

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
POLITIKOS IR VADYBOS FAKULTETAS
POLITIKOS MOKSLŲ KATEDRA**

TOMA JURAITĖ

**ŠEIMOS POLITIKOS RAIDA LIETUVOJE
ŠIUOLAIKINĖS ŠEIMOS TRANSFORMACIJOS
KONTEKSTE**

Magistro baigiamasis darbas

**Vadovė
doc. dr. D. Janušauskienė**

VILNIUS, 2012

TURINYS

ĮVADAS	5
I. ŠEIMOS INSTITUTO, KAIP INTEGRALIAUS ŠEIMOS POLITIKOS ELEMENTO, TRANSFORMACIJOS DISKURSAS	11
1.1. Šeimos politikos samprata	11
1.2. Lyginamoji šeimos politikos modelių analizė	14
1.3. Šeimos formavimo trajektorija: nuo tradicinio modelio modernaus link	23
1.3.1. Kohabitacija Lietuvoje: iššūkis tradicinei homogeninei šeimai	32
II. ŠEIMOS POLITIKOS ATSAKAS Į MODERNĖJANČIO ŠEIMOS INSTITUTO KELIAMUS IŠŠŪKIUS	38
2.1. Prioritetinės šeimos politikos raida Europos Sąjungos lygmenyje	38
2.2. Paramos šeimai priemonės: darbo ir šeimos derinimo matmuo	43
2.3. Šeimos politikos plėtros Lietuvoje vertinimas: darbo ir šeimos derinimo problema	48
III. ŠEIMOS POLITIKOS VAIDMUO ŠEIMOS DEINSTITUCIONALIZACIJOS PROCESĖ: POKYČIŲ IR GALIMYBIŲ VERTINIMAS	59
3.1. Metodologinis tyrimo aprašymas	59
3.2. Šeimos instituto kaita antrojo demografinio perėjimo teorijos kontekste	61
3.2.1. Prokreacinės porų elgsenos kaita ir ją determinuojantys veiksniai	65
3.2.2. Šeima, santuoka, kohabitacija: galimų scenarijų perspektyva	70
3.3. Lyčių vaidmenų viešojoje ir privačiojoje erdvėje takoskyra	74
3.3.1. Profesinės veiklos ir šeimos vaidmenų konflikto problema	77
3.3.2. Nuostatų į tėvystę, vyriškumą kaitos aspektas	81
3.3.3. Veikli moteris: požiūrio ir padėties visuomenėje vertinimas	86
IŠVADOS	90
REKOMENDACIJOS	92
LITERATŪRA	94
ANOTACIJA	112
ANOTATION	113
SANTRAUKA	114
SUMMARY	116
PRIEDAI	118

LENTELIŲ SĄRAŠAS

- 1 lentelė** Šeimos politikos apibrėžimai
- 2 lentelė** Demografiniai šeimos instituto raidos pokyčiai
- 3 lentelė** Tradicinės ir modernios šeimos demografinė charakteristika
- 4 lentelė** Paramos priemonės darbo ir šeimos suderinamumui gerinti
- 5 lentelė** Pašalpos šeimoms, auginančioms vaikus
- 6 lentelė** Apklaustų ekspertų sąrašas
- 7 lentelė** Priežastys, sąlygojančios šeimos instituto transformaciją
- 8 lentelė** Veiksniai, įtakojančios prokreacinius porų sprendimus
- 9 lentelė** Tradicinės ir modernios šeimos perspektyva: galimi scenarijai
- 10 lentelė** Lyčių vaidmenų asimetriškumo priežastys
- 11 lentelė** Šeimos ir profesinės veiklos derinimo problema: priežasčių paieška
- 12 lentelė** Moderni tėvystė: esama problema, būtina sąlyga, siekiama nauda
- 13 lentelė** Požiūrio ir galimybių moters saviraiškai darbe ir šeimoje vertinimas

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

- 1 pav.** Lietuvos suminio gimstamumo ir vidutinio moterų, gimdančių pirmą vaiką, amžiaus pokyčiai (1975-2010 m.)
- 2 pav.** Pirmosios partnerystės tipas pagal partnerystės sudarymo kalendorinį periodą
- 3 pav.** Ikimokyklinių ugdymo įstaigų skaičius

SANTRUMPOS

EB – Europos Bendrija

EEB – Europos Ekonominė Bendrija

EESRK – Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas

EIEG (angl. The European Institute for Gender Equality) – Europos lyčių lygybės institutas

EK – Europos Komisija

ES – Europos Sąjunga

EVT – Europos vertybių tyrimas

JAV – Jungtinės Amerikos Valstijos

JT – Jungtinės Tautos

JTO – Jungtinių Tautų Organizacija

LR – Lietuvos Respublika

NVO – nevyriausybinės organizacijos

OCDE (angl. Organization for Economic Cooperation and Development) – Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija

PVT – Pasaulio vertybių tyrimas

TSR – Tarybų Socialistinė Respublika

VRM – Vidaus reikalų ministerija

ĮVADAS

Šeimos institutas, kaip pamatinė visuomenės vertybė, užtikrinanti šeimos narių, visų kartų ir valstybės kuriamos gerovės stabilumą, ilgą laiką buvo nekvestionuotinas, o šeimos ir santuokos vienovės dėmuo nebuvo dalomas. Egzistavusi samprata, jog šeima – tai vyro ir moters savanoriškai sudaryta gyvenimo sąjunga¹, visuomenėje buvo priimama kaip universali norma, atspindėjusi pirmajai modernybei būdingą tradicinį šeimos modelį, grįstą santuokos ir seksualumo ryšiu bei asimetriniais lyčių vaidmenimis². Tačiau toks šeimos konstruktas ikimodernioje visuomenėje pamažu pradėjo vaduotis iš religinės ideologijos ir patriarchalinės kultūros jam priskirtų stereotipinių nuostatų.

XX a. antroje pusėje prasidėjęs antrasis demografinis perėjimas poindustrinėse Šiaurės ir Vakarų Europos valstybėse reflektavo ryškius poslinkius individų elgsenoje ir vertybių sistemoje. Charakterizuojamas kaip individualistinis³, jis žymėjo fundamentalių demografinių pokyčių (gyventojų senėjimo, gimstamumo mažėjimo, ir pan.), prokreacinės ir matrimonialinės gyventojų elgsenos kaitos pradžia, šeiminės partnerystės formų pliuralizmą. Pakitusios seksualumo normos, didėjanti moterų emancipacija, sustiprėjęs karjeros bei išsilavinimo vaidmuo lėmė homogeninės branduolinės šeimos silpnėjimą, lyčių santykio profesinėje užimtumo srityje kaitą, defamilializacijos⁴ laipsnio gerovės valstybėse stiprėjimą.

Nepaisant socialinės – kultūrinės sanklodos pokyčių, politinių ideologijų kaitos, lyčių vaidmenų socialinė struktūra išlaiko asimetriškumą. Dėl didėjančio Lietuvos moterų ekonominio užimtumo⁵ ir sovietmečiu įsigalėjusio požiūrio, jog namų ruoša, vaikų priežiūra – tai moterims skirta veikla, kylantys vaidmenų konfliktai, socialinė įtampa riboja šiuolaikinės moters profesinės karjeros ir saviraiškos galimybes. Dėl to matomos tokios neigiamos Lietuvos demografinės tendencijos, kaip augantis vėlyvų gimdymų skaičius, plintantys savanoriškos bevaikystės,

---

¹ Šventasis sostas. Šeimos teisių chartija // *Apaštalu sosto dokumentai*, Vilnius: Katalikų pasaulio leidykla, 1993, p. 35.

² Maslauskaitė A. „Lietuvos šeima ir modernybės projektas: prieštaros bei teorizavimo galimybės“ // *Filosofija. Sociologija*, 2010, Nr.4 // <http://www.lmaleidykla.lt/publ/02357186/2010/4/310-319.pdf> [žiūrėta: 2011-10-28], p. 310.

³ Van de Kaa, siekdamas apibrėžti esminius pirmojo ir antrojo demografinių perėjimų skirtumus, atitinkamai vartojo „altruizmo“ ir „individualizmo“ terminus, kaip geriausiai šių dviejų demografinių perėjimų esmę išryškinančią koncepcinę dichotomiją. „Altruizmo“ sąvoka reflektavo altruistinius siekius didinti šeimos ir jos narių gerbūvį, tuo tikslu mažinant gimstamumą bei suteikiant geresnes gyvenimo sąlygas. Tuo tarpu „individualizmo“ terminas reprezentavo antrąjį demografinį perėjimą, atskleidžiantį suaugusio individo savirealizacijos, jo laisvės ir teisių pripažinimo aspiracijas. Jonkarytė A. „Antrojo demografinio perėjimo teorijos bruožai“ // *Filosofija. Sociologija*, 2002, Nr.3 // <http://www.lmaleidykla.lt/publ/0235-7186/2002/3/35-42.pdf> [žiūrėta: 2012-01-15], p. 36.

⁴ „Defamilializacija reiškia individo išsilaisvinimą iš priklausomybės nuo šeimai. Jo laipsnis parodo, kaip gerovės politika geba namų ūkio narį išlaisvinti nuo socialinio aprūpinimo įsipareigojimų ir kokias suteikia galimybes moterims nemokamą darbą namų ūkyje pakeisti mokamu darbo rinkoje“. Stankūnienė V., Jasilionienė A., Jančaitytė R. Šeima, vaikai, šeimos politika: modernėjimo prieštaros. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2005, p. 132.

⁵ Remiantis gyventojų užimtumo duomenimis, 2009 m. 15-64 m. amžiaus moterų užimtumo lygis siekė 60,7 proc., vyrų – 59,5 proc.. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Moterys ir vyrai Lietuvoje. Women and Men in Lithuania 2009. Vilnius, 2010 // www.stat.gov.lt [žiūrėta: 2012-03-18].

viengungystės gyvenimo modeliai, gausėjančios neregistruotoje partnerystėje gyvenančių porų gretos. Dėl šios priežasties, lyčių lygybės aspekto integravimas praktinėje plotmėje tampa ne tik esmine prielaida, užtikrinanti vienodas lyčių pareigas ir teises, bet ir būtina profesinio ir šeiminio gyvenimo suderinamumo sąlyga.

Europos lygiu nustatoma ir valstybėse narėse vykdoma šeimos politika yra orientuojama į vieną bendrą tikslą – paramos šeimoms suteikimui ir gerovės užtikrinimui. Pastaraisiais dešimtmečiais išaugęs Europos Sąjungos (ES) dėmesys darbo ir šeimos derinimo politikai, kaip vienai iš prioritetinių šeimos politikos kryptių ir potencialių priemonių, mažinančių lyčių nelygybę bei padedančių spręsti demografinės problemas, byloja apie įgyvendinamas įvairias moterų ir vyrų profesinio ir asmeninio gyvenimo pusiausvyrai palaikyti skirtas priemones. Tačiau nacionaliniu lygmeniu vykdoma institucinių priemonių plėtra rodo, jog keliami ES tikslai sėkmingam šeimos politikos plėtros tęstinumui nėra iki galo realizuojami. Nors vaiko priežiūrai skirtų atostogų schemas Lietuvoje yra pakankamai dosnios, tačiau kitos šeimai palankios priemonės, kaip ikimokyklinių vaiko ugdymo įstaigų sistema, lanksti darbo organizavimo tvarka, yra menkai išplėtotos ir reglamentuotos⁶. Modernėjančioje visuomenėje aktualizuojama problema dėl darbo ir šeimos suderinamumo reikalauja efektyvesnio lyčių lygybės aspekto integravimo, lydimu nuostatų į aktyvią tėvystę kaitos ir dviejų maitintojų modelio paramos⁷.

Temos iširtumas. Pasirinkta magistro baigiamojo darbo tema „Šeimos politikos raida Lietuvoje šiuolaikinės šeimos transformacijos kontekste“ nors ir nėra nauja, tačiau, dėl jos kompleksiško ir aktualumo, tiek Lietuvos, tiek užsienio mokslo bendruomenės atstovų rodomas suinteresuotumas jos atžvilgiu nemažėja. Palyginamuosius Europos valstybių šeimos politikos tyrimus, išryškinančius tam tikrus modelius, atliko Arcanjo (2006), Esping – Andersen (1990)⁸, Korpi (2000), Lewis (1992)⁹, Gauthier (1996)¹⁰. Atliktų Lietuvos mokslinių tyrimų gausa byloja apie nemažą dėmesį, skiriamą formuojamos šeimos politikos ypatumams (Jančaitytė, 2006, 2010, 2011), šeimos ir gimstamumo pokyčių daromam poveikiui šeimos politikai (Stankūnienė ir kt., 1999, 2001, 2003, 2003, 2005, 2009, 2011; Maslauskaitė, 2005, 2010; Jonkarytė, 2002;

---

⁶ Jančaitytė R. „Palankios šeimai politikos įgyvendinimas Lietuvoje: problemos ir galimybės“ // *Socialinis darbas*, 2006, Nr.5(1), p. 35.

⁷ Davidavičius A. „Darbo ir šeimos suderinimo politikos kryptys bei galimybės ES ir Lietuvoje: vyraujančių viešosios politikos paradigmos kaitos analizė“ // Reingardė J. (sud.) *(Ne)apmokamas darbas: šeimai palanki aplinka ir lyčių lygybė Europoje*. Vilnius: Socialinių tyrimų centras, 2006, p. 232.

⁸ Esping – Andersen G. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Policy Press, 1990.

⁹ Lewis J. ‘Gender and Development of Welfare Regimes’ // *Journal of European Social Policy*, vol.2(3), 1992.

¹⁰ Gauthier A. H. *The State and the Family: A Comparative Analysis of Family Policies in Industrialized Countries*. Oxford: Clarendon Press, 1996.

Purvaneckienė, 2010), lyčių lygybės ir moters padėties darbo rinkoje problemoms (Kanopienė, 1994¹¹; 1995¹²; 1998¹³; 1999¹⁴; 2003¹⁵; 2005; 2006; Reingardienė, 2004, 2009).

Kita vertus, dėmesys kintantiems šiuolaikinės šeimos lūkesčiams, lyčių vaidmenų derinimo galimybėms formuojamos šeimos politikos atžvilgiu nėra pakankamas. Daugiau analizuojamos šeimos kaitos kontekste išryškėjusios demografinės problemos, jų atsiradimą sąlygoję veiksniai, pokyčių padariniai, tačiau pasigendama tyrimų, vertinančių kuriamos šeimos politikos poveikį profesinio ir šeiminio gyvenimo harmonizavimui, lyčių stereotipų daromos įtakos šeimos gyvenimo kokybei, pozityvaus požiūrio į aktyvią tėvystę skatinimui.

Darbo aktualumas ir naujumas. Pasirinktos temos analizę lemia keli veiksniai. Visų pirma, nors šeimos politikos formavimas kintančių socioekonominių ir politinių realijų kontekste yra tyrinėjamas įvairiais probleminiais pjūviais, tačiau demografinių pokyčių rezultate ryškėjančios su lyčių padėtimi visuomenėje susijusios problemos liudija apie pilnai neišnaudojamą moterų ekonominį ir intelektualinį potencialą, realizuojamą per palankių, moterų ir vyrų vaidmenų pusiausvyrą skatinančių priemonių įgyvendinimą. Antra, nors pastaraisiais metais šalyje pastebimos moterų užimtumo, gimstamumo rodiklių augimo tendencijos, tačiau atotrūkis tarp lyčių atliekamo (ne)apmokamo darbo krūvio privačioje erdvėje išlieka neproporcingas. Susidariusi situacija išryškina įgyvendinamos šeimos politikos dvylipiškumą moters padėties visuomenėje atžvilgiu. Viena vertus, valstybėje dedamais teisiniais pamatais siekiama palengvinti moterų (re)integraciją į darbo rinką, skatinti jų, kaip autonomiškų asmenybių, profesinę nepriklausomybę, aktyvesnę įsiliejimą į visuomeninį gyvenimą. Antra vertus, nepakankama valstybės intervencija į privačiąją sferą, siekiant perimti dalį vaiko priežiūros naštos, vis dar sukuria papildomų barjerų, bandant „pralaužti“ konservatyvius lyčių modelius, rinkos ekonomikoje vyraujančius vaidmenų stereotipus, patriarchalines nuostatas. Tokia mokslinės bendruomenės nevienareikšmiškai vertinama situacija skatina atkreipti dėmesį į aktualias, formuojamai šeimos politikai kylančias problemas, potencialias jų sprendimo galimybes.

Darbo **objektas** – šeimos politika Lietuvoje.

Darbe keliamas **problema** – *šiuolaikinės šeimos transformacijos sąlygota šeimos politika neišpildo modernėjančio šeimos instituto lūkesčių.*

---

¹¹ Kanopienė V. “Women’s status. Employment. Employment policy. National report on population. Lithuania“. Vilnius, 1994.

¹² Kanopienė V. „Moterys darbo rinkoje: padėtis ir problemos“. Lietuvos šeima, Vilnius: LFSI, 1995.

¹³ Kanopienė V. „Moterų diskriminacija darbo rinkoje“. Vilnius: Vilniaus universitetas, 1998.

¹⁴ Kanopienė V. “Women and the labour market in Lithuania”. Women in Lithuania, Vilnius: Women’s Issues Information Centre, 1999.

¹⁵ Kanopienė V., et al. (ed.) “Women in the Lithuanian labour market. M. E. Domsch. (eds.) *Gender equality in Eastern European countries*. Frankfurt and Main: Peter Lang, 2003.

Darbo **tikslas** – atskleisti formuojamos šeimos politikos tendencijas kintančio šeimos instituto ir lyčių vaidmenų derinimo kontekste.

Darbo tikslui pasiekti keliami tokie **uždaviniai**:

1. Išanalizuoti ir apibūdinti socialinės gerovės valstybėse įgyvendinamus šeimos politikos modelius, juose taikomas įvairių šeimai palankių priemonių praktikas.
2. Remiantis antrojo demografinio perėjimo teorija, retrospektyviai apžvelgti šeimos instituto kaitą, išsiaiškinti šeimos deinsitucionalizaciją sąlygojusius veiksnius bei tikėtinas pokyčių pasekmes.
3. Apžvelgus Europos Sąjungos prioritinės šeimos politikos krypties – darbo ir šeimos suderinamumo – plėtros tendencijas, atskleisti Lietuvos patirtį įgyvendinant paramos šeimai priemones.
4. Remiantis kokybinio metodo – ekspertų interviu – gautais rezultatais, išsiaiškinti Lietuvoje formuojamos šeimos politikos kontekste ryškėjančias, su šeimos instituto kaita susijusias, pokyčių tendencijas.

Darbe keliami **hipotezė**: *Lietuvoje įgyvendinama šeimos politika neužtikrina palankių, modernėjančio šeimos instituto lūkesčius atitinkančių ir tolygų lyčių vaidmenų pasidalijimą užtikrinančių, sąlygų sudarymo.*

Iškeltiems uždaviniams darbe pasiekti naudojami tokie **metodai**:

- mokslinės literatūros analizė ir apibendrinimas;
- antrinė statistinių duomenų analizė;
- lyginamoji analizė;
- kokybinis tyrimo metodas - ekspertų interviu¹⁶.

Baigiamasis darbas apima modernėjančio šeimos instituto kontekste ryškėjančius skirtingus šeimos politikos modelius, ES ir Lietuvos lygmenyje plėtojamos šeimos politikos teorinius ir praktinius aspektus, bei su šeimos instituto kaita susijusių pokyčių Lietuvos visuomenėje tendencijų analizę.

Baigiamojo darbo struktūra. Pirmoji dalis skirta atskleisti skirtingiems socialinės gerovės modeliams priskiriamus šeimos politikos modelius, jų silpnąsias ir stipriąsias puses. Remiantis lyčių politikos modeliais, išryškinamos skirtingos šeimos politikos priemonės, skirtos spręsti kylančias problemas, susijusias su šeiminiu gyvenimu ir profesinės karjeros derinimu. Siekiant nuodugniau įvertinti veiksnius, lėmusius šeimos instituto struktūros kaitą, antrojo demografinio perėjimo kontekste aptariami sociodemografiniai, vertybiniai pokyčiai, įtakoję individų prokreacinę, matrimonialinę elgseną, lyčių vaidmenų pokyčius.

---

¹⁶ Šio metodo metodologinis aprašymas yra pateikiamas 3.1. dalyje.

Antroje dalyje vertinama ES pažanga formuojant vienos iš prioritetinių šeimos politikos krypčių – darbo ir šeimos derinimo politiką. Įvardijami esminiai ES institucijų sprendimai, susiję su paramos šeimai priemonių sistema, skirta gerinti tėvų galimybes derinis darbo ir šeimos įsipareigojimus, didinti gimstamumą, spręsti su lyčių nelygybe viešojoje / privačiojoje sferose susijusias problemas. Bendrai pristatoma šių priemonių charakteristika.

Trečioje dalyje atliktu ekspertų interviu siekiama išanalizuoti ir įvertinti šeimos politikos kontekste ryškėjančius Lietuvos šeimos instituto struktūrinius pokyčius, juos lydinčias naujas sociodemografinių rodiklių tendencijas. Analizuojamos vyrų ir moterų atliekamų vaidmenų asimetriškumo priežastys visuomenėje, su tuo susijusę apmokamo ir neapmokamo darbo pasidalijimo probleminiai aspektai, bei moters padėties šeimoje ir darbo rinkoje ypatumai.

Darbe naudojamos tokios pagrindinės sąvokos kaip *šeimos deinstitutionalizacija*, *hohabitacija*, *darbo ir šeimos derinimas*, *politikos formavimas*, *šeimai palanki politika*.

Sąvoka *šeimos deinstitutionalizacija* žymi XX a. šeštojo dešimtmečio viduryje Vakarų pasaulyje prasidėjusią šeimos instituto transformaciją, siejamą su pasireiškusia vertybių sistemos kaita, stiprėjančiomis savirealizacijos ir individualizacijos orientacijomis, pakitusioms socialinėmis normomis¹⁷. Lietuvoje šio proceso raiška liudijo apie naujų šeiminių partnerystės formų (kohabitacijos, „gyvenimo kartu, bet atskirai“ modelio) plitimą, augantį skyrybų, vienišų motinų, nesantuokinių vaikų skaičių, vėlinamus prokreacinius ir matrimonialinius porų ketinimus, žyminčius šeimos ir santuokos institutų silpnėjimą¹⁸.

Iš lotynų kalbos kilusi sąvoka *kohabitacija* (lot. *cohabitatio*) yra plačiai vartojama tarptautiniame socialinių mokslų diskurse. Tuo tarpu lietuvių kalboje egzistuoja keli šios sąvokos atitikmenys – tai gyvenimas kartu nesusituokus arba sugyventinių pora. Demografiniu atžvilgiu kohabitacija reiškia kintančią šeimos instituto raidos trajektoriją, žyminčią naujų šeimos struktūrų ir tipologijų atsiradimą. Sociologiniu atžvilgiu kohabitacija, kaip tokia partnerystės forma, reflektuoja individualizacijos proceso sąlygotus pokyčius privačiojoje sferoje bei juos lydinčius naujus šeiminių santykių organizavimo ir reproduktivumo modelius¹⁹.

Sąvoka *darbo ir šeimos derinimas* yra orientuota į profesinės veiklos ir asmeninio gyvenimo vaidmenų derinimo politiką, kaip pagrindinę priemonę, skirtą spręsti demografines, su lyčių nelygybe susijusias problemas, tam tikslui pasitelkiant šeimai palankias priemones: lanksčių darbo laiko formų ir vaiko priežiūros atostogų modelių organizavimą, dirbantiems tėvams skirtų

¹⁷ Čyžiūtė J. „Veiklios moters socialiniai vaidmenys šeiminių partnerystės kontekste” // *Filosofija. Sociologija*, 2007, Nr.2 // <http://www.ebiblioteka.lt/resursai/LMA/Filosofija/fil72/8.pdf> [žiūrėta: 2011-04-04], p. 55.

¹⁸ Maslauskaitė A. „Šeimos deinstitutionalizacija: raida, priežastys ir iššūkiai šeimos politikai“ // Davidavičius A., Platovas A. (sud.) *Šeimos politikos ir teisės iššūkiai Europoje*. // LGL: Vilnius, 2004 // <http://www.gay.lt/family/knyga.pdf> [žiūrėta:2011-10-10], p. 4.

¹⁹ Stankūnienė V., Maslauskaitė A. (atsak. sud.) *Lietuvos šeima: Tarp tradicijos ir naujos realybės*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2009, p. 37.

finansinių paramos schemų taikymą, institucinės vaikų priežiūros paslaugų ir galimybių jomis pasinaudoti gerinimą²⁰.

Bendrajai prasme *politikos formavimo* sąvoka gali būti apibrėžta, kaip daugialypis, ilgalaikis procesas, kurio metu yra formuojami ir įgyvendinami įvairūs politiniai modeliai, priimami politiniai sprendimai, išreiškiama politinė valia – visa tai nukreipiant į potencialių sprendimų iškilusioms problemoms spręsti paiešką²¹.

Nors ir plačiai naudojama, tačiau sąvoka *šeimai palanki politika* nėra užsienio mokslininkų vienareikšmiškai apibrėžiama. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (angl. *OCDE*) šią sąvoką apibrėžia kaip į profesinę veiklą orientuotas priemonės, kurios atsižvelgiant į tėvų, auginančių mažamečius vaikus, poreikį, dalyvauti vaiko priežiūroje, bei į vaiko vystymosi būtinybę, palengvina profesinės veiklos ir šeiminių įsipareigojimų derinimą, akcentuoja lyčių lygybės principo taikymą darbo rinkoje²². Kadangi šiame darbe nagrinėjami probleminiai klausimai labiausiai atitinka OCDE pateiktą sampratą apibrėžtį, darbe apsiribojama *šeimai palankios politikos* sąvoka.

---

²⁰ European Commission. 'Reconciliation of Work and Private Life: A Comparative Review of Thirty European Countries', 2005 // <http://www.cecot.es/harmonitzacio/documentacio/estudi%20CE.pdf> [žiūrėta: 2012-03-20], p. 5.

²¹ Parsons, D.W. Viešoji politika: politikos analizės teorijos ir praktikos įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 216.

²² Organization for Economic Cooperation and Development // http://www.oecd.org/departement/0,3355,en_2649_34819_1_1_1_1_1_1,00.html [žiūrėta: 2011-11-22].

I. ŠEIMOS INSTITUTO, KAIP INTEGRALIAUS ŠEIMOS POLITIKOS ELEMENTO, TRANSFORMACIJOS DISKURSAS

1.1. Šeimos politikos samprata

Šeimos politikos termino atsiradimas Lietuvoje yra sietinas su XX a. dešimtuoju dešimtmečiu, kuomet šaliai atgavus nepriklausomybę pradėjo ryškėti ekonominiai ir socialiniai pokyčiai, atnešę žymių poslinkių tiek makro, tiek mikro lygmenyje. Lietuvai palaiapsniui pereinant prie rinkos ekonomikos atsirado poreikis formuoti naują koncepciją, kuri būtų paremta gerovės valstybių patirtimi ir tų valstybių vyriausybių taikomų priemonių teikiama nauda, sprendžiant opias gyventojų problemas. Pasak Dye, būtent „problemų identifikavimas ir sprendimų alternatyvų siūlymas – darbotvarkės sudarymas – svarbiausia politinio proceso dalis²³“. Tačiau tam, kad pereitume prie konkrečių praktinių veiksmų realizacijos, pirmiausia būtina turėti aiškią įgyvendinamos politikos sampratą.

Konceptualus šeimos politikos suvokimas mokslinėje literatūroje pasižymi skirtingomis šios sampratos variacijomis. Kitaip tariant, šeimos politika moksliniame diskurse nėra traktuojama vienareikšmiškai. Tai įrodo ir įvairiose šalyse atliktų sociologinių, demografinių, gyventojų užimtumo tyrimų gausa, kelianti nemažus debatus tiek mokslinėje, tiek politinėje plotmėje. Šios sąvokos sudėtingumą taipogi apsprendžia jos centre tarpusavyje koreliuojantys trys aspektai – lytis, šeima ir darbas. Stankūnienė, apžvelgdama šeimos politikos kertinius taškus, teigia, jog šios sampratos apibrėžimui reikšmės turi ir tai, kokia socialinės politikos ideologija valstybė vadovaujasi bei koks pasirinktas socialinės gerovės modelis yra taikomas šalyje²⁴. Pasirenkamų aspektų visuma tarsi nurodo trajektoriją, kuria valstybė juda siekdama visapusiškos socialinės gerovės ir stabilumo garanto šalyje.

Šeimos politikos sampratos kompleksiskumą parodo dar ir tas faktas, jog įvairiuose moksliniuose veikaluose aptinkamos skirtingos šeimos politikos sąvokos, pvz., paramos šeimai politika, šeimai palanki politika, šeimos politika, šeimos socialinė politika, vaiko politika. Kiekviena iš pateikiamų sąvokų yra pagrįsta skirtingais kriterijais priklausomai nuo to, kokią šeimos viziją ir požiūrį į šeimos institutą valstybė propaguoja. Todėl norint atskleisti sampratų

---

²³ Furman E. „Viešosios politikos darbotvarkė: samprata, elementai ir formavimo modeliai“ // *Viešoji politika ir administravimas*, 2007, Nr.21 // http://www.ktu.lt/lt/mokslas/zurnalai/vpa/vpa21/VPA_Nr.21_E.Furman_A.Serikova_p.102-111.pdf [žiūrėta: 2011-11-26], p. 103.

²⁴ Stankūnienė V., ir kt. Paramos šeimai politika: samprata ir patyrimas. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 2001, p. 12.

savitumą įvairovę, būtų tikslinga apžvelgti skirtinguose užsienio ir Lietuvos mokslininkų šaltiniuose randamus apibrėžimus (žr. 1 lentelę).

1. Lentelė. Šeimos politikos apibrėžimai

Šeimos politiką apibūdinančios sąvokos	Apibrėžimai	Šaltinis
Šeimai palanki politika	„[...] šeimos politikos priemonės, didinančios šeimų, turinčių vaikų, išteklius; puoselėjančios vaiko vystymąsi; mažinančios kliūtis susilaukti vaikų bei suderinti išpareigojimus profesiniame ir šeimos gyvenime; skatinančios lyčių lygybę darbo rinkoje ²⁵ “	Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (angl. OCDE)
Paramos šeimai politika	„[...] vyriausybinių ir nevyriausybinių institucijų veiksmai, kurių tikslas yra kurti sąlygas normaliam šeimų funkcionavimui; remti šeimas, siekiant padėti joms realizuoti savo funkcijas; skatinti šeimas ir jų narius atlikti savo funkcijas; išreikšti prioritetinį šeimos modelį ²⁶ “	Stankūnienė V., ir kt. Paramos šeimai politika: samprata ir patyrimas. 2001
Šeimos politika	„[...] valstybės inicijuojamų ir / arba įgyvendinamų socialinių, ekonominių priemonių kompleksas, kuris yra skirtas šeimai – jos struktūrai ir gyvenimo kokybei – modeliuoti ²⁷ “	Maslauskaitė A. Lietuvos šeima: tarp rinkos ir politikos. 2005
	Siaurasis apibrėžimas: „politika nukreipta į poras su vaikais (ikimokyklinio ar vyresnio amžiaus) ar vienišus tėvus bei šioms grupėms taikomas išmokas, pašalpas, privilegijas ir paslaugas ²⁸ “.	Reingardė J. ir kt. „Šeimai palankios organizacijos kūrimo prielaidos Šiaulių universitete“, 2007
	Platusis apibrėžimas: „apjungia visas viešosios politikos sritis, kurios paveikia šeimos gyvenimą pvz. šeimos teisę, švietimą, sveikatos apsaugą, užimtumo politikos priemones ir kt. ²⁹ “.	
Šeimos socialinė politika	Tradicinė: „remia demografinę plėtrą ir neturtingas šeimas, tam kad būtų patenkinami pagrindiniai jaunosios kartos poreikiai ³⁰ “.	Smalskys V. „Gerovės valstybės ir socialinės viešosios politikos krypčių teoriniai aspektai“, 2005
	Šiuolaikinė: „akcentuojami kokybiniai šeimos vystymo aspektai ir esminės demokratinės vertybės šeimoje ³¹ “.	

²⁵ Organization for Economic Cooperation and Development // http://www.oecd.org/departement/0,3355,en_2649_34819_1_1_1_1_1_1,00.html [žiūrėta: 2011-11-22].

²⁶ Stankūnienė V., ir kt. Paramos šeimai politika: samprata ir patyrimas. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 2001, p. 12.

²⁷ Maslauskaitė A. Lietuvos šeima: tarp rinkos ir politikos. Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2005, p. 49.

²⁸ Reingardė J., ir kt. „Šeimai palankios organizacijos kūrimo prielaidos Šiaulių universitete“ // *Lyčių studijos ir tyrimai*, Šiaulių universiteto lyčių studijų institutas, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2007 // http://www.family-friendly-university.su.lt/ru2006/metodas_tyrimui.htm [žiūrėta: 2011-11-22], p. 6.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ Smalskys V. „Gerovės valstybės ir socialinės viešosios politikos krypčių teoriniai aspektai“ // *Viešoji politika ir administravimas*, 2005, Nr.11 // <http://internet.ktu.lt/lt/mokslas/zurnalai/vpa/z11/1648-2603-2006-nr11-86.pdf> [žiūrėta: 2011-11-22], p. 92.

³¹ *Ibid.*

Šeimos politiką apibūdinančios sąvokos	Apibrėžimai	Šaltinis
Vaiko ir šeimos politika	Dėmesys kreipiamas į daugiavaikių ir bevaikių šeimų paramą; tiesioginių ir netiesioginių priemonių taikymą, teikiant pagalbą šeimoms; remiantis Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, akcentuojama vaiko teisių apsauga ³² .	Ainsaar M. "The Development of Childcare and Family Policy in Estonia from 1945 to 2000", 2001

Šaltiniai: Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija; Stankūnienė V. (2001); Maskauskaitė J. (2005); Smalskys V. (2007); Ainsaar M. (2001).

Analizuojant pateiktus šeimos politikos apibrėžimus, galima padaryti keletą esminių išvadų. Visų pirma, vertinant šeimos instituto ir šeimos politikos santykį, atsižvelgiama į šeimos struktūros įvairovę, vertybinio požiūrio prasme, akcentuojama būtinybė paisyti šeimų interesų ir esminių poreikių. Šiuo atveju nepamirštama pagalba mažiausias socialines garantijas turinčioms grupėms (vienišioms tėvams, bevaikėms šeimoms, vaikams) ir apsauga ginant šeimos ir jos narių teises. Antra, požiūrių į šeimos politiką įvairovė pateikia aibę skirtingų politikos sričių – švietimo, užimtumo, paramos šeimai, sveikatos, – kurių įnašas į šeimos gerovės kūrimą yra vienodai reikšmingas. Trečia, interpretuojant šeimos politikos sampratas verta būtų pastebėti, jog Lietuvos mokslininkų akiratyje atsidūria vyriausybės ir nevyriausybės institucijos bei įvairios paskirties įgyvendinami priemonių paketai. Visa tai yra orientuojama į pagalbą realizuojant šeimos ir jos narių vaidmenis, šeimos funkcionavimo ir gyvenimo kokybės užtikrinimą. Galiausiai, žvelgiant į OCDE pateiktą šeimos politikos sampratą, galima būtų pridėti, jog viešame diskurse dėmesys nukreipiamas į lyčių lygybę, kaip į vieną iš pagrindinių socialinės politikos elementų. Jos svarba grindžiama tuo, jog lyčių lygių galimybių užtikrinimas darbo rinkoje sudaro palankesnes sąlygas derinti vaiko priežiūrą su įsipareigojimais profesiniame ir asmeniniame gyvenime – kas yra laikoma vienas iš svarbiausių ES socialinės ekonominės politikos prioritetų³³.

Įvairiapusis šeimos politikos traktavimas ir esminių socialinių visuomenės problemų įtraukimas į politinę darbotvarkę suponuoja teiginį, jog šeimos politikos problemoms ir sąvokoms nėra būdingas konkretus apibrėžtumas. Jančaitytės įsitikinimu, toks kompleksiškas tik apsunkina jos vertinimą, remiantis kuriuo nors vienu pasirinktu teorinės koncepcijos modeliu, todėl bet

³² Ainsaar M. 'The Development of Childcare and Family Policy in Estonia from 1945 to 2000' // *Yearbook of Population Research in Finland XXXVII*, 2001 // <http://vaestoliitto-fi-bin.directo.fi/@Bin/e3370aa7143134de7866926707dec2c3/1327784892/application/pdf/336401/2001Sisus.pdf> [žiūrėta: 2011-11-22], p. 25.

³³ Europos Komisija (2005). Komisijos ataskaita Tarybai, Europos Parlamentui, Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui dėl moterų ir vyrų lygybės 2005 m. // Briuselis, Europos Bendrijų Komisija // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52005DC0044:LT:HTML> [žiūrėta: 2011-11-23].

kokiems išsamesniems šeimos politikos tyrimams reikalingas platesnio pobūdžio idėjų ir teorijų pritaikymas³⁴.

Taigi neabejotinai galėtume teigti, jog mokslininkų skiriama vieta ir reikšmė šeimos politikai yra nevienoda. Neapibrėžtai platus sampratų spektras liudija apie nuomonių, akcentuojamų prioritetinių krypčių, socialinių grupių, įvairaus tipo organizacijų, politikos sričių ir vertybių sistemos kompoziciją, kurios formavimas yra grindžiamas šeimos, kaip mažiausio valstybės socialinio vieneto, gerovės užtikrinimu.

1.2. Lyginamoji šeimos politikos modelių analizė

XX amžiuje vykusią permainų ir reformų sukūryje atsidadė ne viena Europos valstybė. Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui gerovės valstybių kūrimo prielaidas sudarė sparčiai augančios ūkio ir pramonės šakos, spartėjantys globalizacijos procesai, ekonominiai pokyčiai, lydinti radikalių politinių ideologijų kaitą. Vakarų valstybėms reformuojant socialines viešosios politikos kryptis, pokomunistinės valstybės vadavosi iš sovietinio socializmo modelio sukeltų neigiamų padarinių, t.y. vykdytos planinės ekonomikos, teiktų neapmokestintų, bet ribotų socialinių paslaugų ir pan. Nors Sovietų Sąjungos politinė ideologija nebuvo suinteresuota pripažinti pačios gerovės politikos būtinumo, pasibaigęs Šaltasis karas situaciją iš pagrindų pakeitė. Liudvinovičienės ir Guogio įsitikinimu, būtent Šiaurės valstybių suteikta politinė parama ir demonstruojamas sektinas gerovės valstybės (angl. *welfare state*) kūrimo pavyzdys tapo dideliu atspirties tašku valstybių viduje pradėtoms vykdyti permainoms³⁵, kurių kontekste atsidadė iš šeimos politikos formavimo, kaip atsako į tuo metu vykusias transformacijas, būtinumas.

Pačios gerovės valstybės idėjos reflektavimas mokslinėje ir politinėje arenoje buvo itin gajus. Tam įtakos turėjo įvairių užsienio mokslininkų, taip pat ir Lietuvos, įžvalgos bei pastangos vienaip ar kitaip konceptualizuoti socialinės gerovės valstybės idėją. Dėl egzistuojančio plataus gerovės valstybių klasifikacijų spektro, išskirtinis dėmesys bus sutelktas į dviejų žymių mokslininkų sudarytų modelių tipologijas. Tai Esping – Andersen socialinės gerovės modeliai, atskleisiantys šeimos, darbo rinkos ir valstybės sąsajų skirtumus, ir Korpi lyčių politikos modeliai. Pasirinktas modelių sugretinimas atskleis savitus kiekvieno bruožus, išryškins šeimos politikos taikomas palankias šeimai priemones, orientuotas į tėvų, o ypač dvigubą našta nešančių motinų, pareigybių viešojoje ir privačiojoje sferose atlikimo palengvinimą, bei padės įvertinti socialinės gerovės

³⁴ Jančaitytė R. „Šeimos politika socialinės gerovės valstybėse“ // *Filosofija. Sociologija*, 2004, Nr.4 // http://www.ebiblioteka.lt/resursai/LMA/Filosofija/Fil057_063.pdf [žiūrėta: 2010-12-11], p. 57.

³⁵ Liudvinovičienė A., Guogis A. „Lietuvos ir Švedijos socialinės politikos lyginamoji analizė“ // *Viešoji politika ir administravimas*, 2004, Nr.8, p. 74.

valstybių įnašą į šeimos politikos formavimo efektyvumą ir egalitarinio vaidmenų pasiskirstymo šeimoje skatinimą.

Titmuss – pirmasis pasaulyje sudaręs klasifikacines gerovės modelių schemas, gerovės režimą apibūdino kaip viešosios prievolės (angl. *public burden*) modelį, sudarantį kliūtis tvariam ekonomikos augimui³⁶. Jo pasiūlytas kliūtis eliminavimo sprendimas, t.y. valstybės pagalbos suteikimas tik tiems asmenims, kuriems ji iš tiesų būtų reikalinga, sulaukė prieštarų pasisakymų. Politologo tvirtinimu, socialinės gerovės konstravimo pagrindas turi būti žmoniškųjų poreikių, tokių kaip švietimas, sveikatos apsauga, draudimas netekus darbo ir pan., tenkinimas. Valstybės teikiamoje paramoje turi atsispindėti įvairių finansinių instrumentų diegimas ir paslaugų darbo rinkoje pritaikomumas, taip sudarant palankesnes sąlygas geresnių žmoniškųjų tarpusavio santykių plėtojimui ir profesinės gerovės bei stabilumo darbo rinkoje laidavimui³⁷. Šio modelio bruožų aptinkama ir Lietuvoje, kur bendrosios socialinės pašalpos yra mokamos negalią turintiems asmenims, vaikams ir mažamečius auginančioms šeimoms.

Pateiktoje Jungtinių Tautų Organizacijos (JTO) gerovės valstybės sampratoje buvo aiškiai deklaruojama, jog „kiekvienas turi teisę į savo ir savo šeimos sveikatai ir gerovei pakankamą gyvenimo lygį, įskaitant maistą, drabužius, būstą ir sveikatos priežiūrą bei būtinas socialines apsaugas, ir teisę į apsaugą nedarbo, ligos, negalios, našlystės, senatvės atveju arba kitomis nuo jo nepriklausančiomis aplinkybėmis, jam netekus pragyvenimo šaltinio³⁸“.

Tuo tarpu Smalskys, apibrėždamas gerovės valstybes plačiaja prasme, siūlė jas traktuoti kaip socialinę politiką, kurios esmę sudarytų atitinkamų „sudedamųjų komponentų“, t.y pensijos politikos, darbo užimtumo, socialinės rūpybos politikos bei šeimos politikos, įgyvendinimas³⁹.

Suprantama, jog bet kokių reformų įgyvendinimui pasiekti būtina tinkamai paruošta socialinė terpė ir kryptingai bei stabiliai įgyvendinama demokratija. Neginčytinas faktas yra ir tas, jog gerovės valstybės politinė santvarka turi būti orientuota į socialinių piliečių teisių užtikrinimą, ir jų poreikių tenkinimą. Kaip parodė Šiaurės šalių patirtis, gerovės laidavimas visuomenėje labai priklauso nuo sąveikos tarp šeimos, darbo rinkos, vyriausybės vykdomos politikos ir pačios vyriausybės, bei tai, kokį bendrą konsensumą, t.y. valstybės socialinės politikos modelį, pavyksta priimti ir įgyvendinti.

---

³⁶ Vaidelytė E. „Socialinė politika ir filantropija Lietuvoje: teorinės interpretacijos ir empirinės išvalgos“ // *Viešoji politika ir administravimas*, 2007, Nr.21, Kaunas: Technologija, p. 97-98.

³⁷ Bernotas D., Guogis A. Socialinės politikos modeliai: dekomodifikacijos ir savarankiškai dirbančiųjų problemos. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, p. 40.

³⁸ JTO, Visuotinė Žmogaus Teisių deklaracija, 1948 m. // <http://www.lexilogos.com/declaration/lituanien.htm> [žiūrėta: 2011-12-01].

³⁹ Smalskys V. „Gerovės valstybės“ ir socialinės viešosios politikos krypties teoriniai aspektai“ // *Viešoji politika ir administravimas*, 2005, Nr.11 // <http://internet.ktu.lt/lt/mokslas/zurnalai/vpa/z11/1648-2603-2006-nr11-86.pdf> [žiūrėta: 2011-11-22], p. 86.

Dar viena šiuo atveju svarbi aplinkybė, lėmusi užsienio mokslininkų aktyvų domėjimąsi valstybės gerovės tematika, tai Europos demografinės situacijos ir šeimos instituto kaitos koreliacija. Kaip rodo statistika, 2005 m. vidutinis gimstamumo lygis 25 ES valstybėse narėse vidutiniškai sudarė 1,5 vaiko⁴⁰. Tuo tarpu Lietuvoje nuo 1990 m. iki 2002 m. pastebimas žymus suminio gimstamumo rodiklio (moters pagimdytų per visą savo gyvenimą vaikų skaičiaus) pokytis – nuo 2,03 nukritęs iki 1,26⁴¹. Demonstruodama tokius žemus gimstamumo rodiklius Lietuva buvo priskirta prie Europos šalių grupės, pasižyminčios žemiausiais gimstamumo rodikliais. Mejerio įsitikinimu žemas ES gimstamumo lygis negalės užtikrinti natūralios kartų kaitos, o didėjantis senyvo amžiaus žmonių skaičius „perkraus valstybės socialinę sistemą, kurią išlaikyti savo mokesčiais turės vis mažesnis dirbančiųjų skaičius“⁴².

Vertinant tokius reprodukcijos rodiklius Europoje, peršasi kelios išvados. Pirma, finansiniu atžvilgiu senėjanti visuomenė sąlygoja didėjančias valstybių išlaidas ir augantį valstybinio biudžeto deficitą. Antra, žemą gimstamumą neretai paaiškina subjektyvios tokio moterų pasirinkimo priežastys, t.y. nenoras arba baimė gimdyti daugiau vaikų dėl atotrūkio profesinėje veikloje ir asmeniniame gyvenime, tikėtino profesinės kvalifikacijos netekimo, galimo mažesnio užmokesčio ir ekonominės priklausomybės nuo vyro.

Kaip atsaką susidariusiai situacijai Švedijos ekspertai, remdamiesi lyčių lygybės pagrindu atliktais tyrimais, pateikė pasiūlymą. Jame buvo teigiama, jog siekiant demografinių rodiklių pagerėjimo, būtinas palankesnių sąlygų motinoms siekti karjeros ir namų ūkio darbams atlikti sudarymas, taipogi, geresnis vaikų priežiūros paslaugų prieinamumas. Kas reikštų, jog valstybės, taikydamos atitinkamas šeimos politikos priemones, turėtų prisidėti prie moterų ekonominio aktyvumo ir produktyvumo rodiklių gerinimo.

Reikšmingu indėliu tolimesniems Titmuss'o modelių plėtojimams tapo G. Esping – Andersen socialinės gerovės valstybių (angl. *welfare state regimes*) tipologija, privertusi kritiškai pažvelgti ir įvertinti valstybės vaidmenį, sprendžiant individų šeiminio gyvenimo ir profesinės veiklos suderinamumo dilemą. Jo pasirinkti trys kriterijai – šeima, darbo rinka, valstybė – atskleidė šių institucijų tarpusavio santykį ir atsakomybės pasidalijimo pobūdį.

Mokslininko sudaryta gerovės valstybių tipologija buvo grindžiamas tokiais kriterijais⁴³:

---

⁴⁰ Europos Parlamentas. „Demografinis deficitas: kur dingę vaikai?“ // *Socialinė politika*, 2008-06-02 // <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=IM-PRESS&reference=20080414FCS26499&language=LT> [žiūrėta: 2011-11-28].

⁴¹ Stankūnienė V. „Lietuvos gyventojų politikos strategijos metmenys“ // Socialinių tyrimų institutas, Vilnius, 2004 // <http://www.demografija.lt/users/www/uploaded/mografijos/tekstai/Ltgyvpolstratmetm/LTgyvpolstrategmetm2004.pdf> [žiūrėta: 2011-12-06], p. 9.

⁴² Buika M. „Pasaulio demografinė kaita: mitai ir realybė“ // *Provita*, 2004, Nr.10(47) // <http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/provita/20041015/1-3.html> [žiūrėta: 2011-11-29].

⁴³ Maslauskaitė A. Šeima ir šeimos politika: patirtis ir neokonservatyvios politikos gairės. Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2005, p. 37.

- valstybės teikiamu garantu dėl individo socialinių teisių realizavimo, neatsižvelgiant į jo padėtį darbo rinkoje;
- valstybės išlaidų socialinėms reikmėms dydžiu;
- valstybės finansuojamamų socialinių reikmių ištekliais;
- valstybėje egzistuojančios klasinės nelygybės palaikymo mastu.

Pasirinkti kriterijai aiškiai parodo įvairialypį šeimos instituto traktavimą socialinės gerovės valstybių vykdomos socialinės politikos kontekste, tačiau skirtumo svarba, šiuo atveju, nėra tiksliai apibrėžiama. Arnlaug įsitikinimu, taip yra dėl to, jog dėmesys labiau sutelkiamas į egzistuojančias sąsajas tarp darbo rinkos ir gerovės valstybės, tuo tarpu šeimos įnašas į socialinio gerovės kūrimą valstybėje tarsi paliekamas nuošalyje⁴⁴.

Esping – Andersen trimatė gerovės valstybių tipologija valstybes suskirstė į socialdemokratinę, liberalųjį, ir konservatyvųjį – korporatyvinį modelius atitinkamai pagal tuomet didžiausią įtaką valdžioje turėjusias socialines – politines grupes. Kiek vėliau išskirtas ketvirtasis modelis mokslinėje literatūroje buvo įvairiai įvardijamas: užuomazginis, Viduržemio, „lotynų lanko“, romantiškasis arba Pietų Europos, – kiekvienas jų pasižymintis skirtinga ideologija ir skirtingomis šeimai palankios politikos priemonių sistemomis. Kaip pagrindinius parametrus, kuriais remiantis, valstybės buvo grupuojamos, Esping – Andersen pasirinko dekomodifikaciją⁴⁵ ir stratifikaciją.

Konservatyviajam – korporatyviniam modeliui priskiriamose kontinentinėse Europos žemyno šalyse vykdoma gerovės valstybės politika pasižymi ryškia socialine stratifikacija, t. y. visuomenės susiskirstymu į tam tikrus sluoksnius. Dėl egzistuojančių klasių ir nevienodą socialinį statusą turinčių šeimų šiam tipui priskiriamos valstybės vykdo skirtingo socialinio draudimo sistemas, suteikiančias tiek pavieniams individams tiek šeimoms teises į įvairias socialines išmokas ir paslaugas. Šių skiriamų piniginių išmokų ir pašalpų dydis priklauso nuo individo užimamos pozicijos darbo rinkoje ir gaunamų pajamų.

Valstybės reglamentuoti teisės aktai ir dosni finansinė parama yra sutelkti į hierarchinio šeimos modelio palaikymą, moterų prerogatyvai paliekant namų ūkio darbus. Tradicinio šeimos modelio palaikymas leidžia daryti prielaidą, jog moterų indėlis į šeimos biudžetą nėra pagrindinis, dėl ko jos kur kas dažniau atlieka neapmokamą darbą nei vyrai.

⁴⁴ Arnlaug L. Dirbantys tėvai ir socialinės gerovės valstybė: kintanti šeima ir politikos reforma Skandinavijoje. Vilnius: Eugrimas, 2006, p. 33-34.

⁴⁵ Guogis, analizuodamas dekomodifikacijos reikšmę socialinės apsaugos atžvilgiu, teigė, jog, vienas iš galimų „dekomodifikacijos“ sąvokos apibrėžimų yra individo „išsivadavimas iš rinkos priklausomybės“ [...] „Į žmogų tiek darbo rinkoje, tiek už jos ribų tokiu atveju žiūrima ne kaip į prekę rinkoje, o kaip į asmenį, siekiantį saviraiškos“.

Guogis A. „Dekomodifikacijos reikšmė socialinėje apsaugoje“ // *Filosofija. Sociologija*, 2002, Nr.4 // <http://www.lmaleidykla.lt/publ/0235-7186/2002/4/40-45.pdf> [žiūrėta: 2011-12-03], p. 41-42.

Šeimos paramos priemonių paketą dažniausiai sudaro įvairios priemonės: nuo vaiko pašalpos, ir mokesčių lengvatų šeimoms iki valstybinių vaiko priežiūros centrų, skirtų vaikams nuo 3 metų iki mokyklinio amžiaus⁴⁶. Neretai pabrėžiant ilgesnių motinystės atostogų naudą ir vidutiniškai paremiant dirbančius tėvus. Dėl nepakankamai išplėtotų valstybinių vaiko priežiūros paslaugų, tėvams siūlomos brangios privačios paslaugos, kurios deja tik labiau paskatina jaunas šeimas ieškoti pigesnių alternatyvų, neretai nusprendžiant patiems vaikus auginti namuose arba juos palikti artimųjų priežiūrai.

Jei anksčiau šio modelio kritika būdavo nukreipta į taikomas priemones ir veiksmus, palaikančius lyčių nelygybę visuomenėje, tai pastaruoju metu yra pastebimi žymūs pokyčiai šiam modeliui atstovaujančiose šalyse. Palaipsniui pereinant prie lyčių lygybės kontrakto įtvirtinimo, siekiama geresnės vaikų priežiūros paslaugų plėtros, efektyvesnių darbo ir šeimos derinimo priemonių diegimo, tolygesnio lyčių atsakomybės šeimoje paskirstymo.

Liberaliojo modelio bruožų aptinkama anglosaksiško tipo gerovės valstybėse. Sąvoka „liberalizmas“ reiškia ideologiją ir kartu politiką, kurios esminis principas – ginti individualias žmogaus teises ir laisves, rinkos ekonomiką, reikalui esant valstybei suteikti minimalią paramą šeimoms, kuomet iškyla skurdo, nedarbo, nelygybės ir kitos socialinės problemos⁴⁷.

Traktuodama šeimą ir vaikus kaip privačiąją sferą, gerovės valstybė vadovaujasi „nesikišimo“ į šią sferą politika. Tai reiškia, jog individų gerovė priklauso nuo jų pačių sėkmės darbo rinkoje ir šeimos kaip instituto sukuriamos socialinės gerovės, tuo tarpu valstybės intervencija į jų gyvenimą galima tik išimtiniais ir būtiniausiais atvejais, pvz., skurdo ar šeimoje patiriamo smurto atvejais. Be kita ko, tokia valstybės ideologija demonstruoja skiriamą nedidelę finansinę paramą viešoms vaikų priežiūros paslaugoms ir ribotoms galimybėms išeiti tėvystės atostogų.

Kadangi šeimos gerovė labai priklauso nuo rinkos diktuojamų sąlygų, o galimybė pasinaudoti tėvystės / motinystės atostogomis yra ribota, lanksti darbo rinka, šiuo atveju, yra sąlyginai kompensacija, palengvinanti moterų kasdieninę darbo ir šeimos suderinamumo našta⁴⁸.

Socialdemokratinio modelio kertinį pagrindą sudaro valstybė ir jos teikiama parama. Formuodama ambicingus tikslus socialinės politikos srityje ir taikydama platų pajamų perskirstymą, valstybė siekia sudaryti vienodas galimybes ir užtikrinti vienodas teises piliečiams siekti

---

⁴⁶ Korpi W. 'Faces of Inequality: Gender, Class and Patterns of Inequalities in different Types of Welfare States' // *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society*, Oxford University Press, 2000 // <http://www.lisproject.org/publications/liswps/224.pdf> [žiūrėta: 2011-10-20], p. 13-14.

⁴⁷ Jankauskas A. (atsak. red.) Politikos mokslų enciklopedinis žodynas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007, p. 73.

⁴⁸ Bovenberg A. L. 'Balancing work and family life during the life course' // *De Economist*, Vol.153, Nr.4, 2005 // http://www.tilburguniversity.edu/research/institutesandresearchgroups/center/staff/bovenberg/euszshorteconom_may2005.pdf [žiūrėta: 2011-10-19].

materialinės gerovės nepriklausomai nuo lyties, rasės ar šeiminės padėties⁴⁹. Labai dažnai šiam modeliui atstovaujančių valstybių socialinė politika yra charakterizuojama kaip politika, orientuota į lygiateisiškumą ir universalumą.

Priešingai nei konservatyviame – korporatyviame modelyje, kur akcentuojamas šeimos institutas nepriklausomai nuo jo tipo, čia pabrėžiama asmens autonomija, savarankiškumas, ir lygios teisės; dominuoja aukštas defamilizacijos⁵⁰ ir dekomodifikacijos laipsnis. Tačiau dėl per plačios socialinės apsaugos sistemos ir dėl per didelių socialinių išlaidų bandant išlaikyti aukštą pragyvenimo lygį, socialdemokratinis modelis neretai yra kritikuojamas.

Šio modelio praktinio taikymo amplitudė apsiriboja Skandinavijos šalių regionu, o geriausiu įgyvenindinimo pavyzdžiu yra laikoma Švedija. Čia, kaip ir kitose Šiaurės regiono šalyse, viešojo sektoriaus teikiamos paslaugos yra didelė paskata šeimoms derinti įsipareigojimus asmeniniame ir profesiniame gyvenime. Kadangi Švedijos gerovės ekonomika yra paremta dviejų maitintojų (angl. *dual-breadwinner*) modelių, valstybės nuostata šių dviejų sferų suderinamumo atžvilgiu yra labai palanki.

Stengiantis išlaikyti aukštą moterų užimtumo lygį, didelis dėmesys skiriamas vaiko priežiūros paslaugų reorganizavimui ir geresnių sąlygų tėvams sudarymui. Tuo tikslu pirmaisiais vaiko vystymosi metais yra taikomos šeimai palankios darbo formos: lanksti atostogų politika (tėvystės atostogos, pagyvenusio amžiaus ar vaikų susirgimo atveju skubios priežiūros atostogos); lanksčios darbo valandos (darbas ne visą darbo dieną, darbo valandų derinimas su mokyklinėmis atostogomis), lanksčios darbo sąlygos (darbas namuose (angl. *teleworking*)); parama vaikų ir vyresnio amžiaus asmenų priežiūrai; kvalifikacinis apmokymas atostogų metu ar iš jų grįžus⁵¹. Tokia aktyvi užimtumo politika skatina jaunas motinas nelikti pasyviomis darbo rinkoje, padeda joms išsaugoti darbo vietą ir neprarasti profesinių įgūdžių.

Pirminėje Esping – Andersen gerovės valstybių klasifikacijoje Pietų Europos šalys buvo priskirtos konservatyviam – korporatyviniam modeliui, kurio branduolį sudarė šeimos, kaip pagrindinės gerovės kūrėjos, puoselėjimas⁵². Vienas iš pagrindinių šių modelių charakterizuojančių požymių yra stiprus familializmas, sąlygojantis žemą moterų užimtumą ir tradicinės šeimos modelio

⁴⁹ Smalskys V. „Gerovės valstybės“ ir socialinės viešosios politikos krypčių teoriniai aspektai // *Viešoji politika ir administravimas*, 2005, Nr.11 // <http://internet.ktu.lt/lt/mokslas/zurnalai/vpa/z11/1648-2603-2006-nr11-86.pdf> [žiūrėta: 2011-11-22], p. 87.

⁵⁰ Esping-Andersen, analizuodamas „defamilizacijos“ sampratą teigė, jog tai labiau aktualu moterims, siekiančioms tapti nepriklausomomis. Defamilizacijos laipsnis parodo, kokio masto yra valstybės teikiama parama šeimos nariui, ir kiek realiai tai padeda jam išsivaduoti iš socialinių įsipareigojimų; moterų atžvilgiu, suteikti galimybes nemokamą darbą privačioje sferoje pakeisti į mokamą darbą darbo rinkoje. Arnlaug L. Dirbantys tėvai ir socialinės gerovės valstybė: kintanti šeima ir politikos reforma Skandinavijoje. Vilnius: Eugrimas, 2006, p. 51-53.

⁵¹ Bovenberg A. L. ‘Balancing work and family life during the life course’ // *De Economist*, Vol.153, Nr.4, 2005 // <http://www.tilburguniversity.edu/research/institutes-and-research-groups/center/staff/bovenberg/euszwshorteconomymay2005.pdf> [žiūrėta: 2011-10-19], p. 9-10.

⁵² Jančaitytė R. „Šeimos politika socialinės gerovės valstybėse“ // *Filosofija. Sociologija*, 2004, Nr.4 // http://www.ebiblioteka.lt/resursai/LMA/Filosofija/Fil057_063.pdf [žiūrėta: 2010-12-11], p. 57.

palaikymą, taip pat vyro ir moters atliekamų vaidmenų asimetriškumo „protegavimą“. Moterims dažniau priskiriami šeimos židinio sergėtojos ir vaikų prižiūrėtojos vaidmenys, o vyrams paliekama daugiau erdvės siekti profesinės karjeros ir užtikrinti šeimos materialinę gerovę. Nežiūrint akivaizdaus lyčių darbo pasidalijimo į moterišką (privačią) ir vyrišką (viešą) sferas, Reingardienės teigimu, lyčių kontraktas Pietų Europos šalyse išgyvena perinamąjį laikotarpį, t.y. tradicinis šeimos modelis keičiamas dvigubo šeimos maitintojo modeliu, kurio pamatinėmis nuostatomis yra labiau linkę vadovautis jaunesnių kartų atstovai⁵³.

Esping – Andersen socialinės gerovės valstybių sistema sulaukė aršios kritikos iš feministinės krypties mokslininkų, teigusių, jog stokojama keletos esminių elementų, o tam tikri teorinės socialinės gerovės valstybių analizės aspektai yra laikomi diskutuotiniais⁵⁴. Dėmesio centre atsidūrė:

- Išskirtos gerovės valstybių grupės – teigiant, jog valstybių klasifikacija kai kuriais atžvilgiais neadekvati.
- Piniginės išmokos – teigiant, jog pasigęsta piniginių išmokų analizės, o valstybės „kišimosi“ į privačią sferą išsamesnio tyrimo stygius kelia dvejonių dėl pačios tipologijos mokslinio svarumo ir pagrindimo.
- Gerovės valstybių koncepcija – keliamos diskusijos dėl pačios koncepcijos, kaip lyginamosios priemonės analizei, patikimumo.

Suprantama, jog kritika šiomis įžvalgomis neapsiribojo. Svarbiausias akcentas buvo lyties aspekto stygius. Lyties reikšmė, šiuo atžvilgiu, yra ypatinga tuo, jog jos pagrindu yra konstruojama binarinė lyčių sistema bei socialiniai vyro ir moters santykiai; atskleidžiami kultūros sąlygoti preferenciniai lyčių simboliai, kurių pagrindu kuriami socialiniai vaidmenų stereotipai ir reorganizuojamas hierarchinis lyčių pasiskirstymas visuomenės socialiniuose institutuose.

Lyties, kaip esminio socialinės gerovės valstybės dėmens, traktavimas negali nepalieti dar vieno aspekto, t.y. šeimos. Maslauskaitė lyties, šeimos ir gerovės valstybės sąveiką grindžia tokia mintimi: „Šeima ir jos gyvenimą organizuojančios ideologijos skirtingai susieja lytį su privačiąja ir viešąja sfera bei yra įtvirtinamos visuomenėje per valstybės vykdomą socialinę politiką. Tradiciniais lyčių vaidmenimis paremta šeiminė ideologija susieja moterį su viešąja sfera, jai užkraunama atsakomybė ir pareigos dirbti nemokamą globos darbą, ji marginalizuojama darbo rinkos ir viešosios sferos atžvilgiu, tampa priklausoma nuo pajamas gaunančio vyro bei taip

---

⁵³ Reingardienė J. „Europos lyčių lygybės strategija: kintančios lyčių politikos privalumai ir grėsmės“ // *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2004, Nr.3(14) // http://www.ku.lt/sociologija/files/2004_nr.03.13-27.pdf [žiūrėta: 2011-09-22], p. 17.

⁵⁴ Arcanjo M. 'Ideal (and Real) Types of Welfare State' // *Working Papers from Department of Economics at the School of Economics and Management*. ISEG: Lisbon, 2006 // <http://www.repository.utl.pt/bitstream/10400.5/2616/1/wp62006.pdf> [žiūrėta: 2011-11-28], p. 8-9.

apribojamos jos galimybės realizuoti savo socialines teises⁵⁵. Vadinasi, sociolinės gerovės kūrimas yra stipriai sąlygotas ne tik vykdomos socialinės politikos, bet tam didelės reikšmės turi kultūriniai šalies veiksniai, jų daromas poveikis eliminuojant socialines nelygybes, kurios ypač gajos patriarchalinėje kultūroje. Būtent kultūrinių visuomenės lūkesčių pagrindu formuojama lyties (šiuo atveju moters) tapatybė glaudžiai susieja ją su globos darbu, išryškindama tradicinį požiūrį į lyčių vaidmenis ir priežastinį tokių asimetriškų vyro ir moters santykių šeimoje santykį.

Kadangi ne tik individo, šeimos ar darbo rinkos indėlis, bet ir valstybės vykdoma socialinė politika yra svarbi kuriant visuotinę gerovę šalyje, šioje vietoje tikslinga būtų atsižvelgti į švedų mokslininko, W. Korpio, išskirtus tris lyties atžvilgiu diferencijuotus šeimos politikos modelius, paremtus 2 kriterijais, t. y. skiriamomis pašalpomis ir valstybės teikiamomis vaiko priežiūrai skirtomis paslaugomis. Kiekvienas iš jo modelių atskleidžiantis priemones, kuriomis yra siekiama palengvinti profesinių ir šeimos įsipareigojimų derinimą, didinti moterų užimtumą, bei apibrėžiantis politinę trajektoriją, kuria valstybė juda remdama labiau mokamo ir / arba labiau neapmokamo darbo pasiskirstymą lyčių atžvilgiu.

Dviejų darbo užmokesčių modelio taikymas apsiriboja Šiaurės šalių regionui priskiriamomis socialdemokratinio tipo gerovės valstybėmis. Darbo ir šeimos suderinamumo sąlygoms palengvinti stipriai plėtojamos viešos vaikų priežiūros paslaugos, suteikiamos tėvams galimybės išeiti apmokamų atostogų. Paramos šeimai priemonės yra dosnios, bei orientuotos į nuolatinio moterų užimtumo palaikymą. Šio tikslo siekiant, dviejų užmokesčių politika plėtoja tokias gerąsias praktikas, kaip 0-2 metų ir iki mokyklinio amžiaus vaikams skirtų valstybinių dienos priežiūros paslaugų prieinamumą, galimybę išeiti apmokamų motinystės, vaiko priežiūros, ir tėvystės atostogų⁵⁶. Pastarųjų reikšmė neabejotina dėl keletos priežasčių, t.y. formuojamas glaudesnis ryšis su vaiku; po truputį keičiamas nusistovėjęs vyrų požiūris į vaiko priežiūrą ir globą; transformuojamos visuomenėje „įsisenėjusios“ hegemoninio vyriškumo normos; moterų finansinio indėlio dėka stiprinama bendra šeimos ekonominė ir socialinė gerovė⁵⁷. Šių priemonių sėkmingo praktinio įgyvendinimo rezultatas – išryškėjantys privalumai: įtvirtinamas palankesnis namų ruošos naštos viešojoje ir privačioje sferose persiskirstymas, dedami tvirtesni pagrindai moterų aktyvesniam įsitraukimui į darbo rinką, skatinamos profesinės veiklos ir karjeros tęstinumo galimybės.

⁵⁵ Maslauskaitė A. „Lytis, globa ir kultūriniai gerovės kapitalizmo barjerai Lietuvoje“ // Lygių galimybių plėtros centras. Socialinių tyrimų institutas // <http://www.gap.lt/main.php/id/765/lang/1> [žiūrėta: 2011-12-05].

⁵⁶ Korpi W. 'Faces of Inequality: Gender, Class and Patterns of Inequalities in different Types of Welfare States' // *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society*, Oxford University Press, 2000 // <http://www.lisproject.org/publications/liswps/224.pdf> [žiūrėta: 2011-10-20], p. 13.

⁵⁷ „Modernūs vyrai išsiplėtusioje Europoje: naujų lyčių lygybės strategijų paieška“. Lygių galimybių plėtros centro vykdyto tarptautinio projekto ataskaitos santrauka, Socialinių tyrimų centras, VDU, 2004-2005 // http://www.euro.lt/documents/pdf/Ataskaita_santrauka.pdf [žiūrėta: 2011-10-30], p. 1.

Bendros paramos šeimai modelio taikymas konservatyvaus – korporatyvinio tipo valstybėse išryškina patriarchalinį požiūrį į šeimą. Tokią situaciją sąlygoja taikomos labiau ribotos šeimos ir profesinės veiklos derinimo priemonės: mokesčių lengvatos, skiriamos šeimoms su nepilnamečiais vaikais arba toms šeimoms, kuriose tik vienas iš sutuoktinių yra dirbantis; taip pat valstybinės vaikų priežiūros paslaugos, skiriamos 3-6 metų amžiaus vaikams; teikiamos nepilnamečio vaiko pašalpos⁵⁸.

Nors ir siekiama palengvinti moterų integraciją į darbo rinką, bei darbo ir šeimos vaidmenų suderinamumą, viešosios priežiūros paslaugų ir valstybės teikiamos finansinės paramos neužtenka. Pirminė būtina sąlyga yra socialinių normų ir vertybių kaita, kas vėlesniame pokyčių etape leidžia pademonstruoti teigiamus moterų ekonominio užimtumo, gaunamo užmokesčio, ir atliekamų socialinių lyčių vaidmenų perskirstymo rezultatus. Valstybės vaidmuo šiuo atveju yra reikšmingas tiems, kam jos pagalba kuriant pamatines socialines vertybes yra reikalinga.

Korpi išskirtas į rinką orientuotas lyčių politikos modelis yra prilyginamas Esping – Andersen liberaliajam gerovės modeliui. Toks modelių „charakteristikos“ sugretinimas leidžia išvelgti ir tam tikrus abiem modeliams būdingus bruožus. Korpi išskirtu į rinką orientuoto modelio atveju, valstybės teikiama šeimai parama apibrėžiama kaip minimali, o vaiko priežiūros paslaugų prieinamumas dažniausiai yra nulemiamas savarankiškų šeimos pastangų ieškant tinkamų vaiko priežiūros paslaugų. Motinystės ir tėvystės atostogų pasinaudojimo galimybės išlieka menkos, tačiau lanksti darbo rinka šį trūkumą kompensuoja, siūlydama lanksčias darbo formas privataus sektoriaus darbuotojams ir taip palengvindama moterų, turinčių mažamečius vaikus, sugrįžimą į darbo aplinką galimybes⁵⁹.

Nors moterų užimtumo rodikliai yra sąlyginai aukšti, ryškėja moterų, turinčių ketinimų auginti vaikus, ankstyvo pasitraukimo iš darbo rinkos tendencijos. Tai reiškia, jog nors ir paliekamas moterims „laisvas“ pasirinkimas tarp apmokamo darbo ir šeimos, tačiau perspektyvoje, bet koks savanoriškas jų pasitraukimas iš darbo rinkos gali turėti neigiamos įtakos profesinei karjerai ir socialinėms teisėms⁶⁰.

Bendra aptartų Ensping – Andersen gerovės valstybių režimų ir jose taikomų lyčių politikos modelių charakteristika yra pateikiama lentelėje (žr. 1 priedą).

---

⁵⁸ Korpi W. 'Faces of Inequality: Gender, Class and Patterns of Inequalities in different Types of Welfare States' // *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society*, Oxford University Press, 2000 // <http://www.lisproject.org/publications/liswps/224.pdf> [žiūrėta: 2011-10-20], p. 14.

⁵⁹ Jančaitytė R. „Šeimai palanki politika ir socialinės gerovės valstybė: palyginamoji analizė“ // Reingardė J. (sud.), *(Ne)apmokamas darbas: šeimai palanki aplinka ir lyčių lygybė Europoje*. Vilnius: Socialinių tyrimų centras, 2006, p. 22.

⁶⁰ Borja M. L. 'Reconciling Work and Family Impact on Gender Equality' // Italy: European University Institute, 2002 // http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/1799/02_41.pdf?sequence=1 [žiūrėta: 2011-11-15], p. 14.

Moksliniame diskurse vyraujančių analitinių požiūrių į šeimos politiką gausa mokslininkus ilgą laiką skatino kurti tokias schemas, kurios supaprastintų socialinėje plotmėje vykstančius kompleksinius reiškinius, apibrėžtų pagrindines institucijas, atsakingas už socialinę valstybės bei jos piliečių gerovę, ir dekomodifikacijos laipsnio užtikrinimą. Tuo pačiu leistų kritiškai įvertinti valstybės vykdomą socialinę politiką, ir išskirtų jos problemines sritis. Skirtingas socialinės gerovės suvokimas ir skirtingos teikiamos paramos formos šeimoms bei pavieniams asmenims byloja apie nevienodus šeimos politikos prioritetus ir priemones užtikrinti socialinę lygybę. Kita vertus, vien rinkos ar šeimos pastangų negana. Valstybės vaidmuo yra ypač svarbus kuriant šeimos gerovę, sprendžiant lyčių lygybės, moterų užimtumo, priežiūros naštos pasidalijimo šeimoje ir kitas opias problemas. Svarbiausia, jog, atsižvelgdama į užsienio valstybių gerą patirtį, valstybė kryptingai ir nuosekliai plėtotų šeimos politiką, ypatingą dėmesį skirdama paramai tėvams derinant šeimą ir darbinę karjerą bei didėjančiam šeimos instituto nestabilumui.

1.3. Šeimos formavimo trajektorija: nuo tradicinio modelio modernaus link

Dominavęs tradicinės šeimos, kurią sudaro vedęs vyras (biologinis tėvas) ir susituokusi moteris (biologinė motina), idealas ilgą laiką buvo nekvestionuojamas ir priimamas kaip universali norma. Tai patvirtina ir Valstybinės šeimos politikos koncepcija, šeimą apibūdinti kaip „esminį visuomenės gėrį, kylantį iš žmogaus prigimties ir grindžiamą savanorišku vyro ir moters santuokiniu pasižadėjimu skirti savo gyvenimą šeiminiams santykiams kurti, užtikrinantis šeimos narių – vyro ir moters, vaikų bei visų kartų gerovę ir sveikos visuomenės raidą, tautos bei valstybės gyvybingumą ir kūrybiškumą⁶¹“. Tačiau pastarųjų dvidešimties metų pokyčiai išryškino kardinalią šeimos sampratos kaitą. Jei šeima ir santuoka anksčiau buvo glaudžiai susijusios ir viena kitą papildančios visuomeninės reikšmės vertybės, tai dabar jų sankirta žymi naują šeiminio gyvenimo konstravimo trajektoriją.

Šeimos instituto istorinė raida bene daugiausia Vakarų Europos mokslininkų dėmesio susilaukė XX septintajame dešimtmetyje. Tuomet greta įsigalėjusio „normalios šeimos⁶²“ modelio pradėjo ryškėti alternatyvios šeimos formos, kaip nesantuokinė partnerystė, transnacionalinė šeima,

⁶¹ Lietuvos Respublikos Seimas. Valstybinė šeimos politikos koncepcija. // Valstybės žinios, 2008-06-17, Nr. 69-2624 // <http://tar.tic.lt/Default.aspx?id=2&item=results&aktoid=8F42AA90-6EA6-49DC-BBC0-3B7EBBC66A98> [žiūrėta: 2012-01-06].

⁶² „Normali šeima“, anot Maslauskaitės, apibūdinama kaip „santuoka kuriama šeima, romantinės meilės, seksualumo ir santuokos ryšys bei asimetriniai lyčių vaidmenys“. Toks šeimos konstruktas atspindi pirmajai modernybei priskiriamus „normalius“ šeiminių santykių modelius. Maslauskaitė A. „Lietuvos šeima ir modernybės projektas: prieštaros bei teorizavimo galimybės“ // *Filosofija. Sociologija*, 2010, Nr.4 // <http://www.lmaleidykla.lt/publ/0235-7186/2010/4/310-319.pdf> [žiūrėta: 2011-10-28], p. 310.

ar nepilna vieno tėvo / motinos šeima. Giddens įsitikinimu, išaugusi šeimos modelių diversifikacija sudarė sąlygas patriarchalinės galios ir autoriteto krizei⁶³.

Tiek Lietuvos, tiek užsienio mokslininkai šeimos transformacijos procesams apibrėžti dažnai vartoja šeimos institucinės individualizacijos arba deinstitutionalizacijos⁶⁴ terminus, iš esmės žyminčius tris pagrindinius procesus: kohabitacijos⁶⁵ (gyvenimo nesusituokus) bei alternatyvių gyvenimo kartu formų atsiradimą, didėjantį skyrybų skaičių ir ne santuokoje gimusių vaikų skaičiaus augimą. Žvelgiant iš istorinės retrospektyvos, šeimos deinstitutionalizacijos proceso raida buvo sąlygota sociodemografinių, ekonominių ir kultūrinių pokyčių visuomenėje.

Moksliniame diskurse pirminės įžvalgos apie šeimos instituto struktūros, atliekamų funkcijų kaitą yra aptariamoms pirmojo demografinio perėjimo teorijos rėmuose. Daugelyje Europos šalių prasidėjęs XVIII a. pab. – XIX a. pr. Lietuvoje šio demografinio perėjimo užuomazgos išryškėjo XIX a. pab.. Demografų apibūdinamas kaip universalus procesas, šis periodas atskleidžia gimstamumo ir mirtingumo lygių pokyčius ir žymi agrarinės visuomenės, kuriai būdingas aukštas gimstamumo ir mirtingumo lygis, perėjimą prie industrinės, palaikančios žemą, tačiau gyventojų demografinę pusiausvyrą užtikrinantį, gimstamumo lygį⁶⁶.

Žymesni šeimos instituto pokyčiai buvo užfiksuoti XIX a. antroje pusėje, Vakarų Europoje vykusios „antrosios pramoninės revoliucijos“ laikotarpiu, kuomet išaugo pramoninės gamybos apimtys, buvo plėtojama transporto sistema, o gamybinė darbo jėga buvo perkelta į fabrikus. Tuo metu buvo suformuotas palankus mediumas viešosios ir privačiosios (darbo ir namų ūkio) sferų atskyrimui, davusiam postūmį asimetriškam vyrų ir moterų vaidmenų pasidalijimui. Buržuazinėje aplinkoje suformuota idealios, namų židinio sergėtojos samprata ilgam įsitvirtino kaip visuomeninė norma, aiškiai demonstravusi „tradicijų puoselėjimą“ moteris įpareigojant rūpintis privačios šeimos sferos gerove, vyrų kompetencijai paliekant viešojo darbo sritį. Toks pabrėžtinai sustiprintas

⁶³ Tereškinas A. „Between the Egalitarian and Neotraditional Family: Gender Attitudes and Values in Contemporary Lithuania” // *Kultūra ir visuomenė*, 2010, Nr. 1(1) // <http://sociology.lt/users/www/uploaded/NEISTRINAMI/Kultura%20ir%20Visuomene.1.pdf#page=63> [žiūrėta: 2011-10-21], p. 64.

⁶⁴ Čyžiūtė, aptardama šeiminių partnerystės formų pliuralumą, šeiminių gyvenimo deinstitutionalizaciją įvardino kaip procesą „siejamą su permainomis vertybių sistemoje link individualizmo, kuris orientuoja asmenis į individualią saviraišką griauant socialiai įtvirtintas elgesio normas, įtraukiant naujų socialinių ryšių darbo vietoje, šeimoje paiešką. Individualizacija įsiveržia į santuokos, tėvystės / motinystės sritis ir apibrėžia, jog tradiciniai institutai, tokie kaip branduolinė šeima [...] daugiau nebelaikomi pagrindiniais institutais „įtalpinant“ individus į vaidmenų grupes“. Čyžiūtė J. „Veiklios moters socialiniai vaidmenys šeiminių partnerystės kontekste“ // *Filosofija. Sociologija*, 2007, Nr.2 // <http://www.ebiblioteka.lt/resursai/LMA/Filosofija/fil72/8.pdf> [žiūrėta: 2011-04-04], p. 55-56.

⁶⁵ Anot Maslauskaitės „šiuolaikinė kohabitacija siejama su šeimos formavimo pokyčiais, prasidėjusiais Vakarų Europos ir Šiaurės Amerikos šalyse XX a. 6-7-uoju dešimtmečiais [...] ir iš esmės keičia šeimos formavimo būdą. Kohabitacija tampa arba šeimos kūrimo etapu, arba keičia santuoką“. Maslauskaitė A. „Lietuvos šeima ir modernybės projektas: prieštaros bei teorizavimo galimybės“ // *Filosofija. Sociologija*, 2010, Nr.4 // <http://www.lmaleidykla.lt/publ/0235-7186/2010/4/310-319.pdf> [žiūrėta: 2011-10-28], p. 311.

⁶⁶ Jasilionienė A., Stankūnienė V. „Gimstamumo kitimas Lietuvoje: nauji metodai – nauja informacija“ // *DEMOGRAFIJA ir MES*, 2011, Nr.3 // http://www.demografija.lt/users/www/uploaded/Policy%20brief/Biuletenis_rugsejis.pdf [žiūrėta: 2012-01-02], p. 1.

patriarchalinis šeimos modelis buvo laikomas tinkamu politiniu „įrankiu“, pateisinančiu pramoninės visuomenės lūkesčius, užtikrinančiu kartų kaitą, vaikų socializaciją ir psichologinį saugumą⁶⁷.

To meto Lietuvos šeimos modelis išgyveno pereinamąjį etapą: iš pradžių priklausęs vėlyvųjų „europinių santuokų“ modeliui, žyminčiam didelę nesusituokusių asmenų skaičių ir vėlai kuriamas santuokas, nuo XX a. vidurio palaipsniui perėjo prie homogeninės branduolinės šeimos modelio įtvirtinimo. Pastarojo matrimonialinės elgsenos pokyčius atspindėjo išaugęs ansktyvųjų santuokų skaičius (būdingas „santuokų aukso amžiaus“ periodui, kurio pirmieji požymiai Lietuvoje pradėjo ryškėti dar prieš Antrąjį pasaulinį karą) ir sumažėjusi nesusituokusių asmenų dalis.

Demografinę situaciją iš pagrindų pakoregavo pokario laikotarpiu prasidėjęs „vaikų bumo“ (angl. *The Baby Boom*) fenomenas, kurio metu gimstamumo rodikliai ženkliai šoktelėjo į viršų. Užsienio autorių pateikiama statistika rodo, jog 1960 m. 20-30 metų asmenų skaičius pasaulyje siekė 24,0 mln., arba 13,3 proc. visos populiacijos, 1980 m. atitinkamai – 44,6 mln., arba 19,7 proc. visos populiacijos⁶⁸. Toks pasirinktas amžiaus intervalas, pasak sociologų, geriausiai atspindi biologinį reprodukcinį individų pajėgumą. Remiantis demografinio perėjimo teorija, išaugęs gimstamumo lygis buvo nulemtas keletos fundamentalių veiksnių, t.y. pagerėjusios gyvenimo kokybės, o kartu ir išaugusio pragyvenimo lygio, visuomenės sveikatos reformos, medicinos ir mokslo pažangos, bei pagerėjusios asmeninės higienos⁶⁹.

Tolimesnę šeimos instituto raidą sistemingai suskirstęs į keletą etapų, Lesthaeghe kiekviename iš jų išskyrė esmines tik tam periodui būdingas pokyčių tendencijas (žr. 2 lentelę).

2. Lentelė. Demografiniai šeimos instituto raidos pokyčiai

	Antrasis demografinis perėjimas		
	<i>I etapas</i>	<i>II etapas</i>	<i>III etapas</i>
	1955 – 1970	1970 – 1985	1985 – iki šių dienų

⁶⁷ Pilinkaitė – Sotirovič V. „Šeimos instituto istorinė raida: nuo tradicinės link modernios šeimos?“ // Pavilionienė M. A., Kuliešytė E. (sud.) *Lytiškumas: socialiniai, kultūriniai ir sveikatos aspektai*. Vilnius: SENOJA, 2009, p. 34.

⁶⁸ Mankiw N. G., Weil D. N. ‘The Baby Boom, The Baby Bust and The Housing Market’ // *Regional Science and Urban Economics*, 1989, Vol.19(2), p. 235-258 // http://economics.harvard.edu/files/faculty/40_Baby_Boom.pdf [žiūrėta: 2011-10-25], p. 237.

⁶⁹ Bengtsson T., Ohlsson R. ‘The Demographic Transition and the Welfare State – the example of Sweden’ // Paper presented at The European Social Science History Conference, Netherlands, 1998 // http://www.ekh.lu.se/pdf/AMST_98BO.pdf [žiūrėta: 2011-12-27], p. 6-7.

<p>Esminiai pokyčiai</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Pokarinio „vaikų bumo“ pabaiga, mažėjantis gimstamumas ▪ Augantis skyrybų skaičius ▪ Didėjantis pirmųjų vedybų amžius 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Populiarėjančios neregistruotos santuokos (kohabitacija) ▪ Didėjantis nesantuokoje gimusių vaikų skaičius ▪ Augantis vienišų motinų skaičius 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Įsigalinti poveidybinė kohabitacija ▪ Plintantis gyvenimo „kartu, bet atskirai“ modelis ▪ Išaugęs gimdymų vyresniame amžiuje skaičius
---------------------------------	---	--	---

Sudaryta autorės, remiantis: Stankūnienė V., ir kt. „Šeimos transformacija Lietuvoje: požymiai ir veiksniai“ // *Filosofija. Sociologija*, 2003, Nr.2 // <http://www.ebiblioteka.lt/resursai/LMA/Filosofija/F-51.pdf> [žiūrėta: 2011-10-28]

Pirmąjį etapą žymintys pokyčiai sutapatini su antrojo demografinio perėjimo pradžia, pasižymėjusia plintančiomis skyrybomis, kurių rodikliai buvo kur kas aukštesni Jungtinėse Amerikos Valstijose (JAV) ir Skandinavijos šalyse. Pastarųjų šalių atvejį mokslininkai grindžia įvykdytomis teisės ir šeimai palankios politikos reformomis, kurios liberalizavo griežtus skyrybų įstatymus, tokiu būdu palengvindamos santuokos nutraukimą bendru sutarimu, be kaltės pagrindimo (angl. *no-fault*), ar vienašališkai. Be to, teisinis reglamentavimas apėmė ir sugyventinių porų pareigas ir teises vienas kito bei vaiko atžvilgiu⁷⁰. Šiuo laikotarpiu Europos valstybėse nesusituokusių, bet kartu gyvenančių porų skyrybų gausėjimas darė įtaką ryškėjančiam santuokos nestabilumui. Tokia gyvenimo partnerystėje forma išsiskyrusiems asmenims tapo vis labiau patrauklesnė.

Pokariniam „vaikų bumui“ atslūgus, sparčiai pradėjo mažėti gimstamumas, išaugo pirmųjų vedybų amžius. Pastarasis reiškinys mokslinėje literatūroje yra įvardinamas „auksiniu vedybų amžiumi“, dominavusiu Vakarų Europoje nuo penktojo iki septintojo dešimtmečio pradžios. Tuo laikotarpiu dažnėjantys skyrybų atvejai bylojo apie poveidybinės kohabitacijos, kaip vienos iš partnerystės formų, įsigalėjimą. Britanijoje atlikto tyrimo metu išaiškėjo, jog iš visos šeštojo dešimtmečio pabaigoje santuokas įregistruvusių moterų dalies, tik 6 proc. niekada netekėjusių Britanijos moterų pareiškė gyvenusios partnerystėje su vyru prieš joms sudarant santuoką. Siejant su antrą kartą ketinusiomis susituokti moterimis, tai sudarytų jau ketvirtadalį apklaustų respondenčių⁷¹.

Lygindama to laikotarpio šeimos instituto deinstitutionalizacijos raišką užsienio valstybėse ir Lietuvoje, Maslauskaitė daro išvadą, jog šio proceso raiškos ribotumas yra iš esmės nulemtas sunkiai pastebimų deinstitutionalizaciją apibūdinančių reiškinų Lietuvoje. Bene vienintelis ryškus požymis – ženklus skyrybų išaugimas, prasidėjęs nuo 1960-ųjų vidurio ir išlaikęs aukštus rodiklius

⁷⁰ Gonzalez L., Viitanen T. K. ‘The Effect of Divorce Laws on Divorce Rates in Europe’ // *Discussion Paper*, No.22023, The Institute for the Study of Labor: Germany, 2006 // <http://ftp.iza.org/dp2023.pdf> [žiūrėta: 2011-12-27], p. 3.

⁷¹ Kiernan K. ‘The Rise of Cohabitation and Childbearing Outside Marriage in Western Europe’ // *International Journal of Law, Policy and the Family*, 2001, Nr.15 // <http://www.forumdafamilia.com/arquivo/ccom.pdf> [žiūrėta: 2011-11-10], p. 2.

iki pat sovietinio režimo žlugimo. Tuo tarpu vis labiau visuomenėje plintantį santuokos pavėlinimą Maslauskaitė apibūdina, kaip netiesioginį šeimos institucionalizacijos požymį, išlaikiusių „jaunėjimo“ tendencijas iki Lietuvos nepriklausomybės atgavimo⁷². Gečienės įsitikinimu, pakitusią matrimonialinę elgseną sąlygojo anuomet sparčiai augantis moterų išsilavinimo lygis, gausėjančios moterų, įgijusių aukštąjį išsilavinimą, gretos, kas iš esmės ir lėmė šeimos kūrimo atitolinimą⁷³.

Antrajame etape įsivyravęs nepilnos šeimos modelis traktuojamas kaip skyrybų pasekmė. Šiuo periodu išpopuliarėjusios neregistruotos santuokos taipogi buvo sąlygotos anksčiau pradėjusių plisti skyrybų ir nesantuokinių vaikų gausėjimo. Tuo tarpu Lietuvoje, 1970-1975 m. gimimo kohortos žymį naujos vedybinės elgsenos – kohabitacijos – pradžią vėlesniame šios kartos atstovų gyvenimo tarpsnyje. Šio reiškinio paplitimo mastą iliustruojantys sociologinio tyrimo „Lietuvos šeima ir gimstamumas“ statistiniai duomenys byloja, jog 14-19 proc. moterų ir 20 proc. vyrų, gimusių 1973-1971 m. ir sulaukusių 22 metų, jau turėjo patirties gyvenimo neregistruotoje santuokoje, kai tuo tarpu 1965-1970 m. gimimo kohortos rodikliai atitinkamai siekia 7 proc. ir 4 proc., o 1945-1949 m. gimimo kohortos procentai tesudaro tik 3 ir 0,4 proc.⁷⁴

Vadinasi, esminis kriterijus, poliarizuojantis požiūrį į šeimos instituto transformaciją, yra gimimo kohorta arba amžius, o neretai akivaizdžią nuomonių diferenciaciją atskleidžia ir pasirinktas išsilavinimo kriterijus. Su kiekviena karta tendencingai mažėjantys rodikliai liudija, jog jaunėjant kartoms „senėja“ santuokos, o su kiekviena jaunesne karta populiarėjanti kohabitacija tampa vis labiau priimtiniu socialiniu reiškiniu visuomenėje, požiūris į ne santuokoje gimusius vaikus tampa nuosaikesnis. Kaip parodė atliktos apklausos rezultatai, liberaliausi šiuo klausimu yra jauniausios kartos atstovai, tuo tarpu konservatyviausiomis pažiūromis yra linkę vadovautis pagyvenusio amžiaus respondentai. Be to, gautų respondentų atsakymų pagrindu buvo prieita išvados, jog kuo aukštesnis išsilavinimas, tuo neutraliau yra vertinami šie reiškiniai⁷⁵. Nustatyta, jog 1959 m. Lietuvoje gyvenusių ir aukštąjį išsilavinimą turėjusių asmenų skaičius tesiekė 90 tūkst. 1989 m. aukštąjį išsilavinimą įgijusių piliečių skaičiaus dalis šoktelėjo iki 301 tūkst., o 2001 m. siekė 389 tūkst.⁷⁶. Žvelgiant į turimas proporcijas galima konstatuoti, jog didėjantis mokslo vaidmuo ir tobulėjanti visuomenė darė svarią įtaką tolerantiškėjančioms jauniausios kartos atstovų

---

⁷²Maslauskaitė A. „Šeimos deinstitutionalizacija: raida, priežastys ir iššūkiai šeimos politikai“ // Davidavičius A., Platovas A. (sud.) *Šeimos politikos ir teisės iššūkiai Europoje*. // LGL: Vilnius, 2004 // <http://www.gay.lt/family/knyga.pdf> [žiūrėta:2011-10-10], p. 5-6.

⁷³ Stankūnienė V., Maslauskaitė A. (atsak. sud.) Lietuvos šeima: Tarp tradicijos ir naujos realybės. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2009, p. 19.

⁷⁴ Stankūnienė V., ir kt. „Šeimos transformacija Lietuvoje: požymiai ir veiksniai“ // *Filosofija. Sociologija*, 2003, Nr.2 // <http://www.ebiblioteka.lt/resursai/LMA/Filosofija/F-51.pdf> [žiūrėta: 2011-10-28], p. 53-54.

⁷⁵ Stankūnienė V., ir k t. Šeimos revoliucija? Iššūkiai šeimos politikai. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2003, p. 52-53.

⁷⁶ Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Lietuvos gyventojų surašymai: patyrimas ir žvilgsnis į 2011- uosius. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2007 // <http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/viewfree/?id=1504&PHPSESSID=>. [žiūrėta: 2011-12-29], p. 63.

nuostatomis šeimos pokyčių atžvilgiu ir netiesioginiam pritarimui dėl modernaus šeimos modelio įsigalėjimo.

Trečiajame etape sociologų dėmesys pirmiausia fokusuojamas į kohabitacinių sąjungų gausėjimą, moksliniame diskurse grindžiamą, kaip pasekmę išaugusios religinės, politinės ir etinės individo autonomijos, pakitusios poindustrinės visuomenės narių vertybių skalės. Tuo pačiu metu pabrėžiant faktą, jog lyčių atžvilgiu toks partnerystės formų variavimas praktinio įgyvendinimo plotmėje yra priimamas ir pateisinamas nevienareikšmiškai⁷⁷. Greta kohabituojančių porų, ima reikštis gyvenimo „kartu, bet atskirai“ (angl. *living apart together*) modelis, kuomet nesantuokoje gyvenantys asmenys formuoja santykius dalį laiko praleisdami drauge, o kitą dalį – gyvendami atskirai⁷⁸.

Van de Kaa partnerystės sąjungų įvairovę grindė tuo, jog praėjusio amžiaus antroje pusėje vykusios demografinės transformacijos iš esmės buvo sąlygotos struktūrinių (socioekonominių ir politinių), technologinių (mokslo, technikos ir medicinos pažangos, pvz., modernių kontraceptinių priemonių atsiradimo bei abortų legalizavimo), ir kultūrinių pokyčių (socialiai priimtų normų ir vertybių kaitos). Tačiau bene reikšmingiausias šeimos deinstitutionalizaciją liudijantis veiksnys, jo giliu įsitikinimu, yra visuomenės vertybinių nuostatų kaita, poindustrinėse valstybėse pasireiškusio individų autonomijos akcentavimu, pasikeitusiu mąstymu, siekiu būti pripažintais ir realizuoti savus poreikius⁷⁹. Kintant vertybėms palaipsniui pradėjo keistis ir šeimos institutas, jo struktūra, narių savimonė. Išryškėjo svarbi prokreacinės ir matrimonialinės gyventojų elgsenos kaita.

Jei remtumėmės Prinz išskirtais keturiais partnerystės raidos etapais, tai poveidybinė kohabitacija, pradėjusi plisti nuo maždaug 1985 m., išgyveno antrąjį perėjimo etapą, kurio metu ši partnerystės forma reprezentavo ikivedybinis preliudinius santykius poroje⁸⁰. Amžių sandūroje pradėjusios ryškėti moterų nuostatos dėl gimdymo atidėjimo vyresniam amžiui buvo laikomos viena iš gimstamumo lygio mažėjimo priežasčių. Dėl pernelyg pavėlinto gimstamumo tam tikrai daliai moterų gimdymas vyresniame reprodukciname amžiaus laikotarpyje tapo rizikingas, dėl ko dalis moterų buvo priverstos pasirinkti savanorišką bevaikystę⁸¹. Apie stiprėjantį tolerantišką požiūrį į

⁷⁷ Pasquini L., Samoggia A. 'Ideational Factors and Choices of Life as a Couple' // Pinnelli A., et al. (ed.) *Genders in the life course: demographic issues*. Dordrecht: Springer, 2007, p. 95.

⁷⁸ Strohm Ch. Q., et. al. 'Living Apart Together' relationships in the United States' // *Demographic research*, Vol.21/7, 2009 // <http://www.demographicresearch.org/Volumes/Vol21/7/21-7.pdf> [žiūrėta: 2012-01-11], p. 178.

⁷⁹ Stankūnienė V., ir kt. „Šeimos transformacija Lietuvoje: požymiai ir veiksniai“ // *Filosofija. Sociologija*, 2003, Nr.2 // <http://www.ebiblioteka.lt/resursai/LMA/Filosofija/F-51.pdf> [žiūrėta: 2011-10-28], p. 52.

⁸⁰ Remiantis Prinz skirstymu, pirminiame etape kohabitacija traktuojama kaip visuomeninės normos neatitinkantis reiškinys; antrame etape kohabitacinės sąjungos laikomos bandomaisiais, ikivedybiniais santykiais; trečiame etape kohabitacijos reikšmė kinta- ji tampa socialiai priimtina alternatyva santuokai; paskutiniame etape ji įgauna tikros santuokos statusą. Pasquini L., Samoggia A. 'Ideational Factors and Choices of Life as a Couple' // Pinnelli A., et al. (ed.) *Genders in the life course: demographic issues*. Dordrecht: Springer, 2007, p.96.

⁸¹ Jonkarytė A. „Antrojo demografinio perėjimo teorijos bruožai“ // *Filosofija. Sociologija*, 2002, Nr.3 // <http://www.lmaleidykla.lt/publ/0235-7186/2002/3/35-42.pdf> [žiūrėta: 2012-01-15], p. 39.

savanorišką bevaikystę liudija Nyderlandų atlikto tyrimo duomenys: 1965 m. respondentų, palaikančių tokį moterų apsisprendimą, dalis siekė 22 proc., o 1985 m. pastebimas ženklus skaičiaus padidėjimas iki 86 proc.⁸².

Lietuvoje 1985 m. prasidėjusiam suminio gimstamumo rodiklio smukimui, pasak Purvaneckienės, tiesioginės įtakos galėjo turėti tais pačiais metais Sovietų Sąjungos Aukščiausios Tarybos prezidiumo išleistas įstatymas „Dėl kovos su girtuoklyste ir alkoholizmu“, liaudyje vadintu „sausuoju“ įstatymu⁸³. Kita vertus, egzistuoja ir kiti sociologiniai mechanizmai, turėję įtakos gimstamumo mažėjimui:

- Nepakankamas visuomenės įvertinimas dėl vaikų auginimo teikiamos psichologinės naudos ir kuriamų pamatinių visuomenės vertybių;
- Gana aukšti tiesioginiai ir netiesioginiai ekonominiai vaikų auginimo kaštai, riboto dosnumo tėvystės / motinystės atostogų sistema, neišplėtotos vaiko priežiūros paslaugos;
- Egzistuojantis lyčių atotrūkis viešojoje ir privačiojoje sferose deklaruoja apie paplitusias patriarchalines nuostatas šeimose, o didėjantis moterų išsilavinimo lygis ir gimdymo pavėlinimas tampa „tramplynu“, didinančiu moterų ekonominį užimtumą⁸⁴.

Nuo nepriklausomybės atgavimo iki apytikriai 2002 m. neviršydamas reikiamos ribos, t. y. 2, suminis gimstamumo rodiklis reiškė visuomenės „neįgalumą“ užtikrinti natūralią kartų kaitą. Pasiekus demografinio gimstamumo „dugną“ šalies rodikliai nuo 2002 m. pradėjo palaipsniui gerėti. (žr. 1 pav.)

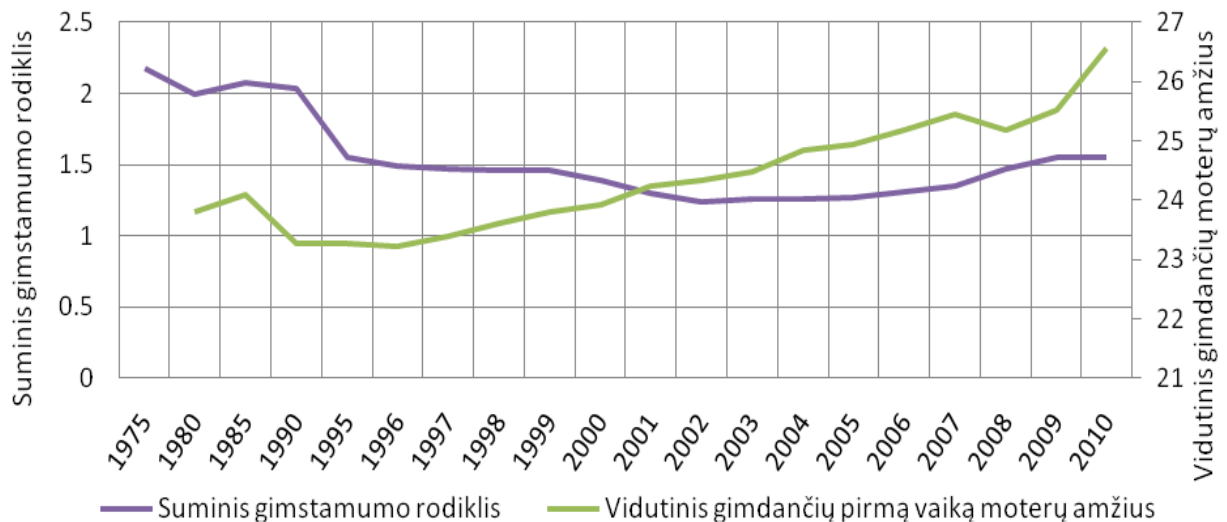
1. pav. Lietuvos suminio gimstamumo ir vidutinio moterų, gimdančių pirmą vaiką, amžiaus pokyčiai (1975-2010 m.)

---

⁸² Jonkarytė A. „Antrojo demografinio perėjimo teorijos bruožai“ // *Filosofija. Sociologija*, 2002, Nr.3 // <http://www.lmaleidykla.lt/publ/0235-7186/2002/3/35-42.pdf> [žiūrėta: 2012-01-15], p. 39.

⁸³ Purvaneckienė G. „Gimstamumas ir šeimos politika“. Pranešimas, skaitytas Nacionalinės Lietuvos sociologų konferencijos „Proveržio beieškant“ metu, 2011, Mykolo Romerio universitetas, Vilnius.

⁸⁴ Maslauskaitė A. Lietuvos šeima: tarp rinkos ir politikos. Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2005, p. 17-21.

Šaltinis: Statistikos departamentas; Demografijos metraštis (2007); Demografijos metraštis (2010)

Didėjantiems šalies gimstamumo rodikliams įtakos turėjo sociologų dažnai įvardijamas kompensacinis gimstamumo efektas (angl. *fertility recuperation*), pagal kurį gimdyti pasiryžo gimdymus tolimesnei ateičiai atidėjusios vyresnio amžiaus sulaukusios moterys⁸⁵. Tai parodo palaiptams didėjantis vidutinis gimdančių moterų amžiaus vidurkis, 2010 m. sparčiai artėdamas prie 27 m. kartelės. Neabejojama, jog gimstamumo svyravimai didžiąja dalimi buvo paveikti ekonominio nuosmukio, pastūmėjusio poras vėlinti planuojamus šeimos pagausėjimus. Pison, apžvelgdamas prokreacinės porų elgsenos ir ekonominės recesijos sąsają, padarė išvadą, jog „ekonominė recesija beveik neturi įtakos galutiniam gimusių vaikų skaičiui, tačiau ji keičia gimdymų laiko pasirinkimą⁸⁶“.

Taigi, po nepriklausomybės atgavimo visuomenei pereinant į liberaliąją rinkos ekonomiką, kito darbo rinkos sąlygos, spartėjo individualizacijos, ir emancipacijos procesai, liberalėjo visuomenės nuostatos šeimos formavimo atžvilgiu. Šio laikotarpio Lietuvos šeimos demografinė charakteristika atskleidė naujus gyvenimo sanklodos postūmius: silpnėjant tradicinės šeimos bruožams, populiarėjant egalitarinėms nuostatomis lyčių vaidmenų pasiskirstymo atžvilgiu, visuomenėje palaiptams įsigali modernios šeimos modelis tik su jam būdingais demografiniais bruožais (žr. 3 lentelę).

3. Lentelė. Tradicinės ir modernios šeimos demografinė charakteristika

⁸⁵ Jasilionienė A., Stankūnienė V. „Gimstamumo kitimas Lietuvoje: nauji metodai – nauja informacija“ // DEMOGRAFIJA ir MES, 2011, Nr.3 //

http://www.demografija.lt/users/www/uploaded/Policy%20brief/Biuletinis_rugsejis.pdf [žiūrėta: 2012-01-02], p. 3.

⁸⁶ Pison G. ‘Deux enfants per femme dans la France de 2010: la fecondite serait – elle insensible a la crise economique?’ // *Population et Societes*, 2010, Nr.474 //

http://www.ined.fr/fichier/t_publication/1536/publi_pdf1_popetsoc_476.pdf [žiūrėta: 2012-01-04], p. 4.

Tradicinė šeima	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ankstyva santuoka ▪ Šeimos kuriamos tuokiantis ▪ Aukštas santuokystės lygis ▪ Pirmieji vaikai gimdomi jauname amžiuje ▪ Vyrauja vidutinės šeimos ▪ Maža nesantuokinių vaikų dalis 	Moderni šeima	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Mažėja santuokų skaičius ▪ Santuokos atidedamos vyresniam amžiui ▪ Daugėja neregistruotų šeimų ▪ Pirmųjų vaikų gimdymas atidedamas vyresniam amžiui ▪ Mažėja gimstamumas ▪ Vyrauja šeimos, auginančios mažai vaikų ▪ Didėja nesantuokoje gimusių vaikų skaičius ▪ Daugėja viengungių ▪ Plinta savanoriška bevaikystė
<p>Perėjimas prie modernios šeimos prasidėjo:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Vakarų šalyse – apie 1965 m. ▪ Lietuvoje – nuo 1990 m. 			

Šaltinis: Stankūnienė V., ir kt. Šeimos revoliucija? Iššūkiai šeimos politikai. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2003

Tai patvirtina ir Lietuvoje atlikti surašymų duomenys, kurie užfiksavo, jog šioje šalyje, kaip ir kitose užsienio valstybėse, sparčiais tempais „evoliucionuoja“ šeimos institutas. Įvairių šaltinių statistikos duomenys liudija, jog per pastaruosius dvidešimt nepriklausomybės metų smarkiai išaugo vaikų, gimusių neįregistruotoje santuokoje, skaičius: 1999 m. tokių vaikų dalis sudarė 7 proc. nuo bendro gimusiųjų skaičiaus, o 2009 m. kone keturis kartus išaugęs procentas pasiekė 27,9 proc.⁸⁷. Tuo tarpu santuokų skaičius nuo praėjusio amžiaus paskutinio dešimtmečio ženkliai sumažėjo: 1994 m. Lietuvoje oficialiai buvo įregistruotos 23,3 tūkst. santuokos, 2004 m. – kiek daugiau nei 19 tūkst., o 2010 m. įregistruotų santuokų metinis skaičius tepakilo iki 18,6 tūkst.⁸⁸.

Mokslininkų vertinimu, plintanti kohabitacinė sąjunga išsivysčiusiose valstybėse yra vienas iš esminių svertų, lemiančių tokias matrimonialinių ir prokreacinių tendencijų variacijas. Apskaičiuota, jog kohabitacija skyrybų tikimybę padidina net 35 proc., o išsiskyrusių asmenų polinkis gyventi ne santuokoje sociologus verčia sunerimti dėl santuokos, kaip pagrindinės reprodukcinės funkcijos ir vaiko socializaciją skatinančios institucijos, nuvertėjimo. Tai, kad Lietuvos piliečiai šeimą ne visais atvejais tiesiogiai sieja su santuoka, įrodė 2007 m. atlikta reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, siekiant išsiaiškinti gyventojų požiūrį į šeimą. Vykdytos apklausos metu paaiškėjo, jog didesnė dalis apklaustųjų (67 proc.) tikra šeima laiko susituokusių asmenų porą su vaikais (įvaikiais), jei tik jų turi; mažiau nei vienas procentas (0,80 proc.) respondentų atiduotų balsų buvo skirti nesusituokusioms ir vaikus (įvaikius) auginančioms poroms bei vienišoms motinoms. Abu prieš tai minėtus atvejus, kaip galimybę vadinti šeima,

⁸⁷ Obelienė B. „Santuokos ir šeimos vienovės vaidmuo šeimos tvarumui, asmenų ir valstybės gerovei“ // *Kultūra*, Vytauto Didžiojo Universitetas, Kauna, 2011 // http://www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/logos/archyvas/?l=109626 [žiūrėta: 2011-12-28], p. 115.

⁸⁸ Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Santuokų skaičius. Požymiai: administracinė teritorija, statistiniai rodikliai ir metai // <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=2421> [žiūrėta: 2012-01-04].

pasirinkę respondentai sudarė trečdalį apklausoje dalyvavusių asmenų (32,20 proc.)⁸⁹. Paradoksalu, bet net ir išaiškėjus visuomenės tvirtai pozicijai dėl šeimos kūrimo santuokos pagrindu, atvejui, preliminariais apskaičiavimais iki 2031 m. partnerystėje gyvenančių 45-64 amžiaus žmonių skaičius turėtų išaugti net 250 proc.⁹⁰. Nors tai tik hipotetinės prognozės, tačiau viena yra aišku – santuokų pavėlinimas ar visiškas jų atsisakymas gali skaudžiai atsiliiepti Europos valstybių kuriamai socialinei gerovei, vertybinių nuostatų puoselėjimui ir labiausiai pažeidžiamų visuomenės narių, t. y. vaikų, gerovės užtikrinimui.

Visgi Tereškino įsitikinimu, didėjanti šeimos ir partnerystės formų įvairovė dar nereiškia tradicinės šeimos atsisakymo. Priešingai, tokia šeimos forma išlieka vertybine nuostata, siektinu visuomenės idealu, o alternatyvios šeimos formos turi būti toleruotinos⁹¹. Tokią nuostatą patvirtina ir Konstitucinio teismo priimtas nutarimas, jog šeima gali būti laikomi ir kartu gyvenantys, tačiau santuokos neįregistravę, asmenys. Šiuo atveju svarbu suvokti, jog ne valstybė, o jos piliečiai turi teisę pasirinkti šeimos formą, kaip santykių konstravimo pagrindą.

1.3.1. Kohabitacija Lietuvoje: iššūkis tradicinei homogeninei šeimai

Kohabitacijos sklaida Lietuvoje, pasireiškusi praėjusio amžiaus pabaigoje, žymi naują šeimos instituto formavimo modelį, tapusį priešprieša santuokos būdu kuriamai tradicinei, patriarchalinėmis nuostatomis grįstai, šeimai. Sociologiniu požiūriu šiuolaikinė kohabitacija demonstruoja šeimos tipų difuziją, deinstitucionalizacijos proceso sąlygotus padažnėjusius skyrybų atvejus, vėlinamas santuokas, nesantuokinių vaikų skaičiaus augimą ir kitus su šeimos ir santuokos institutų silpnėjimu susijusius neigiamus ypatumus. Naujas šeimos konstruktas, t.y. nesantuokinė partnerystė, tampa iššūkiu ne tik šeimos politikos formuotojams, bet ir pačiai socialinei, teisei apsaugos sistemai, kurių prerogatyva turi būti nuostata, jog teisinis tokių santykių reglamentavimas privalo užtikrinti tiek nesantuokoje gyvenančių asmenų, tiek nesantuokinių vaikų visapusišką socialinę gerovę ir lygiateisiškumą.

Egzistuoja gana plati šiuolaikinės kohabitacijos raidą aiškinančių tipologijų įvairovė. Visgi dauguma mokslininkų tinkamiausiu pavyzdžiu yra linkę laikyti Švedijos valstybę, kaip toliausiai pažengusią partnerystės evoliucionavimo keliu ir todėl geriausiai iliustruojančią kohabitacijos raidą.

---

⁸⁹ „Lietuvos gyventojų požiūris į šeimą“. „VILMORUS“ atlikta reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2007 // http://www.mususeima.lt/uploads/documents/apklausa_lt_gyventoju_poziuris_i_seima_rezultatai.pdf [žiūrėta: 2012-01-05].

⁹⁰ Obelienė B. „Santuokos ir šeimos vienovės vaidmuo šeimos tvarumui, asmenų ir valstybės gerovei“ // *Kultūra*, Vytauto Didžiojo Universitetas, Kauna, 2011 // http://www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/logos/archyvas/?l=109626 [žiūrėta: 2011-12-28], p. 113.

⁹¹ Tereškinas A. „Šeimos bei partnerystės formos ir šeimos politika Lietuvos žiniasklaidoje, // <http://www.gay.lv/family/tereshkinas.pdf> [žiūrėta: 2011-09-19], p. 1.

Pasak jų, pirmajame etape kohabitacijai suteikiama nukrypimo nuo visuotinės normos reikšmė, kadangi tik maža visuomenės dalis praktikuoja nesantuokinius santykius, tuo tarpu didžioji populiacijos dalis santykius įprasmina tiesioginiu santuokos būdu. Dėl visuomenės sąmonėje giliai įsišaknijusios nuostatos „pagyvensime kartu, pabandysime“ antrasis etapas žymi laikinus „įžanginius“ santykius į santuoką. Trečiajame etape partnerystė tampa socialiai priimtina alternatyva santuokai, o jau galutinėje ketvirtojoje partnerystės raidos fazėje, nebelieka jokių santuoką ir kohabitaciją diferencijuojančių barjerų, vaikų gimdymas ir jų auginimas tampa įmanomas abejuose santykių mediumuose⁹².

Suprantama, jog kohabitacijos, kaip pirmosios partnerystės, pasirinkimui įtakos turi įvairūs faktoriai. Visų pirma, amžius: kuo jaunesnė karta tuo didesnis polinkis kohabituoti yra demonstruojamas. Kai kurių mokslininkų pažymimas religingumas irgi turi reikšmės renkantis šeimos modelį. Santykis tarp pamaldumo ir santykių formavimo yra grindžiamas argumentu, jog kohabituojančių porų nuostatos religijos atžvilgiu yra silpnos, tokios poros yra mažiau linkusios dalyvauti religiniuose ritualuose, todėl jų šansas sukurti santuoką išlieka menkas⁹³. Kitas svarbus aspektas – tėvų šeimos santykių kokybė. Priklausomai nuo įgytos pozityvios / negatyvios patirties tėvų šeimoje, atitinkamai formuojasi vaikų matrimonialinė elgsena ir jų nuomonė apie šeiminių santykių konstravimo būdą. Vyrauja nuostata, jog būtent negatyvi patirtis velėsniam gyvenimo etape turi įtakos pasirenkant partnerystę, kaip bandomąją santuoką⁹⁴. Dar vienas kohabitacijos sklaidą žymintis dėmuo – gyvenamoji vieta. Teigiama, jog jos plitimo „židiniai“ yra laikomi regionai, pasižymintys prasta socialine ir ekonomine situacija, o tai dažniausiai tampa kaimo tipo vietovės.

Nors empirinės informacijos apie kohabitacijos paplitimą Lietuvoje nėra tiek daug, tačiau atlikto „Gimstamumo ir šeimos tyrimo“ gauti rezultatai atskleidė, jog būtent 1971-1975 m. gimimo kohortos atstovų (8,1 proc. vyrų ir 12,1 proc. moterų) sudaryta pirmoji ankstyvoji partnerystė žymi preliudijos į santuoką Lietuvoje pradžią⁹⁵. Jei pažvelgtume atidžiau į amžiaus kohortų ir partnerystės tipų koreliaciją, pastebėtume dar aiškesnę tendenciją – su kiekviena jaunesne kohorta kohabitacijos paplitimo tempas visuomenėje vis labiau įsibėgėja (žr. 2. pav.).

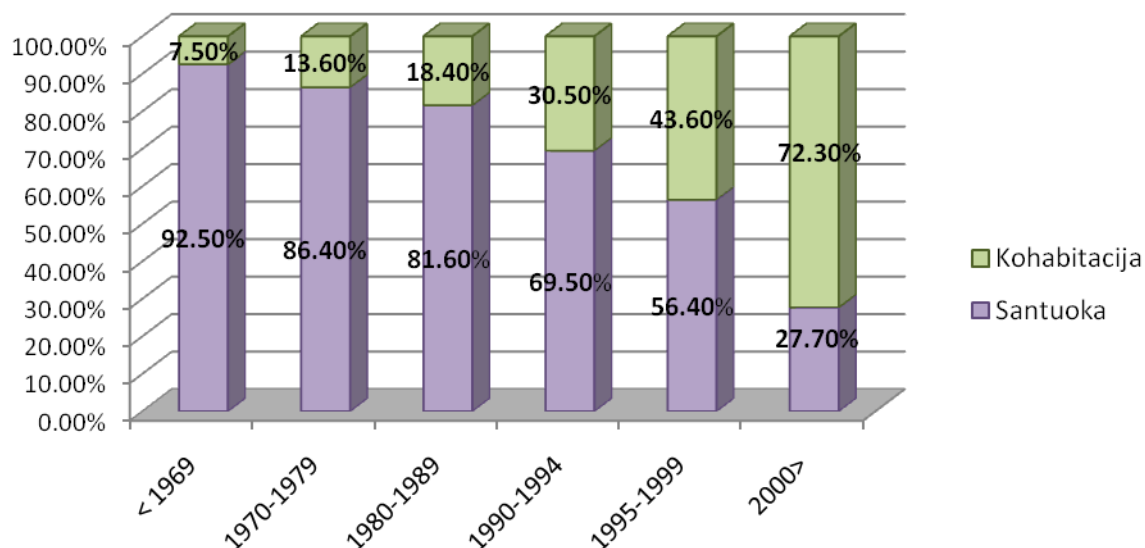
2. pav. Pirmosios partnerystės tipas pagal partnerystės sudarymo kalendorinį periodą

⁹² Kiernan K. ‘The Rise of Cohabitation and Childbearing Outside Marriage in Western Europe’ // *International Journal of Law, Policy and the Family*, 2001, Nr.15 // <http://www.forumdafamilia.com/arquivo/ccom.pdf> [žiūrėta: 2011-11-10], p. 3.

⁹³ *Ibid.*

⁹⁴ Stankūnienė V., Maslauskaitė A. (atsak. sud.) Lietuvos šeima: Tarp tradicijos ir naujos realybės. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2009, p. 65.

⁹⁵ *Ibid.*

Šaltinis: Stankūnienė V., Maslauskaitė A. (atsak. sud.) Lietuvos šeima: Tarp tradicijos ir naujos realybės. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2009.

Sovietmečiu neperšokusi 20 proc., t. y. mažesnės nei penktadalio dalies, kartelės, kohabitacija visgi išlaiko tolygų augimo tempą. Nuo septintojo dešimtmečio pakildama maždaug po 7 proc., dešimtajame dešimtmetyje ji perkopia trečdalį visų sudaromų partnerysčių (30,50 proc.). Nors ir neužleisdama „lyderės“ statuso, santuoka po truputį ima prarasti savo turėtas pozicijas, kadangi santuokos būdu kuriamų šeimų gretose sparčiai ima gausėti gyvenančių kartu, bet nesusituokusių porų dalis, o tai įrodo 1995-1999 m. fiksuojamas 43,60 proc. pasiekimas. Žvelgiant į XXI a. pradžią, akivaizdžiu faktu tampa kardinalus santykio pasikeitimas arba kohabituojančių porų įsivyravimas šalyje. Suprantama, jog santuokos universalumas buvo ir tebėra nekvestionuojamas, tačiau kintanti šeimos kūrimo trajektorija liudija apie išskirtinius vertybinius pokyčius visuomenėje. Naujai plintantis šeimines partnerystės modelis Lietuvoje tapo svarbiu postūmiu formuojant egalitariškesnę požiūrį į lyčių vaidmenų pasidalijimą šeimoje. Nykstantys tradiciškai priskirti vyrams ir moterims stereotipai, pastarosioms padėjo išsivaduoti iš privačios namų ūkio sferos bei suteikė daugiau laisvės išnaudoti jų profesinį potencialą.

Atrodytų, jog egalitarinių nuostatų įsivyravimas reikštų ir tradicinės lyčių hierarchijos privačiojoje sferoje įveikimą, tačiau atlikti tyrimai JAV demonstruoja priešingą situaciją. Partnerystėje gyvenančių asmenų namų ūkio veiklos pasidalijimas mažai skiriasi nuo santuokoje gyvenančių asmenų. Vyrauja asimetriškas namų ūkio darbų pasidalijimas, tik jis ne toks ryškus tarp kohabituojančių asmenų. Visgi abiem atvejais išlieka bendra tendencija – nepriklausomai nuo

partnerystės tipo, ar tai būtų kohabituojanti pora, ar santuokoje gyvenanti, vyrams tenka mažesnis atliekamų darbų krūvis⁹⁶.

Tokį patį netolygų darbų krūvio pasidalijimą tarp lyčių patvirtina ir Lietuvoje atlikti tyrimai, kuriais remiantis buvo prieita išvados, jog šeimos santykių organizavimo forma turi mažai reikšmės vaidmenų pasidalijimui. Vienintelis nežymų skirtumą lemiantis veiksnys, pasak Stankūnienės ir Maslauskaitės, yra amžius: jaunesnio amžiaus kohortai priklausančioms moterims tenka šiek tiek mažesnis namų ūkio darbų krūvis lyginant su santuokoje gyvenančiomis moterimis. Atitinkamai ir vyrų įsitraukimas į namų ūkio darbus yra palankesnis partnerystėje gyvenančių moterų atžvilgiu⁹⁷. Vadinas, nepriklausomai nuo šeimos modelio, lyties aspektas pasiskirstant darbais šeimoje išlieka svarbus. Giulio ir Pinnelli lyčių nelygybės dominavimą aiškina per lyčių galios pasiskirstymo prizmę. Anot jų lytis yra svarbus faktorius, lemiantis ne tik kasdienių namų ūkio darbų pasidalijimą tarp vyro ir moters, bet ir plačiau paaiškinantis lyties diferencijavimą sveikatos priežiūros, išsilavinimo, svarbių sprendimų priėmimo atvejais⁹⁸. Taigi, turint omenyje, jog šeimos santykių organizavimo forma daro menką įtaką egalitarinių nuostatų įsivyravimui šeimoje, galima konstatuoti, jog lyčių vaidmenų ir galios disbalansas šeimoje yra vis dar išlaikomas moterų nenaudai.

Kohabitacijos plitimas visuomenėje atskleidžia ir kitą šio socialinio reiškimo neigiamą pusę – tai santuokos instituto nuvertėjimą. Obelienė, analizuodama santuokos vaidmenį visuomenėje ir gerovės valstybėje, išskyrė keletą priežasčių, paaiškinančių šio instituto devalvacijos keliamą grėsmę.

Pirmiausia, senėjančios visuomenės kontekste santuokinių porų skaičiaus mažėjimas gali reikšti išaugusias šeimos išlaidas vaiko priežiūros paslaugoms bei didesnę valstybės finansinių išteklių eikvojimą nacionalinei sveikatos apsaugos sistemai ar kitoms socialines paslaugas teikiančioms tarnyboms⁹⁹. Remiantis MacInnes įžvalgomis, didėjantis senyvo amžiaus žmonių skaičius šiuo atveju gali atnešti ekonominę naudą šeimoms, jei tokiems asmenims būtų suteiktos galimybės įsitraukti į vaikų priežiūrą šeimose¹⁰⁰. Iš praktikos yra žinoma, jog siekdamas išvengti papildomų išlaidų santuokoje gyvenančios poros yra linkusios patikėti savo atžalas tėvų ar kitų

⁹⁶ Batalova J. A., Cohen P. N. 'Premarital Cohabitation and Housework: Couples in Cross-National Perspective' // *Journal of Marriage and Family* 64, 2002 // <http://www.bsos.umd.edu/socy/vanneman/socy699F/BatalovaC02.pdf> [žiūrėta: 2012-01-09], p. 746.

⁹⁷ Stankūnienė V., Maslauskaitė A. (atsak. sud.) Lietuvos šeima: Tarp tradicijos ir naujos realybės. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2009, p. 85-86.

⁹⁸ Giulio P., Pinnelli A. 'The Gender System in Developed Countries: Macro and Micro Evidence' // Pinnelli A., et al. (ed.) *Genders in the life course: demographic issues*. Dordrecht: Springer, 2007, p.26.

⁹⁹ Obelienė B. „Santuokos ir šeimos vienovės vaidmuo šeimos tvarumui, asmenų ir valstybės gerovei“ // *Kultūra*, Vytauto Didžiojo Universitetas, Kauna, 2011 // http://www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/logos/archyvas/?l=109626 [žiūrėta: 2011-12-28], p. 116.

¹⁰⁰ MacInnes J. 'Work – life balance in Europe: a response to the baby bust or reward for the baby boomers?' // *European Societies*, 2006, Volume 8, Nr. 2 // <http://www.ihs.ac.at/pdf/soz/macinnestext.pdf> [žiūrėta: 2011-10-19], p. 12.

artimų giminaičių priežiūrai. Kadangi pensinio amžiaus žmonių užimtumo rodikliai nėra aukšti (2006 m. 50-69 m. amžiaus gyventojų užimtumo lygis buvo mažesnis už šalies vidurkį, t.y. 47,6 proc.¹⁰¹), tokie „mainai“ abiejų kartų atstovams atneštų naudos, o valstybei nereiktų skirti papildomų lėšų senyvo amžiaus žmonių užimtumo didinimui ar jų išlaikymui.

Antra, šeimos santykių organizavimo forma gali turėti įtakos moterų patiriamam smurtui šeimoje. Kaip rodo Kanados mokslininkų pateikta statistika, partnerystėje gyvenančios moterys tris kartus dažniau susiduria su partnerių smurtavimu, nei santuokoje gyvenančios moterys¹⁰². Lietuvoje smurtą patiriančių moterų proporcijos yra priešingos, tačiau tikėtina, jog laikinos.

Jei remtumėmės ankstesnių metų duomenimis, tai Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos (VRM) pateiktoje ataskaitoje yra teigiama, kad „nėra statistinių duomenų apie smurtą šeimoje“, kadangi nuo įvairių nusikalstamų veikų, užfiksuotų 2005 m., „nukentėjo 20,384 moterys, iš jų 364 moterys nukentėjo nuo sutuoktinių, 187 – nuo sugyventinių, 12 – nuo partnerių¹⁰³“. Tokią smurtavimo šeimose situacijos analizę Obelienė vertina skeptiškai, pagrįsdama argumentu, jog santuokos sudarymas pirmiausia reiškia jų emocinę brandą ir psichologinį pasiruošimą rimtiems įsipareigojimams, todėl susituokusios moterys yra linkusios kur kas atkakliau ginti savo teises, nei partnerystėje gyvenančios moterys¹⁰⁴. Be to, būtent susituokusių moterų rodoma didesnė aspiracija kovoti už savas teises galėtų būti grindžiama prielaida, jog tam įtakos turi ir jų įgytas aukštasis išsilavinimas. Užsienio mokslininkų atliktų tyrimų rezultatai atskleidė, jog santuokas kuriančių moterų (kartu ir vyrų) tikimybė turėti aukštąjį išsilavinimą yra du kartus didesnė, nei kohabitacinėje sąjungoje gyvenančių moterų¹⁰⁵. Kita vertus, reikėtų prisiminti 2011 m. Lietuvos Respublikos (LR) Seimo priimtą Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą, kurio paskirtis yra apginti smurtą patyrusius asmenis, nepriklausomai nuo deklaruojamo santykių tipo, bei užtikrinti reikiamą apsaugą ir pagalbą¹⁰⁶. Šis nutarimas žymi svarbų žingsnį kovojant su smurtavimu, bei tikimasi, jog greitai laiku jis padės atskleisti tikrąjį smurtavimo šalyje mastą.

---

¹⁰¹ Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Dirbantys pensininkai, 2007 // <http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=2318> [žiūrėta: 2012-01-09].

¹⁰² The centre for fight and Public Life. ‘When Two Become One: The Unique Nature and Benefits of Marriage’ // The Evangelical Fellowship of Canada, 2006 // <http://files.efc-canada.net/si/Marriage%20and%20Family/Marriage%20booklet%202006.pdf> [žiūrėta: 2012-01-09], p. 14.

¹⁰³ Policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos. „Prevencija, policija ir visuomenė“ // Informacinis leidinys, Nr.14, 2006 // http://www.nplc.lt/lit/pub/inf_leid/14-2006/ilNr14-2006.pdf [žiūrėta: 2012-01-09], p. 35.

¹⁰⁴ Obelienė B. „Santuokos ir šeimos vienovės vaidmuo šeimos tvarumui, asmenų ir valstybės gerovei“ // *Kultūra*, Vytauto Didžiojo Universitetas, Kaunas, 2011 // http://www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/logos/archyvas/?l=109626 [žiūrėta: 2011-12-28], p. 118.

¹⁰⁵ Goodman A., Greaves E. ‘Cohabitation, marriage and child outcomes’ // The Institute for Fiscal Studies, London, 2010 // <http://www.ifs.org.uk/comms/comm114.pdf> [žiūrėta: 2012-09-10], p. 22.

¹⁰⁶ Lietuvos Respublikos Seimas. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas. // Valstybės žinios, 2011-06-14, Nr. 72-3475 // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=400334&p_query=smurtas&p_tr2=2 [žiūrėta: 2012-01-09];

Kita probleminė sritis – tai plintančių nesantuokinėje partnerystėje gyvenančių porų įtaka vaikų gimstamumo rodikliams, jų formuojamiems kognityviniams, socialiniams ir emociniams įgūdžiams. Daugelis užsienio autorių pabrėžia faktą, jog nesantuokoje gyvenančių porų nepasitenkinimas santykiais didina santykių nutraukimo riziką, o kartu ir siaurina galimybes jiems peraugti į santuoką. Toks santykių nestabilumas turi neigiamų pasekmių tolimesnei vaikų raidai ir socializacijai, pvz., mažėja gerų akademinų pasiekimų tikimybė, galimas polinkis į rizikingą elgseną ir pan.¹⁰⁷

Kohabitacijos fenomeno paplitimas sąlygoja skyrybų gausėjimą. Remiantis Eurostato pateiktais 27 valstybių narių duomenimis, Lietuva savo skyrybų rodikliu užima pirmaujančią poziciją¹⁰⁸. Kohabitacijos dominavimo pasekmė – nesantuokoje gimusių vaikų dalies išaugimą. 2000 m. gimusiųjų skaičius santuokos neįregistravusiems tėvams siekė 34,149 tūkst.. Po dešimtmečio fiksuojamas tokių atvejų pagausėjimas – 35,626 tūkst.¹⁰⁹. Vadinasi, egzistuoja abipusė koreliacija: kuo aukštesnis kohabitacijos paplitimo rodiklis šalyje, tuo nesantuokinių vaikų skaičius didesnis.

Ryškančios tendencijos mikro ir makro lygmenyje liudija apie šio reiškinio išskirtinumą. Vykstančių pokyčių įvairovė mokslininkų dėmesį fokusuoja ne tik į kintančius demografinius rodiklius, bet ir į socialines aplinkybes, kurios kohabitacijos atžvilgiu ne visada atneša pozityvių permąnų. Šeimos politikos vaidmuo šiuo atveju turėtų būti vaikų gerovės ir pagrindinių teisių užtikrinimas. Tuo tarpu valstybės vykdoma viešoji politika turėtų kryptingai judėti link kohabitacijos formalizavimo link tam, kad nesantuokinė partnerystės forma suteiktų tvirtesnį pagrindą tokiu būdu pasiryžusioms kurti santykius poroms, užtikrintų visas reikiamas teises bei apsaugas kohabituojančioms poroms bei nesantuokoje gimusiems vaikams, o vedybiniais saitais santykius kuriančios šeimos išlaikytų santuokos sakralumą ir vertybinį tvarumą.

---

¹⁰⁷ Moor K. A., et.al 'Marriage from a Child's Perspective: How Does Family Structure Affect Children, and What Can We Do about It?' // *Research Brief*, Washington, DC: Child Trends, 2002 // <http://www.childtrends.org/files/marriagerb602.pdf> [žiūrėta: 2012-01-10], p. 1.

¹⁰⁸ European Commission. Demography Report 2010 // Commission Staff Working Document, 2010 // <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/population/documents/Tab/report.pdf> [žiūrėta: 2012-01-10], p. 67.

¹⁰⁹ Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Demografijos metraštis 2010. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2011 // http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/pages_list?id=1567 [žiūrėta: 2012-01-05], p. 100.

II. ŠEIMOS POLITIKOS ATSAKAS Į MODERNĖJANČIO ŠEIMOS INSTITUTO KELIAMUS IŠŠŪKIUS

2.1. Prioritetinės šeimos politikos raida Europos Sąjungos lygmenyje

Daugiau nei 50 metų vykdytoje Europos Bendrijos (EB) politikoje buvo nuolatos akcentuojamas lygybės principas, kaip skaidraus konkurencingumo, ekonomikos augimo ir klestėjimo pagrindas, garantuojantis moterims palankių ekonominių, socialinių ir kultūrinių sąlygų sudarymą. Tačiau dabartinė situacija byloja, jog dar ne viskas yra padaryta realizuojant užsibrėžtą tikslą. Demografiniams, globalizacijos ir emancipacijos procesams įgavus europinį mastą iškilo naujų uždavinių, kurie atskleidė, jog visiška lyčių lygybė galima tik pilnai išpildžius šešis prioritetinius tikslus¹¹⁰: kryptingai skatinti vienodą lyčių ekonominį savarankiškumą, profesinio ir asmeninio gyvenimo suderinamumą, lyčių stereotipų ir smurto lyties pagrindu eliminavimą, vienodą lyčių reprezentavimą priimant svarbius sprendimus, bei moterų ir vyrų lygybės principo integravimą į visas ES veiklos sritis. Tai reikštų, jog bet kuri valstybė plėtodama pamatinius demokratinius principus, privalo priimti sprendimus, naudingus abiems lytims, o tų sprendimų pagrindiniu leitmotyvu turi tapti nuoseklus ir sistemingas lyčių ekonominio ir intelektualinio potencialo paskirstymas¹¹¹.

Dėmesys vienai iš prioritetinių šeimos politikos krypčių, t. y. profesinio, šeimos ir asmeninio gyvenimo derinimo politikai (toliau – derinimo politikai), bei lyčių lygybės šiuo aspektu užtikrinimui, atsirado tik devintajame dešimtmetyje. Tai lėmė tuo metu Europoje vykusios makro ir mikro lygmens transformacijos, kaip demografinis nuosmukis, šeimos deinstitutionalizacija, moterų užimtumo rodiklių spartus augimas, ar vertybinių nuostatų kaita. Iki tol Europoje vykdyta politika buvo labiau orientuota į konkurencingumo ir užimtumo didinimą, o suvokimas, jog šeimos, darbo rinkos ir pačios valstybės gerovės kūrimas daug kuo priklauso nuo moterų padėties visuomenėje lyginant su vyrų padėtimi, susiformavo kiek vėliau.

1957 m. pasirašytos Europos Ekonominės Bendrijos (EEB) sutarties „Socialinės politikos“ skyriaus 136 straipsnyje buvo akcentuojamas optimalesnių gyvenimo ir darbo sąlygų sudarymas, siekiant šias sferas harmonizuoti, užimtumo skatinimas, tuo pačiu lyčių lygių galimybių rėmimas valstybių narių užimtumo ir socialinės veiklos srityse¹¹². Kita vertus, šio skyriaus nuostatuose

¹¹⁰ Europos Vadovų Taryba (2006). Pirmininkaujačios valstybės narės išvados, 2006 m. kovo 23-24 d. // http://www.ukmin.lt/lt/strategija/doc/Lisabona/Vadovu_isvados.pdf [žiūrėta: 2012-01-14], p. 12, 28.

¹¹¹ Liukinevičienė L. „Visavertė lyčių partnerystė Lietuvoje: pozityvūs pokyčiai ir problemos“ // *Lyčių studijos ir tyrimai*, Nr.1, 2005 // http://su.lt/bylos/mokslo_leidiniai/llyciu_studijos/2005_5/liukineviciene.pdf [žiūrėta: 2012-01-19], p. 23.

¹¹² Vitkus G. (sud.) „Europos Sąjunga. Steigimo dokumentai ir Sutartis dėl Konstitucijos Europai. // Vilnius: Eugrimas, 2005, p.111-112.

nebuvo konkrečiai užsiminta apie tėvų galimybes derinti įsipareigojimus šeimai ir darbui. Nors, kaip Dromantienė pažymi, „moterų teisės visą laiką buvo Europos Bendrijos akiratyje, tačiau reikia pripažinti, kad tai buvo ne savarankiškas tikslas užtikrinti lyčių lygybę, bet daugiau siekis garantuoti skaidrią konkurencingumo tarp valstybių narių politiką¹¹³“.

Situacija šiuo aspektu pradėjo gerėti 1974 m., kuomet Taryba, siekdama pagerinti darbuotojų gyvenimo ir darbo sąlygas, priėmė rezoliuciją dėl socialinių veiksmų programos, o po metų buvo priimtas reglamentas dėl Europos gyvenimo ir darbo sąlygų gerinimo fondo įsteigimo¹¹⁴. Kita vertus, toks teisinis reglamentavimas šių sferų gerinimo atžvilgiu nebuvo sukonkretintas iki praktinių veiksmų, kurie padėtų tėvams lengviau laviruoti tarp šeiminio ir profesinio gyvenimo sferų.

Suprasdama teisinių nuostatų ir įgyvendinamų priemonių tobulinimo būtinybę, Europos Komisija (EK) aktyviai įsitraukė į lyčių lygiateisiškumo principo plėtros procesą, ypatingą dėmesį atkreipdama į moters ekonominės padėties gerinimą. Kryptingas teisinės sistemos stiprinimas atnešė praktinės naudos – į pirmąją Bendrijos socialinių veiksmų programą buvo įtrauktos profesinio bei šeiminio gyvenimo derinimo nuostatos, kurių pagrindu 1976 m. buvo įsteigta Moterų taryba, vėliau pervadinta į Lygių galimybių tarnybą.

Tolimesnės politinės iniciatyvos demonstravo daromą progresą formuojamos derinimo politikos pagrindu, lydimą tiek privalomų tiek neprivalomų ES ir EB politinių priemonių.

Didėjanti Europos institucijų intervencija į privačiąją sferą buvo grįsta nuostata, jog būtinas naujo požiūrio į dirbančias motinas suformavimas. Tuo tikslu Europos Taryba priėmė direktyvą (92/85/EEC), kurioje buvo išskelti du pagrindiniai uždaviniai. Visų pirma, užtikrinti saugią ir sveikatai nekenksmingą darbo aplinką nėščioms, neseniai pagimdžiusioms, ar krūtimi maitinančioms darbuotojoms. Visų antra, įpareigoti valstybes nares skirti ne trumpesnes nei 14 savaičių motinystės atostogas, skiriamas prieš moters gimdymą ir po jo, iš kurių 2 savaitės būtų privalomos. Be to, motinystės atostogų metu moterims turi būti skiriama motinystės pašalpa atitinkamai pagal ne ilgesnę kaip 12 darbo mėnesių trukmę, suteikiama apsauga nuo galimo jų atleidimo iš darbo, įtvirtinamas draudimas dirbti naktį¹¹⁵. Priimdama šią direktyvą Taryba siekė suteikti bent minimalias teises ir socialines apsaugas dirbančioms / nėščioms moterims.

Tais pačiais 1992 m. pasirodžiusi Ministrų Tarybos rekomendacija dėl vaiko priežiūros (92/241/EEB) yra laikoma itin svariu dokumentu. Jame buvo akcentuojamos kokybiškos ir šeimoms prieinamos vaiko priežiūros paslaugos, siekiant vyrų ir moterų lygybės bei didinant moterų

¹¹³ Dromantienė L. Socialinės Europos kūrimas. Monografija. Mykolo Romerio universitetas. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2008, p. 140.

¹¹⁴ Tarybos Reglamentas (EEB) Nr. 1365/75 dėl Europos gyvenimo ir darbo sąlygų gerinimo fondo įsteigimo // <http://eur-law.eu/LT/Europos-gyvenimo-darbo-salygu-gerinimo-fondas,1460,e> [žiūrėta: 2012-01-14].

¹¹⁵ Dromantienė L. „Lyčių lygybės politika Europos Sąjungoje“ // *Socialinis darbas*, 2003, Nr.1(3), p. 112.

užimtumą. Išreiškusi susirūpinimą dėl žemo moterų turinčių vaikų užimtumo rodiklio (moterų – 65 proc., vyrų – 91,7 proc.) bei stereotipinio požiūrio į jų atliekamas pareigas namuose, Komisija siūlė valstybėms narėms kurti šeimai palankią darbo aplinką, užtikrinti lanksčias sąlygas tėvams pasinaudoti vaiko priežiūros atostogomis, plėtoti vaiko priežiūros įstaigas, atitinkančias tėvų poreikius ir finansines galimybes jomis pasinaudoti¹¹⁶. Vėliau šie tikslai buvo pakartotinai aptarti 2000 m. ir 2008 m. Lisabonos strategijoje.

Politiniame lygmenyje reikšmingu įvykiu tapo 1995 m. Pekine vykusį JT Ketvirtoji pasaulinė moterų konferencija, kurios metu nemažai dėmesio buvo skirta lyčių lygybės programų įvertinimui. Aptariant šeimos aspekto integralumą lyčių lygybės kontekste buvo pabrėžiama būtinybė suteikti reikiamą paramą, šeimos narių teisių apsaugą. Konstatuojant faktą, jog moterų indėlis į šeimos ir visuomenės gerovės kūrimą yra nekvestionuotinas, kaip ir tėvų atsakomybė auklėjant bei ugdant vaikus, buvo pripažinta, jog moterų reprodukcinė „prievolė“ neturi tapti diskriminuojančiu veiksniu ir neturi varžyti jų galimybių dalyvauti visuomeniniame gyvenime¹¹⁷.

Generuojant vienodą požiūrį į vyrus ir moteris, siekiant užtikrinti vienodas teises ir sudaryti vienodas sąlygas abiejų lyčių atstovams pasinaudoti vaiko priežiūros atostogomis, valstybės narės buvo įpareigosios įgyvendinti Tarybos direktyvą (96/34/EB) dėl tėvystės atostogų. Šios direktyvos pagrindu buvo įtvirtintos kelios esminės nuostatos: teisė dirbantiems tėvams į tėvystės atostogas vaikui gimus ar jį įvaikinus be teisės jas perduoti kitam asmeniui. Tokiu būdu tėvai įpareigojami vaiką prižiūrėti nuo 3 mėnesių iki vaikui sulaukiant 8 m. amžiaus. Kita svarbi nuostata – darbuotojų apsauga nuo galimo atleidimo iš darbo tuo atveju, jei yra pareiškiamas noras pasinaudoti tėvystės atostogomis, bei teisės į jį sugrįžti. Pagaliau – galimybės neatvykti į darbą dėl svarbių šeiminių priežasčių darbuotojams suteikimas¹¹⁸. Šiuo bendru susitarimu valstybės narės įsipareigojo taikyti lanksčias darbo formas ir taip sukurti bent minimalias sąlygas tėvams derinti profesinius įsipareigojimus su pareigomis šeimai. Vėliau ši direktyva buvo pakeista Tarybos direktyva (2010/18/ES), pagal kurią vaiko priežiūros atostogų trukmė buvo prailginta mažiausiai iki 4 mėnesių, iš kurių bent vienas atostogų mėnuo būtų suteikiamas be teisės jį perduoti kitam

---

¹¹⁶ Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Vaiko priežiūros ir ugdymo (2010/C 339/01) // *Oficialus leidinys*, C 339, 2010 gruodžio 14 d. // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:339:0001:01:LT:HTML> [žiūrėta: 2012-01-14].

¹¹⁷ Beijing Declaration and Platform for Action Fourth World Conference on Women, 1995 // http://www.unesco.org/education/information/nfsunesco/pdf/BEIJIN_E.PDF [žiūrėta: 2012-01-14], p. 12.

¹¹⁸ Tarybos direktyva (96/34/EB) dėl Bendrojo susitarimo dėl tėvystės atostogų, sudaryto tarp UNICEF, CEEP ir ETUC, 1996 m. birželio 3 d. / <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:05:02:31996L0034:LT:PDF> [žiūrėta: 2012-01-16].

asmeniui¹¹⁹. Tokiu nutarimu buvo siekiama, jog vaiko priežiūros našta būtų tolygiau paskirstyta ir abu tėvai būtų įtraukti į vaiko ugdymo ir socializacijos procesą.

Remiantis ankstesnėmis Europos Vadovų Tarybos išvadomis ir pripažįstant lankstesnių darbo formų, kaip reikšmingo indėlio į Europos užimtumo didinimo, būtinumą, direktyvoje (97/81/EB) dėl Bendrojo susitarimo dėl darbo ne visą darbo dieną valstybės narės buvo agituojamos taikyti lankstesnes darbo organizavimo formas, kurios tenkintų darbuotojų lūkesčius ir apsaugotų nuo galimos diskriminacijos. Tačiau bene visų svarbiausia yra tai, jog šiuo bendru susitarimu moterims ir vyrams buvo suteiktos galimybės dirbti ne visą darbo dieną. Didesnis darbo lankstumas ir mobilumas reikštų darbo ir šeimos gyvenimų derinimo palengvinimą, o įtvirtintos nuostatos dėl palankesnių sąlygų tobulinti profesinius įgūdžius sudarymo – galimybę kilti karjeros laiptais¹²⁰. Taigi, apibrėžta šio susitarimo praktinė nauda buvo abipusė: ir darbuotojams, ir darbdaviams.

Keletą pastarųjų dešimtmečių vykdyta ES politika aiškiai įvardijo lyčių lygybės politikos kaip novatoriškos ir perspektyvios strategijos reikšmingumą. Pažangos siekiamybė, moterų padėties visuomenėje atžvilgiu, išlieka vienu iš prioritetinių ES tikslų, nors kita vertus padėtis darbo rinkoje toli gražu dar neatspindi norimų rezultatų. Nežiūrint to, Reingardienė pastebi, jog „XX a. pabaigos politinė intervencija moterų teisių srityje laikoma sėkmingiausia EK socialinės politikos sritimi¹²¹“. Vėlesni ES lygmenyje formuoti derinimo politikos veiksmai žymi naujus politinės darbotvarkės ir praktinių veiksmų pertvarkymo etapus.

2000 m. Tarybos priimtoje Užimtumo ir socialinių reikalų ministrų tarybos rezoliucijoje dėl tolygaus moterų ir vyrų dalyvavimo profesiniame ir šeimos gyvenime (2000/C 218/02) valstybių narių vyriausybės buvo skatinamos stiprinti derinimo politikos poziciją vykdomose programose, t. y. atsižvelgiant į neproporcingą lyčių priežiūros darbų pasidalijimą šeimoje sudaryti dirbančių vyrų bei moretų pareigybių derinimo galimybes. Atkreipiant dėmesį į įvairių šalių formuojamos šeimos politikos gerąsias praktikas ir jose vykdomus paramos mechanizmus, visapusiškai siekti derinimo politikos veiksmingumo¹²².

---

¹¹⁹ Tarybos direktyva (2010/18/ES) įgyvendinanti patikslintą BUSINESSEUROPE, UEAPME, CEEP ir ETUC sudarytą Bendrą susitarimą dėl vaiko priežiūros atostogų, ir panaikinanti Direktyvą 96/34/EB, 2010 kovo 8 d. // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:068:0013:0020:LT:PDF> [žiūrėta: 2012-01-16].

¹²⁰ Tarybos direktyva (97/81/EB) dėl Bendro susitarimo dėl darbo ne visą darbo dieną, kuri sudarė Europos pramonės ir darbdavių konfederacijų sąjungą (UNICEF), Europos įmonių, kuriose dalyvauja valstybė, centras (CEEP) ir Europos profesinių sąjungų konfederacija (ETUC), 1997 m. gruodžio 15 d. // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1997L0081:19980525:LT:PDF> [žiūrėta: 2012-01-15];

¹²¹ Reingardienė J. „Europos lyčių lygybės strategija: kintančios lyčių politikos privalumai ir grėsmės“ // *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2004, Nr.3(14) // http://www.ku.lt/sociologija/files/2004_nr.03.13-27.pdf [žiūrėta: 2011-09-22], p.15.

¹²² Resolution of the Council and of the Ministers for Employment and Social Policy, Meeting with the Council, 29 June 2000 on the balanced participation of women and men in family an working life (2000/C 218/02) // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2000:218:0005:0007:EN:PDF> [žiūrėta: 2012-01-14].

2002 m. Barselonoje vykusio Europos Tarybos susitikimo metu buvo išskirtinai pabrėžiama būtinybė toliau kryptingai plėtoti lyčių lygybės politiką, tobulinant priemones moterų padėčiai darbo rinkoje gerinti, o visų svarbiausia priemones, skirtas profesinio ir asmeninio gyvenimo derinamumui palengvinti. Atsižvelgiant į vaiko priežiūros paslaugų poreikį, valstybės narės buvo skatinamos sudaryti tinkamas sąlygas, kad iki 2010 m. vaiko priežiūros paslaugos būtų užtikrintos bent 90 proc. vaikams nuo 3 m. iki privalomojo mokyklinio amžiaus ir bent 33 proc. ne vyresniems nei 3 m. amžiaus vaikams¹²³. Šių uždavinių praktinio įgyvendinimo sėkmė reikštų, jog vykdoma nacionalinė valstybių politika duoda teigiamus rezultatus mažinant atotrūkį tarp lyčių.

Dar vienas derinimo politikai reikšmingas dokumentas – 2006 m. paskelbtas Komisijos komunikatas „Moterų ir vyrų gairės 2006-2010 m.“, kurio viena iš kertinių su lyčių lygybe susijusių sričių buvo orientuota į darbo, asmeninio ir šeimos gyvenimo pusiausvyros užtikrinimą. Atsižvelgdama į ankstesnėse ataskaitose pateiktas išvadas ir įvertindama padarytą pažangą, Komisija apibrėžė esmines priemones, kurias taikydamos valstybės narės privalės eliminuoti problemines sritis. Minėtos priemonės: lanksti moterų ir vyrų darbo sistema, ypatingai aktuali moterų užimtumui ir jų ekonominei nepriklausomybei skatinti. Taipogi būtina priežiūros paslaugų plėtra, kurios poreikis dėl senėjančios visuomenės, depopuliacijos ir darbingo amžiaus žmonių skaičiaus mažėjimo yra vis labiau jaučiamas. Tuo remiantis nebrangios, lengvai prieinamos ir kokybiškos vaiko priežiūros bei neįgalių asmenų globos paslaugos būtų neginčytinai svarus indėlis į darbo ir šeiminių gyvenimo pusiausvyros išlaikymą. Pagaliau pačios derinimo politikos efektyvinimas. Kadangi vyrų, pasinaudojusių vaiko priežiūros atostogomis, dalis išlieka nepalyginamai mažesnė (7,4 proc.) nei moterų (32,6 proc.), keliamas tikslas būtų skatinti juos prisiiinti didesnę atsakomybę šeimoje ir taip palengvinti moters atliekamų pareigų našta¹²⁴.

2007 m. vykusiame Europos Tarybos ir valstybių narių vyriausybių atstovų susitikimo metu buvo priimtas susitarimas įkurti Šeimų Sąjungas (angl. *Aliance for Families*). Pagrindinis tokio nutarimo tikslas – valstybėms narėms keistis gerąja patirtimi ir sukauptomis žiniomis apie šeimai palankios politikos plėtojimą¹²⁵.

Siekiant puoselėti lygybę, kaip vieną iš pagrindinių žmogiškųjų vertybių, ES ir toliau kryptingai įgyvendina įvairius svarbius su lyčių lygybe susijusius dokumentus, vis labiau akcentuodama augantį derinimo politikos aktualumą globaliame kontekste. Tuo tikslu

¹²³ Presidency Conclusions, Barcelona European Council, 2002/03/15-16 // http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/71025.pdf [žiūrėti: 2012-01-14].

¹²⁴ Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui. Moterų ir vyrų lygybės gairės 2006-2010,(SEK(2006) 275) // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0092:FIN:LT:PDF> [žiūrėta: 2012-01-14].

¹²⁵ European Council (2007). Conclusions of the Council and of the Representatives of the Government of the Member States, meeting with the Council, on the importance of family-friendly policies in Europe and the establishment of and Aliance for Families (2007/C 163/01) // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:163:0001:0004:EN:PDF> [žiūrėta: 2012-01-14].

pademonstruojama nauja politinė iniciatyva – priimamas antras svarbus Komisijos komunikatas 2010-2015 m. laikotarpiui dėl moterų ir vyrų lygybės strategijos. Jame yra nurodomos prioritetingos sritys, taip pat šeiminių gyvenimo ir darbo derinimo sritys, bei priemonės, kurių integravimas į valstybių narių nacionalinę politiką, užtikrintų sėkmingą išsikeltų uždavinių praktinį įgyvendinimą.

2011 m. kovo 7 d. pateiktose išvadose dėl 2011-2020 m. laikotarpio Europos lyčių lygybės pakto, Taryba konstatavo, jog lyčių lygiateisiškumo integravimas yra vykdomas visose ES veiklos sferose, tačiau “ pažanga daroma lėtai ir *de facto* lyčių lygybė dar nėra užtikrinta¹²⁶“. Tuo remiantis, Taryba primena, jog įgyvendinamoje strategijoje „Europa 2020“ prioritetingu tikslu privalo išlikti vyrų ir moterų užimtumo rodiklių gerinimas, iki 2020 m. turėsias pasiekti 75 proc., kas reikštų, jog valstybės narės bus įpareigosios eliminuoti bet kokias kliūtis moterims įsitraukti į darbo rinką. Kitas svarbus aspektas – priemonių, kurias pasitelkus bus gerinama moterų ir vyrų darbo ir šeiminių gyvenimo pusiausvyra bei siekiama geresnių demografinių rodiklių, įvardijimas. Jos apimtų kokybiškesnių vaiko priežiūros paslaugų bei įstaigų skaičiaus didinimą, lanksčių darbo formų diegimą, ir įvairių atostogų skatinimą.

Taigi, apibendrinant galima būtų pažymėti, jog Europos lygmenyje formuojama įvairių sričių politika neabejotinai daro tiesioginį poveikį šeimos institutui. Nors ir nepriklausydama Europos Sąjungos kompetencijos sričiai, šeimos politika yra tiek pat aktuali ir reikšminga tarptautiniame kontekste, kiek ir bet kuri kita vykdoma politika. Tai įrodo ir Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto (EESRK) siūlymas 2014 m. paskelbti Europos šeimos metais¹²⁷. Sistemingai plėtojama ir į valstybių narių nacionalinių teisių sistemas integruojama ES *acquis communautaire* lyčių lygybės klausimais liudija apie ES siekį sukurti stiprią ir konkurencingą ekonomiką. Suvokdama investicijų į žmogiškąjį kapitalą naudą, ES tiek sau, tiek valstybėms narėms kelia aukštus reikalavimus ir tikslus, kurių pagrindu yra konstruojami tvirti pamatai palankių šeiminių gyvenimui ir darbui sąlygų sudarymui.

2.2. Paramos šeimai priemonės: darbo ir šeimos derinimo matmuo

Pastarųjų kelių dešimtmečių ES veikla ir mokslinių tyrimų gausa parodė, jog darbo ir šeimos derinimo politika (angl. *work-life reconciliation policy*) įgauna vis ryškesnę politinį atspalvį tarptautinėje arenoje, o lygių galimybių politikos generavimas bei demonstruojamas sektinas

¹²⁶ Europos Sąjungos Taryba (2011). 2011 kovo 7 d. Tarybos išvados. Europos lyčių lygybės paktas (2011-2020), (2011/C 155/02) // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:155:0010:0013:LT:PDF> [žiūrėta: 2012-01-14].

¹²⁷ Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl šeimos politikos vaidmens vykstant demografiniams pokyčiams. Valstybių narių dalijimasis geriausia praktika (2011/ C 218/02) // Oficialus leidinys, C 218, 54 tomas, 2011 liepos 23 d. // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:218:0007:01:LT:HTML> [žiūrėta: 2012-01-15].

Skandinavijos šalių pavyzdys skatina ne vieną Europos valstybę taikyti gerąsias šių šalių praktikas. Crompton teigia, jog neretai naujai formuojamos politinės gairės yra lydimos ir tam tikrų kintančiam šeimos institutui aktualių institucinių reformų – lankstesnių darbo laiko ir darbo organizavimo formų paieškos, palankesnių vaiko priežiūros atostogų paslaugų diegimo, viešos priežiūros paslaugų infrastruktūros plėtros, – kas rezultate leidžia naujai įvertinti ne tik moterų, bet ir vyrų vaidmenį namų ūkio ir profesinės veiklos darbų derinimo kontekste¹²⁸.

Nerimaudama dėl dabartinės ekonomikos krizės galimų skaudžių padarinių moterims, Komisija vienoje iš ataskaitų Europos socialiniams partneriams išskėlė tikslą – formuojama nacionalinė politika turi adekvačiai reaguoti į augantį vienišų motinų / tėvų namų ūkių skaičių, bei kiek įmanoma labiau skatinti vyrus prisiimti daugiau su šeima ir vaikų priežiūra susijusių pareigų¹²⁹. Vadinasi, kiekviena šalis, pasirinkdama atitinkamą šeimos politikos priemonių paketą, yra įpareigojama kryptingai siekti subalansuoto vyrų ir moterų atliekamų vaidmenų santykio, kuriame, kaip teigia Reingardienė, deja, bet vis dar išlieka ryški privatu / vieša dichotomijos principu grįsta lyčių socialinė tvarka¹³⁰.

Aptardamas šeimos politikos priemonės, kuriomis yra siekiama gerinti teikiamas paslaugas šeimoms, MacInnes išskiria šešis galimus derinimo politikos tikslus:

- 1) Ilgų darbo valandų sutrumpinimas. Tokia priemonė galėtų būti permanentinė arba laikina, atitinkamai derinama su kitais darbo sutartyje apibrėžtais susitarimais, kartu atsižvelgiant į tokius aspektus kaip darbo užmokestis, esamos darbo sąlygos, turimas darbuotojo(s) darbo stažas, lytis.
- 2) Galimybė laikinai pasišalinti iš darbo, neprarandant teisės į jį sugrįžti. Kitaip tariant, turėtų būti diegiami šeimai palankūs lanksčių atostogų modeliai, taikomos palankios darbo ir šeimos pareigų derinimo sąlygos. Atsižvelgiant į motinystės / tėvystės ar vaiko priežiūros atostogų poreikį, būtų sudaromos sąlygos tėvams, t. y. darbuotojams, atlikti su globa susijusias pareigas.
- 3) Lanksčių darbo formų integravimas. Šios nuostatos praktinis taikymas apimtų tiek moteris, tiek vyrus – siekiant palengvinti atliekamų šeiminių ir profesinių pareigų suderinamumą.
- 4) Vaiko priežiūros paslaugų prieinamumo galimybės suteikimas darbuotojams.

---

¹²⁸ Reingardienė J. „Europos lyčių lygybės strategija: kintančios lyčių politikos privalumai ir grėsmės“ // *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2004, Nr.3(14) // http://www.ku.lt/sociologija/files/2004_nr.03.13-27.pdf [žiūrėta: 2001-09-22], p.18.

¹²⁹ Europos Komisija (2009). Komisijos ataskaita Tarybai, Europos Parlamentui, Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui. Moterų ir vyrų lygybė (2010 m.), {SEC(2009) 1706} // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52009DC0694:LT:NOT> [žiūrėta: 2012-01-16].

¹³⁰ Reingardienė J. „Europos lyčių lygybės strategija: kintančios lyčių politikos privalumai ir grėsmės“ // *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2004, Nr.3(14) // http://www.ku.lt/sociologija/files/2004_nr.03.13-27.pdf [žiūrėta: 2001-09-22], p.19.

- 5) (Ne)apmokamo darbo pasidalijimo tarp lyčių suvienodinimas; siekimas, jog hegemoninės patriarchalinės sistemos paveikta lyčių segregacija darbo rinkoje būtų eliminuojama.
- 6) Darbo jėgos pasiūlos užtikrinimas ilgalaikėje perspektyvoje, tokiu būdu stengiantis išvengti neigiamų fiskalinės ir ekonominės visuomenės senėjimo pasekmių, ir atitinkamai pagerinti Europos valstybių gimstamumo rodiklius¹³¹.

Vakarų valstybės yra įsitikinusios, jog norint padidinti darbo jėgos pasiūlą ir kartu pasiekti aukštus moterų užimtumo rodiklius, atitiksiančius strategijoje „Europa 2020“ iškeltus reikalavimus, yra būtinos papildomos investicijos į žmogiškąjį kapitalą, t. y. į moterų ekonominės nepriklausomybės stiprinimą. Thévenon nuomone, valstybių vykdomos derinimo politikos sėkmę iš esmės atspindi šalies gimstamumo ir skurdo rodikliai: šalyse, kuriose gimstamumo rodikliai aukšti, o skurdo – maži, diegiamos šeimai palankios politikos priemonės yra efektyvios¹³². Panašią mintį išreiškia ir Purvaneckienė, pažymėdama, jog 2002 m. Lietuvos turėtas vienas iš žemiausių ES valstybių narių gimstamumo lygis (1.24) ypač vertė abejoti vykdytos šeimos politikos sėkme¹³³.

1993 m. vykusioje Europos gyventojų konferencijoje buvo pastebėta, jog natūralų gyventojų prieaugį daugeliu atveju sąlygoja lyčių lygybės aspekto integravimas į valstybės vykdomą socialinę ir ekonominę politiką¹³⁴. Viena iš akcentuotų su gimstamumu, šeima ir moters padėtimi susijusių principų buvo teigiama „visose visuomenės sferose turi būti skatinamos vaikams ir šeimai labiau draugiškos aplinkos, tokios kaip apsirūpinimas būstu, vaikų priežiūra, darbo sąlygų, laiko grafikų ir poilsio galimybių, kūrimas¹³⁵“. Tai pakartotinai buvo akcentuota ir JT vaiko teisių konvencijos preambulėje konstatuojant, jog „šeimai, kaip pagrindinei visuomenės ląstelei ir natūraliai visų jos narių, ypač vaikų, augimo ir gerovės aplinkai, turi būti suteikta reikiama apsauga ir pagalba, kad ji galėtų prisiimti visas pareigas visuomenei¹³⁶“. Palankių sąlygų derinti darbą ir šeimos gyvenimą generavimas didina moterų užimtumą, tokiai aplinkybei esant atitinkamai pagerėja ir gimstamumo rodiklis. Pavyzdžiui, Prancūzijoje darbingo amžiaus moterys sudaro 57,7 proc., o šalies suminis

---

¹³¹ MacInnes J. ‘Work – life balance in Europe: a response to the baby bust or reward for the baby boomers?’ // *European Societies*, 2006, Volume 8, Nr. 2 // <http://www.ihs.ac.at/pdf/soz/macinnestext.pdf> [žiūrėta: 2011-10-19], p. 225-226.

¹³² Thévenon O. ‘Family Policies in OECD Countries: A Comparative Analysis’ // *Population and Development Review*, Vol.37, 2011 // <http://www.thefamilywatch.org/doc/doc-0198-es.pdf> [žiūrėta: 2011-11-29], p. 57.

¹³³ Purvaneckienė G. ‘Family Policy in Lithuania: the Struggle between Ideologies or Backlash in Gender Issues?’ // *Lyčių studijos ir tyrimai*, Nr.8, 2010 // http://su.lt/bylos/mokslo_leidiniai/llyciu_studijos/2010_8/purvaneckiene.pdf [žiūrėti: 2012-01-19], p. 51.

¹³⁴ The United Nations Economic Commission for Europe. Report of the European Population Forum 2004, ECE/AC.27/2004/2 // http://www.unece.org/fileadmin/DAM/pau/docs/ece/2004/ECE_AC27_2004_2_e.pdf [žiūrėta: 2012-01-20].

¹³⁵ Stankūnienė V., ir kt. Paramos šeimai politika: samprata ir patyrimas. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 2001, p. 61.

¹³⁶ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1989 // <http://www.socmin.lt/index.php?1625829077> [žiūrėta: 2012-01-20].

gimstamumo rodiklis – 1,94, Danijoje atitinkamai – 73,4 proc. ir 1,80, o Italijoje dirbančių moterų dalis siekia 46,3 proc., šalies suminis gimstamumo rodiklis – 1,32¹³⁷.

Taigi, turint omenyje, jog prieš tai minėtieji du veiksniai demonstruoja abipusę koreliaciją, valstybės vykdomos vidaus politikos prioritetas turėtų būti nukreiptas į sąlygų moterims integruotis į darbo rinką palengvinimą bei dalies vaiko priežiūros naštos perėmimą. Šiam tikslui pasiekti Rakauskienė ir Lisauskaitė siūlo aktyvinti moterų užimtumo politiką, kurios kertinėmis ašimis taptų tokios priemonės, kaip gerai apmokamos vaiko priežiūros atostogos, aukštos kokybės vaiko priežiūros paslaugos, aktyvus tėvų įtraukimas į vaiko priežiūrą ir ugdymą, lankstesnės darbo formos, moterų, besirūpinančių mažamečiais vaikais, užimtumo skatinimas¹³⁸.

Suvokiant probleminių aspektų daromą įtaką atitinkamoms visuomenės socialinėms grupėms, kyla būtinybė tikslingai pasirinkti ir tinkamai apibrėžti šeimai palankios politikos įgyvendinimo trajektoriją, kurios pagrindinį sąstatą sudarytų viena kitą papildančios socialinės, kultūrinės ir ekonominės priemonės.

Valstybių vykdomos pronatalistinės politikos efektyvumo pagrindu neretai yra laikoma mikro ir makro lygmenyje įgyvendinama šeimai palankių priemonių sistema. Jos teikiama diferencijuota pagalba šeimoms yra vykdoma remiantis trimis priemonių grupėmis:

- mokestinėmis skatinamosiomis priemonėmis, nukreiptomis į vaiko priežiūrai skirtų atostogų apmokėjimą (pvz., įvairiomis vaiko pašalpomis, šeimos išmokomis, būsto subsidijomis, mokestinėmis lengvatomis);
- sociokultūrinėmis priemonėmis, remiančiomis vaikus, motinystę / tėvystę ir partnerystę (pvz., šeimai palankios ir vaikui draugiškos aplinkos kūrimas, aktyvios tėvystės skatinimas);
- darbo ir šeimos „pusiausvyros“ stabilumą užtikrinančiomis priemonėmis (pvz., vaiko priežiūros atostogos, savanoriškas darbas nepilną darbo dieną, kitos prieinamos priežiūros paslaugos)¹³⁹.

Priklausomai nuo istoriškai susiformavusio sociokultūrinio konteksto, kiekviena Europos valstybė, taip pat ir Lietuva, vykdydama šeimai palankią politiką pasirenka tik tai valstybei tinkamiausią šeimos politikos priemonių sistemą. McDonald nuomone, kiekvienos valstybės pasirinktas šeimai palankios politikos modelis yra specifiškas ir daug kuo priklausantis nuo Vyriausybės priimtų įvairių gimstamumą skatinančių programų. Visgi be plačios socialinės paramos

¹³⁷ „Moterų ir vyrų teisių, pareigų, galimybių šeimoje ir darbe suderinamumas: sociokultūrinė analizė“. UAB BGI Consulting vykdyto tyrimo santrauka, 2007 // <http://www.socmin.lt/index.php?1606775163> [žiūrėta: 2012-01-20], p. 2.

¹³⁸ Rakauskienė O. G., Lisauskaitė V. „Lyčių lygių galimybių modelis Švedijos ekonomikoje: gairės Lietuvai“ // *Viešoji politika ir administravimas*, 2005, Nr.12, p. 63-64.

¹³⁹ Maslauskaitė A. Lietuvos šeima: tarp rinkos ir politikos. Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2005, p. 69.

ir tinkamai pasirinktos paramos šeimos institutui, esminiai pokyčiai vargiai yra įmanomi¹⁴⁰. Nors jo pateiktas paramos šeimai modelis susideda iš keleriopą poveikį turinčių priemonių, šiuo atveju yra aktualu išskirti ir atidžiau panagrinėti vieną priemonių paketą, nukreiptą į paramos suteikimą tėvams, derinantiems profesinę veiklą su įsipareigojimais šeiminiam gyvenimui (žr. 4 lentelę).

4. Lentelė. Paramos priemonės darbo ir šeimos suderinamumui gerinti

Bendra charakteristika		
Paramos priemonės	Motinstės / tėvystės ir vaiko priežiūros atostogos	Skirtingi atostogų apmokėjimo dydžiai; skiriamų motinstės ir tėvystės atostogų trukmė varijuoja; motinstės atostogos apima vaiko gimimo laikotarpį, t.y. tam tikrą savaitių / mėnesių skaičių prieš jam gimstant ir po vaiko gimimo; tėvai aktyviai skatinimi pasinaudoti tėvystės atostogomis, neperleidžiant vaiko priežiūros naštos motinoms; galimybė dirbti nepilną darbo dieną ir gauti išmokas vaiko priežiūros atostogų metu. Vaiko priežiūros atostogos gali būti mokamos / nemokamos; atostogų pasinaudojimo galimybė suteikiama tiek motinoms, tiek tėvams.
	Vaiko priežiūros paslaugos	Teikiamos paslaugos (pvz., pradinukų popamokinė veikla, lopšeliai, darželiai) gali būti neapmokestintos arba subsidijuotos bei pasižyminčios aukšta kokybe; lengvai prieinamos visoms šeimoms, nepriklausomai nuo jų socialinės padėties. Vaiko priežiūros paslaugos gali būti organizuojamos valstybinių / privačių institucijų, rinkos, arba pavienių samdomų asmenų (pvz., auklių), taip pat, darbdavių arba nevyriausybinių organizacijų (NVO).
	Lanksčios darbo organizavimo formos	Iškilus šeimyninėms problemoms darbuotojui leidžiama pasinaudoti trumpalaikėmis „atostogomis“; išimtiniais atvejais pasitelkus naujasias technologijas suteikiamos sąlygos dirbti namuose arba kitose už darbovietės ribų esančiose vietovėse.
	Lankstus darbo laikas	Darbuotojas ir darbdavys bendru konsensu sudaro abiems pusėms palankų darbo grafiką. Darbo laiko grafikas lankstus ir suderinamas su šeimos poreikiais.
	Antidiskriminaciniai įstatymai ir lyčių lygybė darbo rinkoje	Lygių teisių užtikrinimas darbovietėje ar įdarbinimo metu nepriklausomai nuo asmens lyties, amžiaus, socialinio ar šeiminio statuso.

Sudarė autorė, remiantis šaltiniu: McDonald P. 'The 'Toolbox' of Public Policies to Impact on Fertility – a Global View' // Paper presented at the seminar 'Low Fertility, Families and Public Policies', 2000 // http://213.133.108.158/rdb_db/PDF/bev_bevoelkerung_demographie/bew_Bewegung_Entwicklung/Geburten_Fertilitaet_Alterung/The_Toolbox_of_Public_Policies_to_Impact_on_Fertility_2000.pdf

Šių priemonių analizės pasirinkimas gali būti pagrįstas keliais aspektais. Visų pirma, atsižvelgus į ES lygmenyje aiškiai išdėstytą poziciją, jog profesinio aktyvumo ir šeimos gyvenimo derinimo klausimas yra vienas iš prioritetinių šeimos politikos kryptų, svarbu išanalizuoti Lietuvoje diegiamas šeimai palankias priemones bei realią jų teikiamą naudą kintančio šeimos

¹⁴⁰ McDonald P. 'The "Toolbox" of Public Policies to Impact on Fertility - a Global View' // Paper presented at the seminar 'Low Fertility, Families and Public Policies', 2000 // http://213.133.108.158/rdb_db/PDF/bev_bevoelkerung_demographie/bew_Bewegung_Entwicklung/Geburten_Fertilitaet_Alterung/The_Toolbox_of_Public_Policies_to_Impact_on_Fertility_2000.pdf [žiūrėta: 2012-01-17], p. 1.

instituto kontekste. Visų antra, remiantis EESRK išdėstyta nuomone, jog teikiamų paslaugų pasiūla ir paramos priemonės turi atitikti tėvų ir šeimų lūkesčius¹⁴¹, svarbu įvertinti vykdomos šeimai palankios politikos plėtrą. Kaip rodo Šiaurės šalių patirtis, ekonominės valstybės stiprybės ir socialinės gerovės šaltinis yra vienodas vyrų ir moterų intelektualinio bei ekonominio potencialo išnaudojimas, moterų priklausomybę vyrui perkeliant į priklausomybę nuo gerovės valstybės¹⁴², stereotipinio požiūrio į lyčių vaidmenis naikinimas bei pamatinių egalitarinių principų, kuriais remiasi dviejų maitintojų šeimos modelis, visuomenėje stiprinimas.

2.3. Šeimos politikos plėtros Lietuvoje vertinimas: darbo ir šeimos derinimo problema

Šeimos instituto visokeriopos gerovės pagrindas – kuriama valstybės šeimai palanki aplinka. Šio tikslo realizavimas yra vykdomas per šeimai palankios politikos prizmę. Atsižvelgiant į mokslinėse publikacijose pateikiamus sąvokos diskursus, bendrąja prasme šeimai palankią politiką būtų galima apibrėžti kaip socialinę politiką, orientuotą į lyčių lygybės skatinimą užimtumo sferoje, bei padedančią šeimos nariams, darbuotojams, auginantiems mažamečius, atlikti su vaikų priežiūra, globa ir profesine veikla susijusias funkcijas – taip harmonizuojant diferencijuotą viešąjį ir privatųjį asmenų gyvenimą¹⁴³. Tačiau ne visos valstybės gali pasigirti turinčios pavyzdines šeimai palankios politikos kūrimo tradicijas ir sėkmingai išplėtotą, lygiateisiškumo principu pagrįstą socialinį teisingumą.

Pradėtos formuoti šeimai palankios politikos užuomazgos Lietuvoje yra pastebimos dar sovietmečiu. Anuomet vykdyda politika buvo itin ribota ir iš esmės orientuota tik į moterų pozicijų darbo rinkoje stiprinimą, tam tikslui joms skiriant 56 dienų trukmės iš dalies apmokamas motinystės atostogas¹⁴⁴. Tokiam politikos ribotumui stipriu atsvaru buvo aktyvi užimtumo politika. Remiantis gyventojų surašymo turimais duomenimis, 1959 – 1989 m. laikotarpiu darbingo amžiaus moterų įsitraukimo į apmokamo darbo sritis procentinė dalis šoktelėjo nuo 66,3 proc. iki 81 proc.. Itin aukštas moterų užimtumo lygis stebėtinai dar ir tuo, jog kardinaliai sumažino užimtumo atotrūkį tarp lyčių (vyrų rodiklis siekė 86,1 proc.)¹⁴⁵.

¹⁴¹ Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl šeimos politikos vaidmens vykstant demografiniams pokyčiams. Valstybių narių dalijimasis geriausia praktika (2011/ C 218/02) // Oficialus leidinys, C 218, 54 tomas, 2011 liepos 23 d. //

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:218:0007:01:LT:HTML> [žiūrėta: 2012-01-15].

¹⁴² Rakauskienė O. G., Lisauskaitė V. „Lyčių lygių galimybių modelis Švedijos ekonomikoje: gairės Lietuvai“ // *Viešoji politika ir administravimas*, 2005, Nr.12, p. 64-65.

¹⁴³ Jančaitytė R. „Palankios šeimai politikos įgyvendinimas Lietuvoje: problemos ir galimybės“ // *Socialinis darbas*, 2006, Nr.5(1), p. 31.

¹⁴⁴ Stankūnienė V., ir kt. Šeimos revoliucija? Iššūkiai šeimos politikai. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2003, p. 30-31.

¹⁴⁵ Kanopienė V. „Moterų užimtumas Lietuvoje: ES kontekstas“ // *Socialinis darbas*, Nr.4(2), 2005 // [http://www3.mruni.eu/padaliniai/leidyba/Socialinis%20darbas/social_4\(2\)_tirazui.pdf](http://www3.mruni.eu/padaliniai/leidyba/Socialinis%20darbas/social_4(2)_tirazui.pdf) [žiūrėta: 2012-01-19], p. 6.

Tačiau, egzistuoja ir kita vykdytos aktyvios užimtumo politikos pusė. Suteiktos moterims teisės dalyvauti viešojoje sferoje labai dažnai sukurdavo papildomos naštos bandant kuo optimaliau suderinti profesinę veiklą su šeiminiomis pareigomis. Tokia susidariusi situacija, Žvinklienės vertinimu, buvo palankus mediumas susiformuoti ištekėjusios ir dirbančios moters modeliui¹⁴⁶.

Planinės ekonomikos laikotarpiu vykdytoje visuotinėje gyventojų užimtumo politikoje palankių darbo sąlygų sudarymas ar bet koks kitas garantinis lengvatų suteikimas moterims buvo menkai reglamentuotas. Faktiškai tuometinė moterų padėtis darbo rinkoje buvo segreguota¹⁴⁷, kadangi didžioji moterų darbo jėgos dalis buvo sukoncentruota pramoninio tipo darbo šakose, nereikalaujančiose nei aukštos kvalifikacijos, nei suteikiančios perspektyvių karjeros galimybių. Reikia pažymėti dar ir tai, jog darbo organizavimo formos Lietuvoje buvo pradėtos taikyti pakankamai vėlai, tik 1987 m., kuomet moterims, auginančioms vaikus ne vyresnius nei 8 m. amžiaus, įstatymu buvo suteikta teisė į sutrumpintą darbo dieną¹⁴⁸.

Vėlyvio ir Šadžiaus vertinimu, tuometinėje teisėkūroje ne itin daug dėmesio buvo skirta šeimos instituto probleminių klausimų nagrinėjimui ir lengvatinių sąlygų sudarymui, nors kai kuriuose konstituciniuose projektuose yra pastebimi pozityvūs su lyčių lygybe susijusių teisinių normų pokyčiai. Pavyzdžiui, 1988 m. paskelbto Konstitucijos projekto 33 straipsnyje buvo teigiama, kad „Moteris ir vyras Lietuvos TSR turi lygias teises. Šių teisių įgyvendinimą užtikrina moterims suteiktos lygios su vyrais galimybės įgyti mokslą ir profesinį parengimą, dirbti, gauti atlyginimą už darbą [...] Motinų darbas, namuose auginant ir auklėjant du ir daugiau vaikų, pripažįstamas visuomenei reikšminga veikla ir atlyginamas įstatymų nustatyta tvarka¹⁴⁹“. Šių nuostatų įtvirtinimas reikštų, jog nors pirmosios lyčių lygybės principais grįstos įstatyminės gairės anaipol negarantavo realios lygybės (*de facto*), tačiau tai buvo pirmi svarbūs žingsniai kuriamoje teisėkūros sferoje, susijusioje su šeimos instituto pokyčiais.

Plėtojant tolimesnę mintį apie centralizuotos valstybės valdymo metu vykdytą paramą šeimoms, į lengvatinių darbo ir šeimos derinimo aplinkybių sudarymo darbotvarkę buvo įtraukti ir kiti svarbūs punktai. Buvo skiriamos mokestinės vienkartinės pašalpos vaikams, sudarytos lengvatinės sąlygos jaunoms šeimoms įsigyti būstą, plėtojama ikimokyklinių įstaigų sistema, kurios

¹⁴⁶ Žvinklienė A. „Lyčių atotrūkis ir patriarchato raiška Baltijos valstybėse. Lietuvos ypatumai“ // *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2009, Nr.1(24) // <http://www.ku.lt/sociologija/files/2009-1p.99-118.pdf> [žiūrėta: 2011-11-15], p. 107.

¹⁴⁷ Terminas „segregacija“ sociologinėje ir ekonominėje literatūroje yra dažniausiai vartojamas siekiant apibūdinti darbo rinkos susiskaidymą į „moteriškus“ ir „vyriškus“ sektorius, atitinkamai pagal turimą užsiėmimą ar profesiją. Didesnis moterų susitelkimas valstybiniame sektoriuje, o vyrų - privačiame bei industrinio tipo ūkio šakose žymi horizontaliąją darbo rinkos segregaciją. Kai tuo tarpu vertikaliajai segregacijai yra būdingas nevienodas lyčių einamų pareigų pasiskirstymas tos pačios profesijos darbo pozicijose ar užsiėmimų srityse. Bagdonas A., ir kt. Skirtingi, bet lygūs visuomenėje ir darbuotėje. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007, p. 208-209.

¹⁴⁸ Kanopienė V. „Moterų užimtumas Lietuvoje: ES kontekstas“ // *Socialinis darbas*, Nr.4(2), 2005 // [http://www3.mruni.eu/padaliniai/leidyba/Socialinis%20darbas/social_4\(2\)_tirazui.pdf](http://www3.mruni.eu/padaliniai/leidyba/Socialinis%20darbas/social_4(2)_tirazui.pdf) [žiūrėta: 2012-01-19].

¹⁴⁹ Vėlyvis S., Šadžius H. „Dabartinės Lietuvos šeimos teisės modelio kūrimas tautinio atgimimo ir pirmaisiais nepriklausomybės atkūrimo metais (1988-1992)“ // *Jurisprudencija*, 2005, t. 69(61), p. 25.

kiekybiniai rodikliai, lyginant su kitomis Europos valstybėmis, Lietuvoje buvo ypač aukšti. Antra vertus, Stankūnienė ir kt. mokslininkai vieningai sutinka su nuomone, jog anuomet vykdytoje vaikų ikimokyklinių įstaigų plėtros sistemoje itin mažai dėmesio buvo skirta vaikų ugdymo programų turinio ir šio tipo įstaigų veiklos kokybei gerinti¹⁵⁰.

1989 m. pasirodęs ir tais pačiais metais įsigaliojęs nutarimas „Dėl valstybės ir visuomenės paramos šeimoms, auginančioms vaikus, didinimo“ dirbančioms ir bent vienerių metų darbo stažą turinčioms moterims suteikė iš dalies apmokamas vaiko priežiūros atostogas iki kol vaikui sueis 1,5 m., bei papildomas nemokamas atostogas iki vaikui sulaukiant 3 m. amžiaus. Taip pat nutarime buvo numatyta išsaugoti motinų darbo vietą, joms auginant vaikus namuose, iki kol mažamečiams sukaks 8 m.¹⁵¹. Visgi nežiūrint to fakto, jog atgimimo metu Vyriausybės kurti konceptualūs šeimai palankios politikos pagrindai ir šiuo atžvilgiu vykdyta propaganda iš dalies išpildė šeimos prokreacinius poreikius, tačiau ji išliko fragmentiška ir tikslingai nemotyvuota¹⁵². Purvaneckienė tuometinę situaciją vertina kontroversiškai. Jos manymu, tokia motinų, auginančių mažamečius vaikus, atžvilgiu vykdyta šeimos politika buvo iš esmės suinteresuota jas „sugrąžinti į šeimas“, prisidengiant valstybės siekiais apsaugoti vaikų interesus, kai tuo tarpu mažėjant darbo pasiūlai vaikų auginimas namuose iki 8 metų arba, kitaip tariant, netiesioginis moterų išstūmimas iš darbo rinkos, iš tiesų buvo itin patogus vyriškosios lyties auditorijai¹⁵³. Viešosios (darbo) ir privačiosios (šeimos) sferos sankirtoje vis dar buvo matyti gajus patriarchalinės sistemos dominavimas, įsigalėjusi vyriškumo ideologija atspindėjo homogeninės šeimos modelį, išlaikantį dideles lyčių vaidmenų priešstatas ir stereotipinį požiūrį.

Taigi, trumpai apibendrinant Lietuvos šeimai palankios aplinkos kūrimo patirtį sovietmečiu, taikliausiai situaciją apibrėžtų Vėlyvio ir Šadžiaus išreikšta mintis, jog „minėtais nutarimais buvo siekiama didinti šeimos, motinystės ir tėvystės prestižą, kuris [...] tarybiniais metais buvo ganėtinai menkas. Dažnai tik žodžiais buvo kalbama apie patvarią, sveiką šeimą, o praktiškai mažai daroma, kad ji tokia būtų¹⁵⁴“. Kategoriškesnė šiuo klausimu išliko Daukantienė teigusi, jog moters našta dėl

---

¹⁵⁰ Stankūnienė V., Jasilionienė A., Jančaitytė R. Šeima, vaikai, šeimos politika: modernėjimo prieštaros. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2005, p. 163.

¹⁵¹ Vėlyvis S., Šadžius H. „Dabartinės Lietuvos šeimos teisės modelio kūrimas tautinio atgimimo ir pirmaisiais nepriklausomybės atkūrimo metais (1988-1992)“ // *Jurisprudencija*, 2005, t. 69(61), p. 26.

¹⁵² Stankūnienė V., Jasilionis D. (ed.) *The Baltic Countries: Population, Family and Family Policy*. Vilnius: Institute for Social Research, 2009, p.91.

¹⁵³ Purvaneckienė G. „Darbo ir šeimos pareigų derinimas“ // <http://www.lygus.lt/seimairdarbas/files/Darbo%20ir%20seimos%20pareigu%20derinimas%20straipsnis.doc> // [žiūrėta: 2012-02-15];

¹⁵⁴ Vėlyvis S., Šadžius H. „Dabartinės Lietuvos šeimos teisės modelio kūrimas tautinio atgimimo ir pirmaisiais nepriklausomybės atkūrimo metais (1988-1992)“ // *Jurisprudencija*, 2005, t. 69(61), p. 26.

ribotų savirealizacijos ir profesinės karjeros galimybių tik padvigubėjo – „tai buvo pasityčiojimas iš moters, motinystės, motiniškumo“¹⁵⁵.

Kur kas kitokią šeimai palankios politikos kūrimo trajektoriją žymi prasidėjęs XX a. Atkūrus šalies valstybingumą iškilo tikslas pirmiausia atsiriboti nuo sovietinės ideologijos ir sukurti nacionalinę teisinę ir politinę sistemą, kurioje būtų pradėti formuoti konceptualūs šiuolaikinei šeimai palankios politikos pagrindai. 1991 m. kovo 8 d. pasirodžiusiu Vyriausybės nutarimu „Dėl pašalpų moterims, auginančioms vaikus iki trejų metų“¹⁵⁶ buvo siekiama iš esmės pagerinti materialines šeimų, auginančių mažamečius vaikus, gyvenimo sąlygas. Tais pačiais metais liepos 29 d. išėjęs nutarimas „Dėl valstybinio socialinio draudimo pašalpų nuostatų“ prailgino motinystės mokamų atostogų trukmę (70 dienų buvo mokama ikigimdyminio laikotarpio pašalpa ir 56 dienų pogimdyminio laikotarpio pašalpa; komplikuoto gimdymo atveju ar gimus daugiau nei vienam vaikui – 70 dienų)¹⁵⁷. Nors piniginės išmokos, kaip pažymėta Socialinės paramos koncepcijoje, yra bene patraukliausia ir dažniausiai teikiama paramos forma, tačiau pirmaisiais nepriklausomybės metais formuota šeimai palanki politika, pasitelkdama finansines skatinamąsias priemones, ne visai tikslingai atitiko tuometinius šeimos instituto lūkesčius.

Atoveiksmis tokios Vyriausybės vykdytos šeimai (ne)palankios politikos atžvilgiu buvo akivaizdus. 1989 – 1994 m. dėl prasidėjusių staigių ikimokyklinių ugdymo įstaigų uždarymų, vaikų lankančių šias įstaigas, procentas nuo bendro vaikų skaičiaus sumažėjo 2,5 karto¹⁵⁸. Šiems pokyčiams, be jokios abejonės, tiesioginės įtakos turėjo gimstamumo mažėjimas (1990 m. iš viso gimusiųjų skaičius siekė daugiau nei 56 tūkst., kai tuo tarpu 1994 m. – kiek daugiau nei 42 tūkst.)¹⁵⁹. Ypač skaudžiai tokios permainos atsiliepė periferinėse (kaimo tipo) vietovėse gyvenančioms šeimoms. Čia ikimokyklinių ugdymo įstaigų lankomumas 1989 – 1993 m. laikotarpiu sumažėjo apytikriai 6 kartus (nuo 33,6 proc. iki 5,5 proc.)¹⁶⁰ (žr. 3 pav.).

3. Pav. Ikimokyklinių ugdymo įstaigų skaičius

¹⁵⁵ Daukantienė N. „Darbo rinkos pokyčiai Lietuvoje: moterų ir vyrų padėties aspektai“ // *Filosofija. Sociologija*, 2006, Nr. 4 // <http://www.lmaleidykla.lt/publ/0235-7186/2006/4/46-54.pdf> [žiūrėta: 2010-12-14], p. 47.

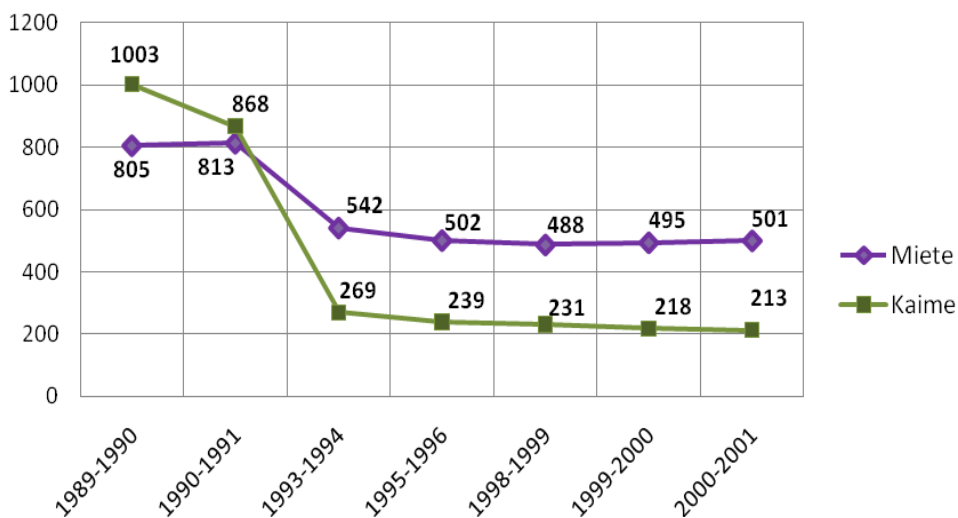
¹⁵⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. kovo 8 d. nutarimas Nr.88 „Dėl pašalpų moterims, auginančioms vaikus iki trejų metų“ // Valstybinės žinios, 1991-03-31, Nr. 9-256 // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=3928&p_query=&p_tr2=2 [žiūrėta: 2012-01-24].

¹⁵⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. liepos 29 d. nutarimas Nr.301 „Dėl valstybinio socialinio draudimo pašalpų nuostatų“ // Valstybinės žinios, 1991-09-30, Nr. 27-745 // <http://tar.tic.lt/Default.aspx?id=2&item=results&aktoid=35B09400-6976-407E-B8C4-456B5C00E8AD> [žiūrėta: 2012-01-25].

¹⁵⁸ Lietuvos švietimas (2001) // <http://www.pedagogika.lt/puslapis/svietimas/ikimokug.pdf> [žiūrėta: 2012-01-25], p. 91.

¹⁵⁹ Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Demografijos metraštis 2005. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2006 // http://www.stat.gov.lt/catalog/pages_list/id.1567/?page=2 [žiūrėta: 2012-01-25], p. 78.

¹⁶⁰ Lietuvos švietimas (2001) // <http://www.pedagogika.lt/puslapis/svietimas/ikimokug.pdf> [žiūrėta: 2012-01-25], p. 91.

Šaltinis: Lietuvos švietimas (2001) // <http://www.pedagogika.lt/puslapis/svietimas/ikimokug.pdf>

Esant tokioms nepalankioms aplinkybėms, kuomet sparčiai mažėjo viešųjų vaikų priežiūros įstaigų skaičius, o valstybiniame lygmenyje įvairiomis mokestinėmis lengvatomis buvo netiesiogiai skatinamas tradicinio lyčių vaidmenų modelio puoselėjimas, natūralu, jog galimybės šeimoms derinti viešojo ir privačiojo gyvenimo sferas, siekti simetriškesnio lyčių vaidmenų pasidalijimo buvo menkos. Kaip pažymi Stankūnienė ir kt., susidariusi situacija išryškino šeimai palankios politikos dvilypumą: viena vertus, buvo diegiamos socialdemokratinio tipo valstybėms būdingos priemonės, kita vertus, moterų angažavimas likti namų ūkio sferoje reiškė patriarchyto egzistavimą politinėje arenoje¹⁶¹.

Liudvinovičienės ir Guogio nuomone, 1992 – 1995 m. ir 2000 – 2004 m. laikotarpiai buvo palankiausi kuriant socialinės apsaugos sistemą, dėl tuometinę Vyriausybę sudariusios socialdemokratų partijos ir jos diegiamos naujų politinių veiksmų programos¹⁶². Pradėto vykdyti valstybinių ikimokyklinių įstaigų reorganizavimo metu atsirado naujos vaikų ugdymo ir auklėjimo formos: ikimokyklinio ugdymo centrai, darželiai – mokyklos, ikimokyklinės grupės mokyklose¹⁶³. 1994 m. priimtas naujas Valstybinių pašalpų šeimoms, auginančioms vaikus, įstatymas¹⁶⁴, susiaurino pašalpų sistemą, finansinę paramą skirdamas tik toms tikslinėms grupėms, kurioms socialiniu požiūriu jos buvo iš tiesų reikalingos – tai socialinės rizikos šeimos, globotiniai, nėsčios moterys. Beje, į šeimos sąvoką buvo įtrauktos ir bendrai gyvenančių asmenų tipo poros. Tai reiškia, jog šio įstatymo pagrindu buvo atstovaujama ir partnerystėje gyvenančių asmenų interesams.

¹⁶¹ Stankūnienė V., ir kt. Paramos šeimai politika: samprata ir patyrimas. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 2001, p. 48.

¹⁶² Liudvinovičienė A., Guogis A. „Lietuvos ir Švedijos socialinės politikos lyginamoji analizė“ // *Viešojo politika ir administravimas*, 2004, Nr.8, p. 74.

¹⁶³ Lietuvos švietimas (2001) // <http://www.pedagogika.lt/puslapis/svietimas/ikimokug.pdf> [žiūrėta: 2012-01-25], p. 91.

¹⁶⁴ Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymas // *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 89-1706 // http://skelbimas.lt/istatymai/ismoku_vaikams_istatymas.htm [žiūrėta: 2012-01-16].

Tais pačiais metais Kaire vykusioje JT konferencijoje „Gyvenimas ir socialinė raida“ vyriausybės buvo skatinamos plėsti ikimokyklinių įstaigų sistemą, skatinti vyrus aktyviau įsitraukti į šeimos gyvenimą, puoselėti lygiavertę partnerystę dalinantis namų ūkio veiklos ir vaikų priežiūros našta¹⁶⁵. Šių pokyčių inspiruota 1996 m. Vyriausybė priėmė Šeimos politikos koncepciją, kurios leitmotyvu tapo probleminių visuomenės aspektų konceptualizavimas ir šeimos gerovės užtikrinimas. Žvelgiant į valstybės preferencinį finansinio paramos šeimai mechanizmo tobulinimą, reikia sutikti su Stankūnienės ir kt. mokslininkų nuomone, jog dėl dėmesio derinimo politikos priemonėms, tokioms, kaip lanksčios darbo formos, stokos, ši šeimai palankios politikos grandis tapo bene problematiškiausia ir silpniausiai išplėtota¹⁶⁶.

Amžių sankirta žymėjo naujos Lietuvoje šeimai palankios politinės sanklodos kūrimą. Atsižvelgiant į LR Konstitucijos 38 straipsnyje nurodytą valstybės pareigą saugoti ir globoti motinystę, tėvystę ir vaikystę¹⁶⁷ bei suvokiant šios triados reikšmingumą, vyriausybinio lygmeniu buvo priimtas Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas. Remiantis juo, buvo pradėtos mokėti pakankamai dosnios trijų tipų pašalpos: motinystės, tėvystės ir motinystės / tėvystės arba vaiko priežiūros pašalpos. Neyer nuomone, motinystės apsauga ir, būtent – vaiko priežiūros atostogos, yra šeimos politikos branduolys, turintis giliausias su šeima siejamas ištakas Europos socialinės gerovės politikoje¹⁶⁸.

Motinystės pašalpos buvo skiriamos moterims, išėjusioms nėštumo ir gimdymo atostogų, o skiriamos pašalpos dydis – 100 proc. kompensuojamojo uždarbio dydžio, atitinkamai mokant visą motinystės atostogų laikotarpį. Šių atostogų schemas dosnumą rodo dar ir tas faktas, jog pašalpos dydis didinamas priklausomai nuo vienu metu gimusių vaikų skaičiaus: 2 kartus – gimus dvynukams, 3 kartus – trynukams ir t. t.¹⁶⁹. Papildomas garantijas nėščioms moterims ir darbuotojams, auginantiems mažamečius vaikus iki 3 m., suteikė LR darbo kodeksas (132 straipsnis), imperatyviai nurodantis, jog darbo sutartis su nėščia moterimi ir darbuotoju, auginančiu vaikus, negali būti nutraukta¹⁷⁰. Teikiamos naudos bendravardiklis – galimybė atostogų išėjusiems

---

¹⁶⁵ United Nations. ‘Report of the International Conference on Population and Development’ // Cairo, 5-13 September 1994 // <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/231/26/IMG/N9523126.pdf?OpenElement> [žiūrėta: 2012-01-25], p. 30-31.

¹⁶⁶ Stankūnienė V., ir kt. Paramos šeimai politika: samprata ir patyrimas. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 2001, p. 49, 57.

¹⁶⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybinės žinios. 1992, Nr. 33-1014 // <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm> [žiūrėta: 2012-01-19].

¹⁶⁸ Neyer G. ‘Family Policies and Low Fertility in Western Europe’ // MPIDR Working Paper WP 2003-021, 2003 // <http://www.demogr.mpg.de/papers/working/wp-2003-021.pdf> [žiūrėta: 2011-12-05], p. 14.

¹⁶⁹ Lietuvos Respublikos Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas // Valstybės žinios 2000, Nr. 111-3574 // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=378844 [žiūrėta: 2012-01-26].

¹⁷⁰ Lietuvos Respublikos darbo kodeksas // Valstybinės žinios, 2002, Nr. 64-2569 // http://skelbimas.lt/istatymai/darbo_kodeksas.htm [žiūrėta: 2012-01-26].

tėvams (motinai ir tėvui) išpildyti su šeima susijusius lūkesčius ir atlikti šeimines pareigas, o pasibaigus nustatytam atostogų terminui, grįžti į darbo rinką neprarandant turimos darbo vietos.

Anot Strečkytės, tėvystės arba tėvo atostogų reglamentavimas Lietuvoje yra pats dosniausias iš visų Pabaltijo valstybių¹⁷¹. 2006 m. įsigaliojus tėvystės atostogų įstatymui, tėvystės pašalpa buvo pradėta mokėti nuo vaiko gimimo dienos iki kol jam sueis vienas mėnuo, o pašalpos dydis siekė 100 proc. kompensuojamojo uždarbio dydžio¹⁷². Nepaisant dosnaus kompensacinio mechanizmo, teisės į tėvystę buvo palankios ne visoms poroms. Ligos ir motinystės įstatymo 18 straipsnio pakeitime buvo aiškiai užfiksuota, jog teisę į tėvystės pašalpą turi tik santuokoje su kūdikio motina gyvenantis tėvas¹⁷³. Tai reikštų, jog toks tėvystės atostogų reglamentavimas iš esmės diskriminavo kohabituojančias poras, itin apribodamas jų teises į tėvystės atostogas. Po metų pasirodę šio straipsnio pakeitimai panaikino partnerystėje gyvenančių asmenų atžvilgiu nepalankią nuostatą, ir suteikė teisę į tėvystės pašalpą visiems tėvams, pripažinusiems tėvystę¹⁷⁴.

Viename iš pirminių vaiko priežiūros atostogų sistemos formavimo etapų, Ligos ir motinystės įstatymas nustatė 100 proc. kompensuojamojo uždarbio dydžio pašalpą iki vaikui sulaukiant 1 m., o likusį laiką pašalpos gavėjui būtų mokama 85 proc. kompensuojamojo uždarbio dydžio pašalpa iki kol vaikui sueis 2 m.¹⁷⁵. Siekiant įstatymo pagrindu reglamentuoti lankstų vaiko priežiūros atostogų modelį, LR darbo kodekso 180 straipsnis dirbantiems tėvams suteikė galimybę imti vaiko priežiūros atostogų iki kol vaikui sueis 3 m., šia teise pasinaudojant iš karto arba imant dalimis / pakaitomis¹⁷⁶. Jančaitytės vertinimu, tuometinė Lietuvos motinystės (tėvystės) atostogų schema buvo viena dosniausių Europoje¹⁷⁷. Tačiau dėl susidariusios sunkios ekonominės padėties šalyje, vėlesnėse šio įstatymo redakcijose padaryti pakeitimai smarkiai apkarė teikiamos pašalpos dydžius.

---

¹⁷¹ Strečkytė A. „Dabartinės vaiko priežiūros atostogų schemas Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje“ / *DEMOGRAFIJA ir MES*, 2011, Nr.4 // http://www.demografija.lt/users/www/uploaded/Policy%20brieff/Biuletenis_gruodis_spaudai4.pdf [žiūrėta: 2012-01-24], p. 10.

¹⁷² Lietuvos Respublikos Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo 2, 3, 5, 6, 7, 8, 10, 16, 17, 19, 20, 21, 22 straipsnių pakeitimo ir papildymo, trečiojo skirsnio pavadinimo pakeitimo ir įstatymo papildymo 18⁽¹⁾, 18⁽²⁾, 18⁽³⁾ straipsniais įstatymas // Valstybinės žinios, 2006-06-28, Nr. 72-2676 // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=278830 [žiūrėta: 2012-01-26].

¹⁷³ *Ibid.*

¹⁷⁴ Lietuvos Respublikos Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo 3, 5, 6, 8, 10, 15, 16, 17, 18, 18¹, 18³, 19, 20, 21 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas // Valstybinės žinios, 2007-12-15, Nr. 132-5346 // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=310952 [žiūrėta: 2012-01-26].

¹⁷⁵ Lietuvos Respublikos Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo 2, 3, 5, 6, 7, 8, 10, 16, 17, 19, 20, 21, 22 straipsnių pakeitimo ir papildymo, trečiojo skirsnio pavadinimo pakeitimo ir įstatymo papildymo 18⁽¹⁾, 18⁽²⁾, 18⁽³⁾ straipsniais įstatymas // Valstybinės žinios, 2006-06-28, Nr. 72-2676 // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=278830 [žiūrėta: 2012-01-26].

¹⁷⁶ Lietuvos Respublikos Darbo kodeksas // Valstybinės žinios, 2002, Nr. 64-2569 // http://skelbimas.lt/istatymai/darbo_kodeksas.htm [žiūrėta: 2012-01-26].

¹⁷⁷ Jančaitytė R. „Šeimos politikos formavimas Lietuvoje“ // Daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011, p. 64.

2011 m. išleistame įstatyme tėvams buvo palikti du galimi atostogų schemų variantai: pasirinkus 100 proc. kompensuojamojo uždarbio dydžio pašalpa, ji būtų mokama iki kol vaikui sueis 1 m.; jeigu pašalpos gavėjas siektų gauti pašalpa iki kol vaikui sueis 2 m., tai pirmaisiais vaiko gyvenimo metais jam būtų mokama 70 proc., o antraisiais – 40 proc. kompensuojamojo uždarbio dydžio pašalpa¹⁷⁸. Streckytės įsitikinimu, toks vaiko priežiūros atostogų modeliavimas suteikia tėvams galimybę patiems pasirinkti jiems optimalų variantą – daugiau laiko skiriant vaiko priežiūrai, arba greičiau sugrįžtant į darbo rinką. Tačiau visų svarbiausia yra tai, jog tokiu būdu yra sudaroma palanki terpė derinti profesinę veiklą su įsipareigojimais šeimai¹⁷⁹.

Jei atkreiptume dėmesį į pašalpų šeimoms, auginančioms vaikus, gavėjų skaičių ir tam skirtų valstybės išlaidų dydžius, tai pastebėtume ryškėjančią tendenciją, jog tiek įvairias pašalpas gaunančių asmenų, tiek ir valstybės skiriamų tam finansinių išteklių proporcijos su kiekvienais metais rodo polinkį didėti. Tai patvirtina Jančaitytės, Stankūnienės ir Jasilionienės nuomonę, jog Lietuvoje atostogų modeliai yra gana gerai išplėtoti, o skiriami finansiniai ištekliai vis labiau išpildo modernėjančių šeimų lūkesčius¹⁸⁰ (žr. 5 lentelę).

5. Lentelė. Pašalpos šeimoms, auginančioms vaikus

Pašalpos	Gavėjų skaičius, tūkst.			Išlaidos, mln. Lt		
	2006	2008	2010	2006	2008	2010
Motinytės pašalpa (nėštumo ir gimdymo laikotarpiu)	20,8	27,0	24,1	99,3	217,1	197,8
Tėvystės pašalpa	3,1	12,3	12,3	55,5	31,8	28,0
Motinytės/ tėvystės pašalpa (iki vaikui sukaks 1 m.)	16,5	20,3	23,2	164,2	293,6	567,2
Motinytės/ tėvystės pašalpa (iki vaikui sukaks 2 m.)	-	17,2	25,7	-	278,4	598,7

Sudaryta autorės, remiantis šaltiniu: Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės. Socialinė apsauga Lietuvoje 2010. Vilnius, 2012 // <http://www.stat.gov.lt/lt/news>

Be to, pastebimas tėvystės pašalpų gavėjų, t. y. vyrų, skaičiaus išaugimas. Navaičio manymu, tai galėtų reikšti šiuolaikinės visuomenės požiūrio į tėvystę kaitą, kuomet nuo tradicinio tėvo vaidmens palaipti pereinama prie modernaus tėvo modelio, grįsto glaudesniais tėvo ir motinos santykiais bei nuoširdesniu emociniu ryšiu su vaiku¹⁸¹.

¹⁷⁸ Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. www.socmin.lt

¹⁷⁹ Streckytė A. „Dabartinės vaiko priežiūros atostogų schemos Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje“ / *DEMOGRAFIJA ir MES*, 2011, Nr.4 // http://www.demografija.lt/users/www/uploaded/Policy%20brief/Biuletis_gruodis_spaudai4.pdf [žiūrėta: 2012-01-24], p. 10.

¹⁸⁰ Reingardė J., Tereškinas A. „Darbo ir šeimos gyvenimo suderinimas Lietuvoje bei lyčių lygybė: iššūkiai ir galimybės“ // Reingardė J. (sud.) *(Ne)apmokamas darbas: šeimai palanki aplinka ir lyčių lygybė Europoje*. Vilnius: Socialinių tyrimų centras, 2006, p. 39.

¹⁸¹ Navaitis G. „Vyrų nuostatos į saviraišką tėvystėje“ // *Acta Paedagogica Vilnensia*, 2007, t.19 // <http://www.minfolit.lt/arch/16001/16286.pdf> [žiūrėta: 2011-02-23], p. 128.

Žvelgiant į lentelės duomenis matyti, jog ekonominio pakilimo laikotarpiu smarkiai išaugo valstybės skiriamų išlaidų šeimoms paremti apimtys. Atsižvelgiant į aplinkybę, jog šalies gimstamumo rodikliai tuo periodu gerėjo (2006 m. – 1,31; 2008 m. – 1,47; 2010 m. – 1,55)¹⁸² galima daryti prielaidą, jog Lietuvos gimstamumo svyravimai yra sietini su ekonominiais ciklo svyravimais, o tai iš dalies reflektuoja šeimų prokreacinius ketinimus susilaukti vaikų. Remiantis Stankūnienės ir kt. sociologų įžvalgomis, ekonominės situacijos pagerėjimas skatina gimstamumo augimą, o jos nuosmukis – mažėjimą, tik šie gimstamumo svyravimai dažniausiai pasireiškia vienu – dviem metais vėliau¹⁸³.

Taigi, vertinant Lietuvos šeimoms teikiamus atostogų modelius, galima bendrai daryti išvadą, jog atitinkamai pagal esamas ekonomines aplinkybes ir valdžioje dominuojančias politines partijas, finansinės skatinamosios priemonės yra nuolatos reorganizuojamos, o teisinė bazė šeimai palankios politikos atžvilgiu yra stipriai plėtojama.

Suvokiant teikiamų šeimoms priemonių naudą, nenuostabu, jog didžioji Lietuvos piliečių, dalyvavusių apklausoje „Gyventojų politikos vertinimas“, dalis preferencijų teikė valstybės finansinei paramai, o kitos priemonės, skirtos darbo ir šeimos suderinamumo problemoms spręsti, turėjo antraeilės svarbos. Reingardės ir Tereškino pastebėjimu, „finansinės paramos didinimas kaip stipriai akcentuojamas prioritetas liudija, kad visuomenėje gyvybingi paternalistiniai požiūriai į valstybę¹⁸⁴“. Tai reiškia, jog santykis tarp valdžios disponuojamos galios ir pilietinės visuomenės priklausomybės nuo teikiamos gerovės išteklių išlieka asimetrinis.

Vertinant praėjusio dešimtmečio indėlį į kompleksiskai vykdytą šeimai palankią politiką, akivaizdu, jog Lietuvoje buvo parengta pakankamai daug į kintančio šeimos instituto poreikių tenkinimą orientuotų ir šeimai palankią politiką reglamentuojančių strateginių dokumentų. Vieni iš pagrindinių būtų: 2003 m. pasirodęs nutarimas dėl „Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos patvirtinimo“ (Žin., 2003, Nr. 52-2316) ir jį papildęs kitas nutarimas dėl koncepcijos įgyvendinimo priemonių 2005 – 2012 metams plano (Žin. 2005, Nr. 25-802); LR socialinės apsaugos ir darbo ministerijos inicijuotas įsakymas „Dėl rekomendacijų darbdaviams ir darbuotojams jų susitarimu taikyti lanksčias darbo organizavimo formas patvirtinimo“ (Žin., 2003, Nr. 101-4573); 2004 m. priimta „Nacionalinė demografinė (gyventojų) politikos strategija“ (Žin., 2004, Nr. 98-3977) ir ją vėliau papildęs nutarimas dėl „Nacionalinės demografinės (gyventojų) politikos strategijos šeimos

¹⁸² Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Demografijos metraštis 2010. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2011 // http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/pages_list/?id=1567 [žiūrėta: 2012-01-05].

¹⁸³ Stankūnienė V., ir k t. „Ekonomikos ciklai „piešia“ gimstamumo svyravimus“ // *DEMOGRAFIJA ir MES*, Nr.1, 2011 // <http://www.demografija.lt/users/www/uploaded/Policy%20brief/Migr2.pdf> [žiūrėta: 2012-01-08], p. 3-4.

¹⁸⁴ Reingardė J., Tereškinas A. „Darbo ir šeimos gyvenimo suderinimas Lietuvoje bei lyčių lygybė: iššūkiai ir galimybės“ // Reingardė J. (sud.) *(Ne)apmokamas darbas: šeimai palanki aplinka ir lyčių lygybė Europoje*. Vilnius: Socialinių tyrimų centras, 2006, p. 65.

gerovės įgyvendinimo 2008 – 2010 metų priemonių plano patvirtinimo“ (Žin., 2007 Nr. 98-3977). Taipogi naujai išleista ir LR Seimo patvirtinta „Šeimos politikos koncepcija“ (Nr. X-1569).

Visgi reikia pripažinti, kad lanksčių darbo organizavimo formų įvairinimas, ypač jų praktinis taikomumas vis dar išlieka opia problema Lietuvoje. LR darbo kodekse tam yra numatytas 146 straipsnis, pagal kurį nėščioms moterims, moterims neseniai pagimdžiusioms ir auginančioms vaiką iki 1 m., krūtimi maitinančioms motinoms, taip pat darbuotojams/ -joms, auginantiems/ -čioms vaiką iki 3, 14, 18 metų, ar prižiūrintiems / -čioms neįgalų vaiką, yra suteikiama teisė dirbti ne visą darbo dieną¹⁸⁵. Tačiau toks darbo santykių reglamentavimas nėra visiškai adekvatus dirbančių ir mažamečius auginančių tėvų poreikiams, kadangi praktiškai nesudaromos tokios lanksčios darbo sąlygos, kaip nuotolinis darbas, namudinis darbas, ar periodiška darbo vietų rotacija. Pasak Jančaitytės, teisės aktuose matyti esamos spragos, trukdančios pilnai realizuoti šeimai palankios politikos teikiamos naudos potencialą¹⁸⁶. Nepaisant Vakarų šalių akcentuojamos dalinio užimtumo teikiamos naudos šeimoms, Lietuvoje lanksčios darbo laiko organizavimo formos nėra vienodai populiarios lyčių tarpe. Tereškino ir Reingardienės pastebėjimu, tokios darbo formos yra kur kas labiau paplitusios žemesnės kvalifikacijos sektoriuose, kur didžiąją dalį darbo jėgos sudaro moterys¹⁸⁷. 2010 m. dalį darbo dienos dirbo 60,5 proc. visų darbingo amžiaus moterų ir 39,5 proc. – vyrų¹⁸⁸. Suprantama, jog menkai išplėtotos tokio pobūdžio priemonės stipriai varžo tėvų, o ypač moterų galimybes derinti darbą su šeiminiu gyvenimu, todėl labai dažnai moterys, siekdamos geresnio šių dviejų sferų balanso, priverstinai renkasi darbą ne pilną darbo dieną.

Žvelgiant į ilgalaikę perspektyvą, reikia tikėtis, jog nacionaliniu lygmeniu priimta „Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo plėtros 2011 – 2013 metų programa“, skirta didinti šio tipo įstaigų įvairovę, prieinamumą ir kokybiškumą, pagerins miesto ir periferinėse vietovėse gyvenančių šeimų ir vaikų ugdymo sąlygas, stiprins pozityvią tėvystę ir palengvins darbo, šeimos pareigų derinimo galimybes. Remiantis naujausiais Statistikos departamento skelbtais duomenimis apie diegiamos vaikų priežiūros paslaugų sistemos Lietuvoje efektyvumą, lyginant su kitomis ES valstybėmis narėmis, pripažįstama, jog Lietuvoje vaikų priežiūros įstaigas lanko tik apie 10 proc. ne vyresnių nei 3 m. amžiaus vaikų. Tuo tarpu Švedijos lankomumo rodiklis siekia 73 proc.,

¹⁸⁵ Lietuvos Respublikos Darbo kodeksas // Valstybinės žinios, 2002, Nr. 64-2569 // http://skelbimas.lt/istatymai/darbo_kodeksas.htm [žiūrėta: 2012-01-26].

¹⁸⁶ Jančaitytė R. „Šeimai palanki politika ir socialinės gerovės valstybė: palyginamoji analizė“ // Reingardė J. (sud.), *(Ne)apmokamas darbas: šeimai palanki aplinka ir lyčių lygybė Europoje*. Vilnius: Socialinių tyrimų centras, 2006, p. 37.

¹⁸⁷ Reingardė J., Tereškinas A. „Darbo ir šeimos gyvenimo suderinimas Lietuvoje bei lyčių lygybė: iššūkiai ir galimybės“ // Reingardė J. (sud.) *(Ne)apmokamas darbas: šeimai palanki aplinka ir lyčių lygybė Europoje*. Vilnius: Socialinių tyrimų centras, 2006, p. 90.

¹⁸⁸ Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Moterys ir vyrai Lietuvoje. Women and Men in Lithuania 2010. Vilnius, 2011 // www.stat.gov.lt [žiūrėta: 2012-02-13], p. 60.

Nyderlandų – 63 proc.¹⁸⁹. Primenant, jog Barselonoje vykusiame Europos Vadovų Tarybos susitikime buvo nutarta sudaryti sąlygas 33 proc. vaikams, ne vyresniems nei 3 m. amžiaus, lankyti vaikų priežiūros įstaigas, Europos lyčių lygybės instituto ekspertai (EIEG) konstatuoja, jog Lietuvoje kokybiškų ir už prieinamą kainą vaikų priežiūros įstaigų plėtra šeimoms turi ir toliau išlikti vienu iš prioritetinių uždavinių, norint, jog kuo daugiau moterų įsitrauktų į darbo rinką¹⁹⁰.

Nežiūrint to, jog dažniausiai užsienio mokslininkų įvardijama problema yra šeimai palankios politikos konceptualių pagrindų paruošimas ir nuolatinis jos efektyvumo vertinimas, visgi yra matyti, kad ji implikuoja kur kas platesnį spektrą aspektų, susijusių su varijuojančiais šeiminių partnerystės tipais, lyčių galios disbalansu privačiosios sferos veikloje, tėvų pareigybių ir atsakomybės pasidalijimo principais¹⁹¹. Svarbu, jog šeimai palankios politikos formuotojai, pripažindami šeimai palankių sąlygų kūrimo būtinybę, ir atsižvelgdami į tarptautiniuose bei nacionaliniuose dokumentuose akcentuojamus su šeimos gerove susijusius probleminius klausimus, tinkamai pasirinktų šeimos ir darbo suderinamumą palengvinantį priemonių paketą ir jį koordinuotai plėtotų.

---

¹⁸⁹ „Vaikų darželių trūkimas: Lietuva- blogiausių devintuke“ // <http://www.delfi.lt/news/daily/education/vaiku-darzeliu-trukumas-lietuva-blogiausiuju-devintuke.d?id=53965873> [žiūrėta: 2012-01-27].

¹⁹⁰ *Ibid.*

¹⁹¹ Neyer G. ‘Family Policies and Low Fertility in Western Europe’ // MPIDR Working Paper WP 2003-021, 2003 // <http://www.demogr.mpg.de/papers/working/wp-2003-021.pdf> [žiūrėta: 2011-12-05], p. 8.

III. ŠEIMOS POLITIKOS VAIDMUO ŠEIMOS DEINSTITUCIONALIZACIJOS PROCESE: POKYČIŲ IR GALIMYBIŲ VERTINIMAS

3.1. Metodologinis tyrimo aprašymas

Kintančių socioekonominių, politinių ir kultūrinių realiųjų kontekste ryškėjantys su individų gyvenimu, vertybių sistema ir lyčių nelygybe susiję demografiniai pokyčiai nuolat reikalauja adekvataus šeimos politikos atsako į kylančias šeiminių gyvenimo problemas. Damirovos ir Šnapštienės požiūriu, pirminė ir būtina šeimos politikos formavimo sąlyga – šeimos interesų paisymas ir poveikio šeimai vertinimas¹⁹². Tačiau kai kurių sociologų įsitikimu, pastarųjų kelių dešimtmečių laikotarpiu Lietuvoje vykdyta šeimos politika toli gražu ne visais probleminiais klausimais buvo efektyvi. Tai itin yra pastebima vyrų atliekamų vaidmenų šeimos ir darbo gyvenime atžvilgiu¹⁹³. Nacionaliniame ir instituciniame lygmenyje įgyvendinama bei formaliai pamatinės tradicinės šeimos vertybes deklaruodama šeimos politika stokoja nuoseklumo ir aiškių prioritetų išryškavimo¹⁹⁴, kurie leistų siekti radikalesnių lyčių nelygybę privačiojoje erdvėje sąlygojančių ideologinių pokyčių.

Kitas svarbus faktorius, lemiantis poreikį išsamesnės šeimos politikos vaidmens analizės šeimos instituto kaitos kontekste, – tai ryškėjantys su lyčių nelygybe ir galimybių derinti darbą bei šeimą susiję probleminiai aspektai. Nepaisant nuolatinio ES angažavimo valstybes nares integruoti lyčių lygybės principą į visas veiklos sritis, tokiu būdu siekiant kliūčių moterų dalyvavimui darbo rinkoje eliminavimo, profesinio ir asmeninio gyvenimo pusiausvyros skatinimo, bei demografinių rodiklių gerinimo, pastarojo dešimtmečio situacija Lietuvoje byloja apie užsitęsusią šalyje „demografinę žiemą“¹⁹⁵ (žr. 1 pav.), o egzistuojantis atotrūkis tarp lyčių padėties viešojoje ir privačiojoje sferose suponuoja prielaidą, jog šeimos politikos intervencija į privačiąją sferą išlieka menka ir viešojo politinio diskurso nekvestionuojama.

Taigi, atsižvelgiant į prieš tai minėtąsias problematikas bei remiantis empirinio tyrimo rezultatais, šioje magistro darbo dalyje siekiama išanalizuoti ir įvertinti šeimos politikos kontekste ryškėjančius lyčių vaidmenų, šeimos instituto struktūrinius pokyčius, su jais susijusius

¹⁹² Jančaitytė R. „Šeimos politikos formavimo problemų analizė“ // *Socialinių mokslų studijos*, 2010, Nr.3(7), p. 90.

¹⁹³ Reingardė J., Tereškinas A. „Darbo ir šeimos gyvenimo suderinimas Lietuvoje bei lyčių lygybė: iššūkiai ir galimybės“ // Reingardė J. (sud.) *(Ne)apmokamas darbas: šeimai palanki aplinka ir lyčių lygybė Europoje*. Vilnius: Socialinių tyrimų centras, 2006, p. 92.

¹⁹⁴ *Ibid.*

¹⁹⁵ Demografų dažnai vartojama sąvoka, reiškianti žemą, kartų atsinaujinimo ribos nesiekiantį, gimstamumo rodiklį. Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl šeimos politikos vaidmens vykstant demografiniams pokyčiams. Valstybių narių dalijimasis geriausia praktika (2011/ C 218/02) // Oficialus leidinys, C 218, 54 tomas, 2011 liepos 23 d. // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:218:0007:01:LT:HTML> [žiūrėta: 2012-01-15].

(ne)apmokamo darbo pasidalijimo probleminius aspektus, moters padėties darbo rinkoje ir šeimoje ypatumus. Šių tikslų realizavimas yra vykdomas gautų kokybinio sociologinio tyrimo rezultatų pagrindu.

Siekiant kuo įvairiapusiškiau ir išsamiau išanalizuoti prieš tai minėtuosius aspektus, tyrimo metu buvo atlikti 7 interviu su pasirinktomis atitinkamos srities ekspertėmis, kurios „dėl savo profesinės ir gyvenimo patirties turi didžiausią kompetenciją ir patikimiausią bei pakankamai išsamią informaciją apie tiriamą problemą¹⁹⁶“. Kadangi transformacijos proceso implikuojami sociodemografiniai ir ekonominiai pokyčiai reikalauja ne tik tikslingo kintančios situacijos monitoringo, bet ir ekspertinio faktų pagrindimo, poveikio lyčių lygybei, moterų atliekamų vaidmenų ir padėties šeimoje bei darbo rinkoje įvertinimo, pasirinktas pusiau struktūruotas interviu, šiuo atveju, pasižymi keliais esminiais privalumais. Visų pirma, interviuojamo eksperto metu toks metodas leidžia lengviau „laviruoti“ tarp užduodamų bendro pobūdžio klausimų ir susidariusios atitinkamos situacijos. Visų antra, atliekamo tyrimo metu yra atskleidžiamos įvairios ekspertinės patirtys, išryškinamos vyraujančios tendencijos, praktinės problemos, formuluojami tam tikri pasiūlymai ir išvados pažymėtoms problemoms spręsti.

6. Lentelė. Apklaustų ekspertų sąrašas

<i>Eilės Nr.</i>	<i>Atstovaujama įstaiga</i>	<i>Mokslo laipsnis</i>	<i>Užimamos pareigos</i>	<i>Miestas</i>	<i>Interviu trukmė</i>
1.	Mykolo Romerio universitetas	Socialinių mokslų dr.	Lektorė	Vilnius	32 min.
2.	Lygių galimybių plėtros centras	Humanitarinių mokslų dr.	Projektų vadovė	Vilnius	65 min.
3.	Vilniaus universitetas; Lyčių studijų centras	Socialinių mokslų dr.	Docentė	Vilnius	69 min.
4.	Vytauto Didžiojo universitetas; Mykolo Romerio universitetas	Socialinių mokslų dr.	Lektorė	Kaunas	38 min.
5.	Sociologijos institutas	Socialinių mokslų dr.	Vyr. mokslo darbuotoja	Vilnius	34 min.
6.	Lietuvos Respublikos Seimas	Filologijos mokslų habil. dr.	Seimo narė	Vilnius	atsakymai pateikti raštu
7.	Mykolo Romerio universitetas	Socialinių mokslų dr.	Socialinės politikos katedros vedėja	Vilnius	40 min.

Ekspertų paieškos ir apklausos laikotarpiu, t. y. nuo šių metų vasario 23 d. iki kovo 8 d., viso buvo apklaustos 7 Ekspertės iš 18 galimų. 8 Ekspertai į pateiktą užklausą atsakymo nepateikė, 3 –

¹⁹⁶ Tidikis R. Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vilnius: LTU, 2003, p. 467.

atsisakė, nurodydami, jog dėl laiko stokos, įtempto darbų grafiko, dalyvavimo mokslinėje stažuotėje užsienyje, interviu yra neįmanomas. Tuo tarpu didžioji dalis interviu duoti sutikusių Ekspertėms atsakymus pateikė žodžiu, Ekspertės 6 pageidavimu – raštu. Daugeliu atvejų interviu buvo imami Vilniuje, išskyrus Ekspertę 4, kurios atveju pokalbis vyko Kaune. Interviu trukmė varijavo priklausomai nuo atsakymo išsamumo ir tam skiriamo laisvo laiko. Vidutinė vieno pokalbio trukmė – 46 min. Tyrimui atlikti asmenys – Ekspertai buvo pasirenkami pagal du kriterijus: pirma, pagal mokslinių tyrimų sritis ir sukauptą ilgametę patirtį sociologinių tyrinėjimų srityse; antra, pagal viešai publikuotus mokslinius straipsnius, išleistas mokslines monografijas bei vykdytus demografinius tyrimus.

Su pasirinktomis Ekspertėmis buvo aptariamoms tam tikros specifinės temos, kurių pagrindu buvo siekiama sužinoti su šeimos transformacija Lietuvoje susijusias makro ir mikro lygmens pokyčių tendencijas:

- Šeimos instituto kaita. Ekspertėms buvo teiraujama apie šeimos transformaciją, šį procesą lydinčių pokyčių priežastis, Lietuvoje išryškėjusių tendencijų panašumus bei skirtumus, lyginant su kitomis Europos valstybėmis; šeimos modelio ir lyčių vaidmenų koreliavimą.
- Mažas gimstamumas. Šia tema buvo siekiama išsiaiškinti esminius faktorius, įtakojučius gimstamumo rodiklių kitimą; galimas žemo gimstamumo sąsajas su moters padėtimi visuomenėje, pasirinktu šeimos modeliu.
- Tėvo vaidmuo modernėjančioje visuomenėje. Pagrindinis tikslas – sužinoti tradicinio požiūrio į tėvystę ištakas, veiksnius, lemiančius vyrų pasyvumą vaiko priežiūros veikloje; siektinus pozityvius visuomenėje pokyčius.
- Šeimos ir profesinės veiklos derinimo problema. Ekspertėms buvo klausama apie egzistuojančius barjerus, ribojančius šiuolaikinės šeimos galimybes derinti įsipareigojimus darbui ir šeimai; esamas priežastis dėl vis dar nepalankios šeimai darbo aplinkos.
- Šeima ir jos daroma įtaka moters saviraiškai darbo rinkoje. Šios temos pagrindu, pavyzdžiui, buvo siekiama sužinoti, kokie egzistuoja barjerai šių dienų moteriai siekti karjeros aukštumų; ar įsipareigojimai šeimai riboja moters savirealizacijos galimybes.
- Lyčių vaidmenų (a)simetriškumas. Teiraujama, kokios egzistuoja priežastys, dėl kurių lyčių atliekamų vaidmenų krūvis išlieka neproporcingas; kokios aplinkybės lemia ribotą vienodo požiūrio į lyčių vaidmenis principo taikymą.

3.2. Šeimos instituto kaita antrojo demografinio perėjimo teorijos kontekste

Demografinio perėjimo diskurse sąvoka „demografinis perėjimas“ yra neretai traktuojama, kaip atskaitos taškas ar naujai susiformavęs prokreacinės ir matrimonialinės (gimstamumo ir santuokinės) elgsenos modelis, žymintis tam tikrą visuomenės raidos specifiką. Lietuvoje, kaip ir kitose Vakarų Europos šalyse, industrinei visuomenei palaipsniui keičiant agrarinę, atitinkamai ryškėjo ir mažėjančio gimstamumo tendencija. Dėl pokario laikotarpiu susiklosčiusių nepalankių istorinių aplinkybių (rezistencinių kovų, trėmimų ir pan.), Lietuva iki XX a. vid. buvo priskiriama vėlyvų „europinių santuokų“ modeliui, pasižymėjusiam vėlai kuriamomis santuokomis, dideliu nesantuokinių asmenų skaičiumi. Iš dalies veikiamas konservatyvių katalikiškų vertybių tuometinis Lietuvos šeimos konstruktas išlaikė tradicinius, santuokos pagrindu kuriamus santykius, Europoje būdingus „santuokų aukso amžiaus“ periodui.

Ilgainiui įsigalinti industrializacija, plintanti urbanizacija, augantis išsilavinusių moterų skaičius, kintantis individų gyvenimo būdas, kaip pažymi Ekspertė 7, turėjo didelės įtakos šeimos instituto transformacijai. Sovietmečiu vedybu keliu kurta šeima demografų buvo įvardijama kaip Rytų Europos santuokos tipas, pasižymėjęs ankstyvomis santuokomis ir mažomis nesantuokinių vaikų gimimo proporcijomis, kurių procentinė dalis, remiantis „Šeima ir gimstamumas Lietuvoje“ tyrimo rezultatais, iki pat devintojo dešimtmečio neviršijo 6 – 7 proc. ribos¹⁹⁷. Nors ir buvo išlaikomas santuokos pagrindu kuriamas šeimos tęstinumas, tačiau XX a. viduryje Skandinavijos ir Vakarų Europos regione pastebėtos naujos, ekonominių, socialinių ir kultūrinių procesų sąlygotos, demografinės dinamikos, daugelio Eksperčių teigimu, Lietuvoje pasireiškė tik praėjusio šimtmečio paskutiniajame dešimtmetyje. Pavėluotai „startavusios“, jos atspindėjo analogiškus makro ir mikro lygmens pokyčius, pagal Van de Kaa teoriją, būdingus antrojo demografinio perėjimo periodui.

Transformacinio periodo „lūžis“ Lietuvoje buvo pradėtas fiksuoti XX a. devintojo ir dešimtojo dešimtmečių sandūroje, kuomet pokomunistinėms šalims vaduojantis iš sovietinio režimo gniaužtų ir palaipsniui pereinant iš centralizuoto valdymo sistemos į liberaliosios rinkos ekonomiką, tradicinis šeimos demografinis portretas pradėjo įgauti naujų Vakarų Europos valstybėms būdingų bruožų. Pasak Ekspertės 3, Lietuvoje tuomet buvo pastebimi tam tikri pavieniai šeimos instituto fragmentacijos požymiai, pvz., sparčiai augantis skyrybų rodiklis (1965-1991 m. 1000 gyventojų tekdavo 0,9 – 4,1 skyrybos)¹⁹⁸, populiarėjantis kohabitacijos, kaip preliudijos į santuoką, reiškinys (žr. 2 pav.). Vertindamos tuometines Lietuvos šeimos instituto raidos patirtis, Ekspertės išskyrė keletą esminių veiksnių, įtakojuusių tuometinę Lietuvos šeimos modelio raidą bei matrimonialinės ir prokreacinės individų elgsenos kaitą (žr. 7 lentelę).

¹⁹⁷ Stankūnienė V., ir kt. „Gimstamumas ir šeima: biografinis požiūris“. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1999, p. 9.

¹⁹⁸ Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Demografijos metraštis 2010. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2011 // http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/pages_list/?id=1567 [žiūrėta: 2012-01-05].

7. Lentelė. Priežastys, sąlygojančios šeimos instituto transformaciją

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Priežastys, sąlygojančios šeimos instituto transformaciją	Kultūrinis pokyčių elementas	„vienas iš modernios visuomenės požymių – individo autonomizacija [...] jei ikimodernioje visuomenėje individą labai aiškiai apibrėžė jo priklausymas šeimai ar giminei, tai dabar mes vis labiau individualizuojamės, ekonomine prasme taip pat“ (Nr.2)
		„manyčiau, jog būtent porų nuostatos, ar tai jos būtų egalitarinės ar tradicinės, įtakoja pačių porų pasirinkimą. Jeigu pora arba šeima turi liberalias nuostatas, jie gali nesirinkti santuokos, arba jie gali ją pasirinkti vėliau“ (Nr.1)
		„Dar vienas dalykas, kuris aš manau labai stipriai veikė, tai yra pakitusios seksualumo normos. [...] didėjanti ne santuokoje įvykusių pastojimų dalis Lietuvoje reiškia, kad seksualumas išsilydo iš po santuokos kontrolės, šitas procesas irgi yra prasidėjęs sovietmečiu“ (Nr.7)
	Ekonominis pokyčių elementas	„iš esmės šeimos struktūros pasikeitimas siejasi su ekonominių santykių pasikeitimu [...] Jeigu Vakarų Europoje tas toks vadinamasis lūžis pastebimas apie 80-uosius metus, tai mes į liberalios ekonomikos fazę įžengiame po nepriklausomybės“ (Nr. 3)
Endogeninių pokyčių elementas	„Sovietmečiu mes išgyvenome tam tikrą visuomenės modernizaciją, labai stiprius urbanizacijos ir vidinės migracijos procesus, kuomet žmonės iš kaimų kėlėsi į miestus, keitėsi gyvenimo, išsilavinimo struktūra – mes turime labai stiprų moterų išsilavinimo augimą – visi šitie vidiniai veiksniai skatino šitą šeimos transformaciją“ (Nr.7)	
Technologinis pokyčių elementas	„remiantis van de Kaa teorija, viena iš daugelio priežasčių buvo įvykęs perversmas medicinos srityje, kuomet buvo pradėtos naudoti modernios kontraceptinės priemonės [...] tai tik palengvino porų pasirinkimo galimybes dėl vaikų“ (Nr.1)	

Vienas iš dažniausiai Eksperčių minėtų, šeimos instituto transformaciją sąlygojusių, priežasčių – tai kultūrinis pokyčių diskursas, apimantis tokius veiksmus kaip visuomenės individualizaciją, įvairėjančias gyvenimo būdo pasirinkimo galimybes, kintančias seksualumo normas. Jei agrarinėje visuomenėje individų priklausomybę santuokos pagrindu kurtai šeimai daugeliu atveju nulemdavo ekonominio stabilumo siekis, stipresnės orientacijos į bendruomeniškumą, patriarchalinių tradicijų tęstinumą, tai Ekspertės 2 nuomone, modernėjančios visuomenės kontekste atsiskleidžiantys nauji santykių reguliavimo ir šeimos konstravimo klodai liudijo apie visuomenėje vykstančius pokyčius, reflektuojančius didėjančias individo savirealizacijos galimybes, stiprėjančias orientacijas į karjerą, autonomiškumą, bei ekonominę nepriklausomybę.

„Vakarietiško“ gyvenimo stiliaus ir vertybių perėmimo kontekste išryškėjo liberalėjančios porų, o ypač jaunesnių kartų atstovų, nuostatos kuriamos šeimos atžvilgiu. Ekspertės 1 įsitikinimu,

būtent dėl liberalaus požiūrio į santykius, šeimos kūrimo trajektorija įvairėja, vis labiau akcentuojama individo pasirinkimo laisvė ir teisė. To rezultatas – stiprėjančios vidinės aspiracijos, vėlinami vaikų gimdymai, vedybos, silpnėja tradicinės branduolinės šeimos bruožai, daugėja ne santuokoje pradedančių gyventi porų skaičius. Pastarojo atvejo paplitimą Ekspertė 7 aiškina per seksualumo normų kaitos prizmę. Jei ilgą laiką dominavusi šeimos formavimo strategija buvo grįsta santuoka, kaip vienintele legitimia seksualinių santykių išraiškos forma, tai transformacijos pokyčių laikotarpiu pradėjusi ryškėti santuokinio gyvenimo normų kaita bylojo apie vykstančius esminius socialinių ir kultūrinių normų pokyčius visuomenėje. Pasak Ekspertės 7, sovietmečiu prasidėjęs procesas lėmė seksualumo ir santuokos sąsajos atskirtį, užleidusią vietą seksualinių santykių tarp kohabituojančių porų toleravimui. Tai patvirtina atliktas Kartų ir lyčių tyrimas parodęs, jog sovietmečiu, t. y. 60 – 70-ųjų metų gimimo kohortų (atitinkamai 29 ir 33 proc.) pirmasis pastojimas įvykdavo ne santuokoje¹⁹⁹. Vadinasi, seksualumo normų pokyčiai tapo viena iš priežastinių aplinkybių, paskatinsusių lyčių santykių kaitą ir šeimines partnerystės formų plitimą.

Kitas pokomunistinėms šalims, tame tarpe ir Lietuvai, būdingas veiksnys – ekonominių santykių kaita, Ekspertės 3 teigimu, Vakarų Europoje užfiksuota apie 80-uosius metus, tuo tarpu Lietuvoje pradėjusi ryškėti tik po šalies valstybingumo įtvirtinimo. Ekonominių krizių metu vykstantys demografinių rodiklių pokyčiai parodė, jog nestabili ekonominė situacija šalyje pasižymi tiesioginiu poveikiu šeimų prokreaciniams ir matrimonialiniams apsisprendimams. Kitaip tariant, dėl ekonominio neapibrėžtumo, mažų pajamų, smunkančio pragyvenimo lygio, bendrai prastėjančios šeimos finansinės gerovės, porų ketinimai sudaryti pastovius, ilgalaikius įsipareigojimus ar prisiimti atsakomybę už šeimos pagausėjimą yra atidedami vėlesniam laikotarpiui. Koreliaciją tarp atitinkamų ekonominių sąlygų bei šeimos struktūros kitimo patvirtina staiga prasidėjęs gimstamumo lygio smukimas, santuokų skaičiaus mažėjimas, gyvenimo neįregistravus santuokos – partnerystės plitimas.

Kaip vieną iš reikšmingų šeimos instituto kaitą sąlygojusių aplinkybių Ekspertė 1 mini modernios kontracepcijos išplitimą, Van de Kaa įvardijamą antrąją kontraceptinę revoliuciją²⁰⁰. Kontraceptinės elgsenos propagavimas pirmiausia reiškė tiek porų, tiek pavienių individų prokreacinės elgsenos pasirinkimo laisvę. Tą iliustruoja Lietuvoje palaipsniui didėjanti ne santuokoje gimusių vaikų procentinė dalis (iki 1990 m. siekusi 7 proc., 2010 m. padidėjusi iki

---

¹⁹⁹ Stankūnienė V., Maslauskaitė A. (atsak. sud.) Lietuvos šeima: Tarp tradicijos ir naujos realybės. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2009, p. 59.

²⁰⁰ Jonkarytė A. „Antrojo demografinio perėjimo teorijos bruožai“ // *Filosofija. Sociologija*, 2002, Nr.3 // <http://www.lmaleidykla.lt/publ/0235-7186/2002/3/35-42.pdf> [žiūrėta: 2012-01-15], p. 38-39.

apytikriai 30 proc.)²⁰¹, taip pat mažėjantis abortų skaičius (1990 m. 1000 fertilinio amžiaus moterų teko 49,02 abortų, 2002 m. – 14,5, 2009 m. – 10,9)²⁰², bei liberalėjantis visuomenės požiūris į pastarąjį reiškinį (1990 m. nevedusios moters atveju 28,5 proc. respondentų pritarė abortui, 1999 m. – atitinkamai 58,6 proc.)²⁰³. Poindustrinėje Lietuvos visuomenėje prasidėję poslinkiai, nors ir gana pavėluoti, tačiau iš esmės reiškė, jog visuomenė palaiapsniui pereina prie savirealizacijai skirtos kontracepcijos, turėjusios įtakos tradicinių lyčių santykių šeimoje kaitai, bei partnerystės paplitimui.

Taigi, pastarųjų kelių dešimtmečių Lietuvos patirtis parodė, jog transformacijos procesų kontekste pastebimi nevienareikšmiškai vertinami socioekonominiai ir kultūriniai visuomenės pokyčiai stipriai įtakojo ir vis dar įtakoja demografinius procesus, Eksperčių nuomone, nors ir neužtikrinančius kartų kaitos, tačiau identifikuojamus, kaip antrojo demografinio perėjimo tąsa. Lietuvoje išryškėję keturiais dešimtmečiais vėliau nei Skandinavijos ar Vakarų Europos šalyse, jie atspindėjo panašias, nors ir pavėluotas, šeimos formavimo pokyčių tendencijas.

3.2.1. Prokreacinės porų elgsenos kaita ir ją determinuojantys veiksniai

Atsivėrus sienoms vadinamasis „vakarietiškas“ gyvenimo būdas sparčiai paplito tarp šeimų ir tarp porų. Socialine norma tapo laikytinas vėlesnis vedybinis amžius, vėlinamas vaikų gimdymas, sustiprėjusi orientacija į savirealizaciją ir autonomiškumą – visa tai stipriai įtakojo Lietuvos porų apsisprendimą turėti vaikų. Kita vertus, Eksperčių pateiktos įžvalgos, vertinant individų prokreacinius ketinimus ir jų realizavimą lemiančias (ne)palankias aplinkybes, iliustruoja tą faktą, jog pereinamuoju į rinkos ekonomiką laikotarpiu egzistavo platus kompleksas skirtingo pobūdžio, prigimties ir poveikio intensyvumo pasižyminčių veiksnių, būdingų pokomunistinėms šalims, tame tarpe ir Lietuvai. Visi šie įvairaus lygmens veiksniai yra tarpiai tarpusavyje susipynę, tad jų daromą poveikį gimstamumo kitimui galima įvertinti per viešojo ir privačiojo gyvenimo sferų prizmę, leidžiančią nuodugniau pažvelgti ir identifikuoti problemines vis dar kartų kaitos neužtikrinančias gimstamumo aplinkybes šalyje. Remiantis Eksperčių turimais vertinimais, šiuos veiksnius būtų galima suskaidyti į tokias subkategorijas (žr. 8 lentelę).

8. Lentelė. Veiksniai, įtakoiantys prokreacinius porų sprendimus

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
------------	---------------	--------------------------

²⁰¹ Stankūnienė V. „Bendrosios Lietuvos gimstamumo kitimo tendencijos: 1990-2010 m.“ // *DEMOGRAFIJA ir MES*, 2011, Nr.4 // http://www.demografija.lt/users/www/uploaded/Policy%20brief/Biuletenis_gruodis_X.pdf [žiūrėta: 2012-03-19], p. 7.

²⁰² Abortai Statistika. Pro Vita Lietuva // <http://provita.vdu.lt/pv/STa.htm> [žiūrėta: 2012-03-30].

²⁰³ Mitrikas A. A. „Moters vaidmens vertinimas Lietuvoje ir Europos šalyse“ // *Filosofija. Sociologija*, 2001, Nr.4, p. 22.

Veiksniai, įtakojantys prokreacinius porų sprendimus	Ekonominio nestabilumo grėsmė	„kai tik ekonominė situacija šalyje pasidaro nestabili, ta prasme, kai atsiranda finansinis neužtikrintumas ateitimi, tas iš karto „kerta“ per gimstamumą“ (Nr.2)
	Proaktyvi motinystės politika	„Lietuva, kaip Prancūzija, Švedija, turi tokią kaip ir proaktyvią motinystės politiką, nukreiptą į reprodukcijos skatinimą. Nors mes ir neturime stiprios gerovės valstybės, bet mes turim targeted šeimos politiką, kuri yra už mokamą motinystę“ (Nr.5)
	Moterų išsilavinimas	„kuo moteris labiau išsilavinusi, tuo mažiau vaikų ji susilaukia [...] kadangi yra labiau linkusi kontroliuoti šeimos pagausėjimą“ (Nr.6)
	Galimybė derinti darbą ir šeimą	„kai nėra sąlygų derinti karjerą ir šeimą, moterys neturi arba mažiau turi galimybių realizuoti savo prokreacinius planus“ (Nr.7)
	Moterų užimtumas	„kuo daugiau moterų darbo rinkoje, tuo didesnis gimstamumas – toks yra dėsniumas. Lietuvoje jau yra pastebimas suminio gimstamumo rodiklio augimas, o turimi moterų užimtumo rodikliai – vieni iš geriausių ES“ (Nr.3)
	Darbo sektoriaus teikiamos garantijos	„tie, kurie dirba viešajame sektoriuje, yra labiau linkę turėti teigiamų prokreacinių ketinimų, negu tie, kurie dirba privačiajame sektoriuje, ir tas greičiausiai susiję tiek su darbo garantijomis, socialiniu saugumu, tiek su pačių darbdavių požiūriu į darbo sąlygų gerinimą“ (Nr.5)
	Turimos pozicijos darbo rinkoje stabilumas	„jeigu moteris užima tokias pozicijas, kur egzistuoja atotrūkio nuo darbo rinkos rizika, tai tokia moteris nesiryš gimdyti vaiko [...] tuo labiau, kai darbdaviai dažniausiai nėra linkę laukti 3 metus dėl moters mažėjančios kvalifikacijos ir prarandamų įgūdžių“ (Nr.1)
	Lyčių lygybė viešojoje ir privačiojoje erdvėje	„priemonės taikomos Šiaurės šalyse yra nukreiptos ir į tėvų įtraukimą į vaikų priežiūrą, ir į darbdavių skatinimą pamatyti, jog ne vien moterys yra atsakingos už vaikų priežiūrą – visa tai yra orientuota į lyčių lygybę, kaip į būtiną sąlygą, skatinančią šalies gimstamumą“ (Nr.3)
	Lanksčių ir kokybiškų priežiūros paslaugų prieinamumas	„būtent dėl darbo ir šeimos įsipareigojimams derinti skirtų paslaugų stygiaus didelė žmonių dalis negalėtų jomis pasinaudoti. Jeigu tokių paslaugų valstybė neteikia, viskas krenta ant moters pečių. Tokiai situacijai esant, moteris greičiausiai susilaikys nuo antro ar trečio vaiko gimdymo. To pasekoje natūralu, kad vaikų gimsta vis mažiau“ (Nr.6)

Atsižvelgiant į pastarojo dešimtmečio gimstamumo rodiklio pokyčius, 2001-2005 m. demonstravusius žemiau nei žemą gimstamumo lygį²⁰⁴, o nuo 2005 m. pradėjusius po truputį kilti ir 2008-2010 m. pasiekusius 1,5 ribą²⁰⁵, pastebima tendencija, leidžianti įvertinti porų prokreacinius ketinimus remiantis ekonominiais ciklo svyravimais. Kaip Ekpertė 2 pažymi, dėl užsitęsusio šalyje

²⁰⁴ Pasak Stankūnienės ir Jasilionienės, žemiau nei žemas (angl. *the lowest low*) gimstamumo lygis reiškia suminį gimstamumo rodiklį, nukritusį žemiau 1,3. Stankūnienė V., Jasilionienė A. „Gimstamumo kitimas Lietuvoje: nauji metodai – nauja informacija“ // DEMOGRAFIJA ir MES, 2011, Nr.3 // http://www.demografija.lt/users/www/uploaded/Policy%20brief/Biuletėnis_rugsejis.pdf [žiūrėta: 2012-01-02], p. 1-2.

²⁰⁵ Stankūnienė V., Jasilionienė A. „Gimstamumo kitimas Lietuvoje: nauji metodai – nauja informacija“ // DEMOGRAFIJA ir MES, 2011, Nr.3 // http://www.demografija.lt/users/www/uploaded/Policy%20brief/Biuletėnis_rugsejis.pdf [žiūrėta: 2012-01-02], p. 1-2.

ekonominio sunkmečio, suprastėjusios materialinės šeimų gerovės, atsiradusio finansinio ateities neapibrėžtumo, dažna pora / šeima yra priversta atsisakyti arba ateičiai atidėti ketinimus susilaukti vaikų. 2009 m. atlikti Kartų ir lyčių tyrimai siekiant išsiaiškinti porų prokreacinius lūkesčius parodė, jog reaguodami į to meto ekonominę situaciją mažiau nei 9 proc. apklaustų 20-44 m. amžiaus respondentų (7 proc. vyrų ir 11 proc. moterų) ketina turėti vaikų per ateinančius trejus metus²⁰⁶. Vadinasi, viena iš priežastinių vis dar žemo gimstamumo aplinkybių yra būtent finansinės šeimos (ekonominės šalies) padėties nestabilumas.

Ekspertė 5 vertindama sąsajas tarp demografinių rodiklių ir Lietuvoje įgyvendinamų šeimai palankių priemonių, pastebi, jog Lietuvoje formuojama motinystės politika nors ir yra dosni, tačiau toli gražu neatspindi teigiamų, kitoms gerovės valstybėms būdingų pokyčių. Kitaip tariant, svarbi gimstamumo (arba prokreacinės individų elgsenos) skatinimo aplinkybė yra dviejų maitintojų modelio stiprinimas bei valstybės intervencijos į privačiąją šeimos sferą didinimas – kas yra sėkmingai praktikuojama tokiose gerovės valstybėse, kaip Prancūzija ar Švedija, pasižyminčiomis aukštu gimstamumo rodikliu (2010 m. atitinkamai 2,02 ir 1,98)²⁰⁷. Tuo remiantis galima daryti prielaidą, jog nors mokesstinės skatinamosios priemonės Lietuvoje yra populiarios (tą parodo išaugęs pašalpus šeimoms, auginančioms vaikus, skaičius – žr. 5 lentelę), o jų reglamentavimas yra nuolat tobulinamas, tačiau šios priemonės nepasižymi norimu efektyvumu siekiant geresnių demografinių rodiklių. Būtina tam aplinkybė – lyčių vaidmenų simetrijos stiprinimas priežiūros srityje, kas galėtų būti pasiekta per adekvačių motinystės bei tėvystės atostogų skyrimo sąlygų taikymą, nesudarant palankios nišos vyro – šeimos maitintojo modelio palaikymui. Priešingai, turėtų būti formuojama tokia šeimai palanki politika, kuri skatintų vyrus – tėvus išeiti tėvystės atostogų su sąlyga neperduoti šios teisės kitam šeimos nariui, t.y. motinai.

Šeimos svarba nepriklausomai nuo individo išsilavinimo visuomet išsilaiškė pirmose Lietuvos visuomenės prioritетinių vertybių gretose. Visgi įvairūs sociodemografiniai tyrimai yra atskleidę tokią bendrą tendenciją, jog kuo individo išsilavinimas yra aukštesnis, tuo gimstamumo rodikliai prastesni. Kalbėdama apie moterų prokreacinių lūkesčių priklausomybę nuo jų turimo išsimokslinimo, Ekspertė 6 pastebi, jog moterys turėdamos aukštąjį išsilavinimą yra labiau linkusios kontroliuoti savo prokreacinės elgsenos „debiutą“, t.y. pirmojo vaiko gimimą. Kaip jau minėta, išsilavinimas yra reikšmingas kriterijus, lemiantis šeimos kūrimo atitolinimą. Kas iš dalies paaiškina gimstamumo rodiklio svyravimus aukštesnį socialinį statusą turinčių moterų gretose, kuriose ima ryškėti gimstamumo „senėjimo“ tendencija, t.y. dėl teikiamos pirmenybės profesinei veiklai ir karjeros siekimui, didėja skaičius moterų, gimdymą atidedančių vyresniam amžiui. Vadinasi, kuo

²⁰⁶ Stankūnienė V. „Ketinami turėti vis mažiau vaikų“ // *DEMOGRAFIJE ir MES*, 2011, Nr.2 // http://www.demografija.lt/users/www/uploaded/Policy%20brief/Biuletinis_birzelis.pdf [žiūrėta: 2012-03-19], p. 7.

²⁰⁷ Eurostat. Fertility rates by age. // <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do?dvsc=0> [žiūrėta: 2012-10-29];

aukštesnis išsilavinimas, tuo prokreaciniai ketinimai yra mažiau įtakojami tokių rizikos faktorių, kaip neužtikrintos ar prastos finansinės padėties, netinkamų būsto ar darbo sąlygų, tinkamo partnerio / -ės (ne)turėjimo, ir *vice versa*.

Oponuodama šiai minčiai Ekspertė 7 teigia, jog ne visada aukštąjį išsilavinimą turinčios moterys orientuojasi į mažesnę šeimą ar bevaikystę. Kaip vieną iš kompleksinių priežasčių, ji įvardija galimybės derinti darbą ir šeimą sudarymą. Devintajam dešimtmetyje Lietuvoje pradėtos taikyti šeimos politikos priemonės (iš dalies apmokamos vaiko priežiūros atostogos iki 1,5 m., bei papildomas nemokamas atostogas iki vaikui sulaukiant 3 m. amžiaus) stipriai palengvino sąlygas suderinti šių dviejų sferų veiklas, kas buvo itin aktualu moterims su aukštuoju išsimokslinimu. Tai parodo ir to meto aukštas gimstamumo rodiklis, 1985 m. siekęs 2,08²⁰⁸. Dėl ko šios priemonės galėjo būti viena iš skatinančių aplinkybių antrų vaikų gimimo pagausėjimui²⁰⁹. Visgi žvelgiant į pastarųjų kelių dešimtmečių gimstamumo dinamiką, galima suponuoti prielaidą, jog turimi akademiniai moterų pasiekimai ar aukštos profesinės aspiracijos tik sustiprina jų motyvaciją ieškoti palankesnių galimybių tolimesniems savirealizacijos galimybėms užimtumo sektoriuje, neturint ketinimų sugrįžti atgal į privačiąją sferą ir joje „užsidaryti“. Tokią situaciją puikiai iliustruoja paradoksalus Pietų Europos valstybių pavyzdys, kur viena vertus valstybė deklaruoja stiprias katalikiškas vertybes, o tradicinį šeimos konstrukta prilygina išskirtinei vertybei, tačiau dėl didelio familializmo laipsnio šių valstybių gimstamumas išlieka labai mažas. Taigi, bandant bendrai pagrįsti pagrindines priežastis, kurios lemia teigiamus porų prokreacinius apsisprendimus, galima teigti, jog egzistuoja nekvescionuotina gimstamumo priklausomybė nuo lyčių vaidmenų šeimoje pasidalijimo ir tai, kokiomis nuostatomis (labiau egalitarinėmis ar patriarchalinėmis) visuomenė yra linkusi bendrai vadovautis.

Užimtumo statusas – ne mažiau reikšminga aplinkybė, formuojanti pozityvius porų prokreacinius apsisprendimus. Žvelgiant iš istorinės pusės, sovietmetis yra tas laikotarpis, kuomet susiformavo kartinės lyčių užimtumo tendencijos Lietuvoje, o vykdoma aktyvi moterų įtraukimo į apmokamo darbo sferą politika buvo grįsta lyčių lygybės ideologija²¹⁰. Tačiau šių laikų moterų pasirinkimo galimybių amplitudė užimtumo sektoriuje yra kur kas platesnė nei prieš kelis dešimtmečius. Tą atspindi pasiektas itin aukštas, beveik vyrų užimtumo rodiklį siekiantis dirbančių

---

²⁰⁸ Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Demografijos metraštis 2007. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2008 // http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/pages_list/?id=1567 [žiūrėta: 2012-01-05], p. 72.

²⁰⁹ Stankūnienė V., Maslauskaitė A. (atsak. sud.) Lietuvos šeima: Tarp tradicijos ir naujos realybės. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2009, p.132.

²¹⁰ Kanopienė V. „Lyčių ekonominiai vaidmenys“ // *Lyčių studijos ir tyrimai*, Vilniaus universiteto lyčių studijų centras, Šiaulių universiteto lyčių studijų centras, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2006, p.38.

moterų procentas²¹¹, pasak Ekspertės 3, reiškiantis, jog Lietuva, moterų ekonominio užimtumo ir gimstamumo rodiklių kontekste, lyginant su kitomis ES valstybėmis narėmis, užima pakankamai gerą poziciją. Tą patvirtina ir EESRK išreikšta nuomonė, jog „kai moterų užimtumo lygis aukštas, jai suteikiamos galimybės derinti profesinę veiklą ir šeiminių gyvenimą, aukštas ar palyginti aukštas būna ir gimstamumo rodiklis^{212c}“.

Vertindama moterų turimos pozicijos darbo rinkoje galimą įtaką jų sprendimams susilaukti atžalų, Ekspertė 5 atkreipė dėmesį, jog viešojo sektoriaus darbuotojai demonstruoja turintys didesnę suinteresuotumą šiuo klausimu nei dirbantieji privačiajame sektoriuje. Šią mintį Ekspertė grindžia tuo, jog esama teisinė bazė pirmiausia įpareigoja viešojo sektoriaus institucijas imtis konkrečios iniciatyvos kuriant socialinę atsakomybę prieš darbuotoją, rimtai ir be išlygų atsižvelgiant į visas LR darbo kodekse bei kituose teisės aktuose numatytas socialines ir darbo garantijas. Šiuo atveju vienas iš svarbesnių socialinės atsakomybės elementų tampa būtent darbdavio požiūris, kuris daugeliu atveju visuomenėje yra grindžiamas mintimi, jog viešojo sektoriaus darbdavys bus labiau linkęs paisyti teisinių nuostatų, negu verslo srities atstovas. Nepriklausomai nuo to, ar tai būtų viešasis ar privatusis sektorius, egzistuojančios suvaržytos darbuotojų galimybės derinti profesinius ir šeiminius įsipareigojimus, nepalankus darbdavių požiūris į darbuotojų poreikius išpildyti su šeiminiu gyvenimu susijusias funkcijas bei šeimai palankios darbovietės modelio taikymo stoka negatyviai veikia prokreacinius porų planus bei numatomus ateities sprendimus.

Tam, kad demografija veiktų pozityviai, Ekspertė 1 įsitikinimu būtinas toks veiksnys kaip saugios darbo vietos moterims garantas, t.y. jog išeidamos motinystės atostogų jos būtų užtikrintos, kad nepraras turėtos pozicijos darbo rinkoje. Nors LR darbo kodekse (132 straipsnis) yra įvardyta nuostata dėl darbo sutarties su nėščia moterimi ir darbuotoju, auginančiu vaikus, negalimo nutraukimo, tačiau galima sakyti, kad toks darbo santykių reglamentavimas yra nepakankamai tvirtas garantas moterims jaustis užtikrintomis savo profesinės veiklos tęstinumu dėl, Ekspertės nuomone, per didelės rizikos atitrūkti nuo darbo rinkos, prarandant tiek kvalifikacinius įgūdžius, tiek ekonominę nepriklausomybę. Dėl ko tam tikra moterų dalis atsisako šeimos pagausėjimo planų, neretai pasirinkdamos savanorišką bevaikystę.

Privačiojo ir viešojo sektorių sankirtoje išryškėja dar vienas svarbus porų prokreacinius sprendimus diferencijuojantis veiksnys – lyčių lygybė. Pastarųjų kelių dešimtmečių Skandinavijos šalių patirtis yra parodžiusi, jog atliekant namų ruošos darbus ir profesinę veiklą ypatingas dėmesys

---

²¹¹ 2011 m. buvo fiksuotas 60,5 proc. 15-64 metų amžiaus moterų užimtumo lygis, vyrų – 60,9 proc. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Moterys ir vyrai Lietuvoje. Women and Men in Lithuania 2011. Vilnius, 2012 // www.stat.gov.lt [žiūrėta: 2012-10-29], p.61.

²¹² Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl šeimos politikos vaidmens vykstant demografiniams pokyčiams. Valstybių narių dalijimasis geriausia praktika (2011/ C 218/02) // Oficialus leidinys, C 218, 54 tomas, 2011 liepos 23 d. // <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:218:0007:01:LT:HTML> [žiūrėta: 2012-01-15], p.9.

yra skiriamas lyčių lygybės privačiojoje sferoje skatinimui, o įgyvendinama profesinio mokymo ir socialinė politika sukuria palankias sąlygas suderinti įsipareigojimus darbui ir šeiminiam gyvenimui, bei sugrįžti į darbo rinką po vaiko priežiūros atostogų. Šių šalių patirtis yra svarbi tuo, jog žvelgiant į dabartinę demografinę padėtį Europos valstybėse, daugelio gimstamumo rodikliai nesiekia natūralios kartų kaitos ribos²¹³. Kaip sektiną ir siektiną gerąją patirtį, Ekspertė 3 pažymi aktyvios tėvystės praktikavimo būtinybę Lietuvoje, vyrus skatinant pasinaudoti jiems suteikta teise išeiti apmokamų tėvystės atostogų, bei tuo pačiu didinant darbdavių sąmojingumą, jog šeimos ir darbo suderinamumas nėra tik moterų reikalas. Šių sąlygų išpildymas pasitelkiant šeimai palankios politikos priemones, orientuotas į lyčių lygybės taikymą abiejose sferose, yra viena iš fundamentalių rezervinių priemonių, Ekspertės 3 teigimu, galinčių padidinti šalies gimstamumo suminį rodiklį.

Kaip jau minėta, gimstamumo didinimo priemonių paketą sudaro aibė įvairaus pobūdžio ir poveikio intensyvumo veiksmų. Jų analizė atskleidžia, jog iš esmės kertine ašimi tampa lyčių lygybės principo taikymas per šeimai palankių priemonių prizmę. Kalbėdama apie lanksčias ir kokybiškas priežiūros paslaugas Lietuvoje, Ekspertė 6 įžvelgia esamą jų stygių. Jos nuomone, svarbu atkreipti dėmesį į tai, jog sprendžiant profesinės veiklos ir šeiminio gyvenimo derinimo klausimus vien tik įvairiuose teisės aktuose numatytų veiksmų kryptis nepakanka. Pasigendama realių darbų, kaip atsako probleminėms dirbančių ir mažamečius vaikus auginančių šeimų situacijoms spręsti, kadangi tai gali tapti rimtu motyvų susilaikyti nuo planuojamo šeimos pagausėjimo.

Todėl šioje vietoje Lietuvos vyriausybės, plėtojančios šeimai palankią politiką, vienu iš pagrindiniu siektinų tikslų turėtų tapti nebrangios, finansiškai prieinamos vaiko priežiūros paslaugos, o diegiamos lanksčios užimtumo formos turėtų sudaryti didesnes įsipareigojimų profesinei veiklai ir šeimos gyvenimui derinimo galimybes.

3.2.2. Šeima, santuoka, kohabitacija: galimų scenarijų perspektyva

Žvelgiant į XX a. pabaigoje Lietuvoje pradėjusias ryškėti tam tikras sociodemografinės transformacijas, dėmesys, kaip taisyklė, pirmiausia krypta į tuos pokyčius, kurie tikslingiausiai charakterizuoja Van de Kaa suformuotą antrojo demografinio perėjimo teoriją. Tai būtų: įsivyrąjančios mažavaikės šeimos, plintanti savanoriška bevaikystė, mažėjantis šalies

²¹³ Remiantis naujausiais Eurostato oficialiai skelbiamais gimstamumo duomenimis, Europos Pietų regionui priskiriamose šalyse suminis gimstamumo rodiklis išlieka mažas, pvz. 2010 m. Graikija – 1,50, Italija – 1,41, Ispanija – 1,38, Portugalija – 1,36. Priešinga situacija yra matyti Socialdemokratinio tipo valstybėse, kur gimstamumo rodikliai, nors ir ne visais atvejais pasiekia kartų kaitą užtikrinančią kartelę, tačiau daugeliu atveju vis dar išlaiko lyderiaujančias pozicijas lyginant su kitomis Europos valstybėmis, pvz. Islandija – 2,19, Švedija – 1,98, Norvegija – 1,94, Danija – 1,87. // Eurostat. Fertility rates by age. // <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do?dvsc=0> [žiūrėta: 2012-10-29].

gimstamumas, daugėjantis neregistruotų santuokų skaičius. Paradoksalu, tačiau nežiūrint laipsniškų gyvenimiškos elgsenos pokyčių, sulaukiančių vis didesnio visuomenės pritarimo, vertybių skalės tai faktiškai nekeičia. Tą patvirtinta 1999-2001 m. atliktų Europos vertybių tyrimų (EVT) ir Pasaulio vertybių tyrimų (PVT) duomenys, bei 2009 m. paskelbta Moterų informacijos centro inicijuoto „Moterys ir vyrai Lietuvos visuomenėje – 2009“ tyrimo ataskaita, darsyk patvirtinanti, jog šeima visais laikais buvo nekvestionuotina ir labai aukštai „reitinguojama“ vertybė.

Vertindamos tokias realijas, kaip visuomenės požiūrio liberalėjimą, konservatyvias katalikiškas tradicijas, šeimos politikos formuotojų „primetamas“ šeimos instituto sampratos interpretacijas ir pan., didesnė dalis apklaustų Eksperčių sutartinai pažymi, jog minėtosios aplinkybės neturi didelės reikšmės išsakinijusioms visuomenės nuostatoms. Taip yra dėl to, jog tokios vertybės, kaip šeima, vaikai, sveikata ir kt., žmonių vertybių skalėje užima ypatingą vietą, todėl natūralu, jog ir požiūriai į jas keičiasi lėčiausiai²¹⁴. Kita vertus, atsižvelgdamos į pastarųjų kelių dešimtmečių Lietuvoje formuotą šeimos kūrimo vaizdą, Ekspertės prasitaria, jog, dėl palyginamai sparčiu tempu besikeičiančios šeimos kūrimo trajektorijos, galimi keleriopi šeimos instituto raidos scenarijai (žr. 9 lentelę).

9. Lentelė. Tradicinės ir modernios šeimos perspektyva: galimi scenarijai

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Tradicinės ir modernios šeimos perspektyva: galimi scenarijai	Santuokos vertybinis tęstinumas	„sakyčiau, kad Lietuva, pagal savo vertybes ir požiūrį į šeimą, atsidūria gana tradicinių vertybių kontekste, todėl mūsų atveju tradicinės santuokos turėtų išlikti [...] manau, kad tradicinio požiūrio į šeimą išsaugojimas lietuviams vis dar aktualus, simbolizuojantis lyg ir kokybiško gyvenimo tęstinumą“ (Nr.4)
	Tikėtina santuokos instituto devalvacija	„aš jau dabar sakyčiau, kad santuoka nėra tokia kaip kultūrinė ar sakralizuota vertybė. Tai daugiau rutiniška praktika, įėjusi į tradiciją ir nereflektuojama“ (Nr.5)
	Santuoka – ekonominio stabilumo ir saugumo garantas	„santuokos instituto tikslas – padėti reguliuoti ekonominius santykius tarp šeimos narių [...] tai, kad žmonės nėra užtikrinti dėl savo ekonominės ateities – irgi yra veiksnys, paaiškinantis dėl ko santuoka tokia svarbi [...] Ji yra suprantama ir kaip ekonominis įsipareigojimas, ir kaip teisinis instrumentas, skirtas apsaugoti silpnesniąją pusę“ (Nr.2)
	Šeimos formų difuzija – apibrėžties problema	„aš manau, kad jeigu Lietuva pasuks tuo liberalesniu keliu, pripažįstant partnerystę ir kohabitaciją, tai tuomet mes eisime koja koja kaip ir kitos Vakarų šalys. Santuokos pagrindu kurta šeima visada buvo ir bus, bet šalia jos turi būti teisiškai pripažintos ir kitos šeimos formos“ (Nr.1)
	Kohabitacijos, kaip pirmosios partnerystės, propagavimas	„jeigu mes turime apie 70 proc. partnerysčių, pradedamų ne santuokoje, tai ištiesų pasikeitė kelias, kuriuo žmonės eidami kuria šeimą. Tai visiškai nereiškia, kad žmonės nekurs santuokų. Tai tik reiškia, jog kelias iki santuokos bus

²¹⁴ Mitrikas A. A. „Šeima ir vaikai: realijos ir vertinimai“ // *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2006, Nr.1 // http://www.ku.lt/sociologija/files/2006_nr.01.61-75.pdf [žiūrėta: 2012-09-14], p. 62.

Nežiūrint to, jog sociokultūrinėje plotmėje fiksuojami šeimos instituto deinstitutionalizacijos procesai paveikė ir šeimos idealų kaitą, šių dienų kontekste, Ekspertės 4 požiūriu, vis dar aiškiai pastebimas tradicinių vertybių ir požiūrio į šeimą deklaravimas, galutiniame poros santykių raidos etape realizuojamas per santykių institucionalizavimą. Santuoka, dažnu atveju yra tapatinama su tradiciniu šeiminiu gyvenimo organizavimo modeliu, pasižyminčiu asimetriniu lyčių vaidmenų pasiskirstymu šeimoje. Vadinasi, šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje, tradicinis lyčių hierarchijos palaikymas, kaip pasekmė patriarchalinių nuostatų dominavimo, reikštų Lietuvos visuomenės rodomą prielankumą konservatyvioms tarpusavio santykių poroje įprasminančioms formoms. Nors ir neretai traktuojamoms, kaip laimingos šeimos garantas, bet deja neužtikrinančioms kokybiškų santykių ir gerovės ilgaamžiškumo.

Kaip vieną iš kraštutinių institucionalizuotų santykių raidos variantų, Ekspertė 5 pateikia galimą santuokos instituto devalvaciją. Jos teigimu, populiarioje sąmonėje santuoka ne visais atvejais yra tapatinama su kokybiškais tarpusavio santykiais. Dažniausiai ji yra persmelkta rutina bei tradiciniu lyčių vaidmenų šeimoje išpildymu, kas daugeliu atveju tampa priežastimi, dėl kurios iš pradžių vyravęs lygiavertiškumas santykiuose galutiniame etape įgauna pareigos ir emocinės naštos formą. Toks santykių „tradiciškumas“, arba kitaip tariant santuokos instituto nuvertėjimas, galėtų būti paaiškinamas remiantis dviem veiksniais. Pirma, sovietiniu laikotarpiu buvo pastebima vyro ir moters santykių kultūros ugdymo stoka; antra, tuo metu patriarchalinė sistema stipriai įtakojo netolygų lyčių vaidmenų šeimoje pasidalijimą, įgalinantį moteris prisiimti atsakomybę už privačios namų sferos priežiūrą²¹⁵. Tačiau vėlesniame laikotarpyje atlikti PVT ir EVT tyrimai parodė, kad Lietuvoje tik penktadalis apklaustų respondentų pritarė nuomonei, jog santuoka yra iš esmės atgyvena²¹⁶. Sprendžiant iš to, būtų galima bendrai daryti išvadą, jog dėl pastebimo neregistruotoje partnerystėje gyvenančių porų skaičiaus didėjimo, santuokos, kaip tradicinio lyčių santykius įforminimo, reikšmė demonstruoja menkėjimo tendenciją. Kita vertus, jos, kaip itin svarbios privačiojo gyvenimo institucijos, visiškas atsisakymas ar iškeitimas į populiarėjančią kohabitacinę sąjungą yra labai mažai tikėtinas ir beveik nerealus.

Kalbėdama apie santuokos reikšmę šių laikų visuomenei, Ekspertė 2 pirmiausia pažymi, jog vienas iš pirminių jos funkcionavimo tikslų – teisinių ir ekonominių santykių tarp šeimos narių reguliavimas. Jos manymu, nėra tikslinga „suplakti“ šeimos ir santuokos sampratą, kadangi,

²¹⁵ Maslauskaitė A. „Šeimos deinstitutionalizacija: raida, priežastys ir iššūkiai šeimos politikai“ // Davidavičius A., Platovas A. (sud.) Šeimos politikos ir teisės iššūkiai Europoje. // LGL: Vilnius, 2004 // <http://www.gay.lt/family/knyga.pdf> [žiūrėta:2011-10-10], p.8.

²¹⁶ Mitrikas A. A. “Šeima ir vaikai: realijos ir vertinimai” // Sociologija. Mintis ir veiksmas, 2006, Nr.1 // http://www.ku.lt/sociologija/files/2006_nr.01.61-75.pdf [žiūrėta: 2012-09-14], p. 63.

žvelgiant iš istorinės pusės, santuoka yra dar visiškai nesenas „produktas“. Jei iki XX a. antros pusės Lietuvoje egzistavusioje ūkinėje bendruomenėje santuokos įregistravimas visų pirma reiškė socialinio statuso įtvirtinimą bei turto kaupimą, tai modernioje visuomenėje išryškėja individų autonomizacijos ir ekonominės individualizacijos tendencijos, lemiančios jų siekį būti finansiškai nepriklausomiems ir įgaliems išlaikyti save bei patenkinti savus poreikius. Ekspertės nuomone, ekonominis neužtikrintumas, kuomet išauga skurdo grėsmė, neretai tampa rimtu motyvu santykius institucionalizuoti, kas ypač aktualu silpnesniajai pusei, į kurios kategoriją yra priskiriami ne tik vaikai, bet ir moterys, siekiančios išvengti ateities neapibrėžtumo. Šioje vietoje nereikėtų atmesti ir dar vienos galimybės. Nors santuokos poreikis daugeliu atveju ir yra grindžiamas siekiu apibrėžti ekonominius porų įsipareigojimus, tačiau atsiradus naujiems mechanizms, reguliuosiantiems individų turtinius santykius, galimi ir kitokie santuokos instituto pokyčiai.

Šeima ir jos struktūra ilgą laiką buvo abejonių nekeliantis socialinis konstruktas. Tačiau praėjusio amžiaus pabaigoje Lietuvoje pradėjus fiksuoti nesantuokinės partnerystės – kohabitacijos sklaidą viešajame diskurse vis dažniau pasigirsta diskusijų apie tai, kas iš tiesų turėtų būti laikytina šeima ir kokio tipo šeimoms nacionaliniu lygiu formuojama šeimos politika turėtų skirti atitinkamą paramą. Žinant tą faktą, jog šeimos deinstitutionalizavimo procesai Lietuvoje, lyginant su Vakarų Europos šalimis, pradėjo ryškėti keliais dešimtmečiais vėliau, Ekspertės 1 manymu, teisine prasme gyvenimo nesusituokus formos pripažinimas ateityje išlieka realia tikimybe. Vertybiniai ir moraliniai aspektai visada buvo sudėtingai traktuojami įstatymuose, todėl nėra stebėtina tai, kad ir šeimos institutas, kaip prigimtinis, vertybinis reiškiny, yra sunkiai apibrėžiamas ir įtartinamas į bet kokius dokumentų rėmus. Dėl ko turi būti siekiama, jog šeimos apibrėžtis atspindėtų „sveiką“ požiūrį į šeimas, kadangi būtent nuo šeimos sampratos suformavimo, kaip tokiu atskaitos taško, atitinkama kryptimi bus modeliuojama ir valstybinė šeimos politika.

Kalbant apie kohabitacijos sklaidą Lietuvoje, reikėtų pirmiausia trumpai priminti, jog tokia kaip gyvenimo kartu mada atėjo į šalį iš Vakarų nuo 90-ųjų metų. Sovietmečiu ši santykių organizavimo forma taipogi egzistavo. Kaip jau anksčiau darbe buvo aptarta, partnerysčių periodizavimas, t.y. pagal kokį tipą jos tuo metu buvo sudaromos, yra trejopas: iki 60-ųjų metų absoliuti dauguma partnerysčių buvo pradedamos santuoka ir tik apie 7 proc. gyventojų santykius pradėdavo nesusituokę (žr. 2 pav.). Žvelgiant į septintąjį ir aštuntąjį dešimtmečius, fiksuojama nuosekli šio gyvenimo kartu instituto plėtra. Kai tuo tarpu devintasis dešimtmetis, kai kurių sociologų vertinimu, vadinamas „revoliucioningu sprogimu“, t.y. jog vis daugiau pirmų partnerysčių prasidėdavo kohabitacijoje. Taigi, matomos kohabitacijos sklaidos Lietuvoje tendencijos tik patvirtina Ekspertės 7 teiginį, jog „pasikeitė kelias, kuriuo žmonės eidami kuria šeimą“. Vis labiau ryškėjantis perėjimas iš kohabitacijos į santuoką reiškia, jog Lietuvos

visuomenėje partnerystė išlaiko populiarumą, tik čia santuokos instituto formavimo procese, kohabitacinė sąjunga atlieka ne pagrindinę, o tarpinę funkciją.

3.3. Lyčių vaidmenų viešojoje ir privačiojoje erdvėje takoskyra

Ankstesniuose šio darbo skyriuose buvo ne kartą akcentuoti ir nuodugniau aptarti modernėjančios visuomenės vertybių ir nuostatų kontekste ryškėjantys poslinkiai į liberalėjančią požiūrį tokių aspektų, kaip lyčių vaidmenys šeimoje, didėjantis moterų ekonominis užimtumas, besikeičiančios šeimos struktūros poveikis darbų pasiskirstymui šeimoje, iš to kylančios praktinės problemos sprendžiant darbo – šeimos suderinamumo dilemą. Kritiškai vertindamos lyčių diferenciaciją viešojoje ir privačiojoje sferose, du trečdaliai apklaustų Eksperčių pastebėjo, kad egzistuoja paradoksali dvilypė situacija, t.y. kad nepaisant liberalėjančių nuostatų, tolerantiškesnių požiūrių naujiems šeimos organizavimo modeliams, bei aktyvesnio moterų įsitraukimo į viešąjį gyvenimą, darbų pasiskirstymas tarp vyro ir moters šeimoje kol kas nedemonstruoja jokių esminių pokyčių. Kas reikštų, jog moterų atliekamas neapmokamo darbo krūvis šeimoje nėra kompensuojamas vyro indėliu tolygiau pasidalijant priežiūros darbų našta tarp lyčių. Tokia vis dar akivaizdi neatitiktis, Eksperčių įsitikinimu, byloja apie vis dar gajų tradicinį požiūrį į „vyriškų“ ir „moteriškų“ veiklų pasiskirstymą, pastarosioms priskiriant namų ūkio, vaikų priežiūros darbus, „vyriškosioms“ – atitinkamai darbinę veiklą. Pasak kai kurių Eksperčių, nors ir yra gana sudėtinga išskirti bendrą vardiklį, paaiškinantį, kokie visgi svertai turi didžiausią įtaką vaikų priežiūros, buities rūpesčių pasidalijimui tarp sutuoktinių, kyla būtinybė detaliau panagrinėti šio reiškinio ištakas (žr. 10. lentelę).

10. Lentelė. Lyčių vaidmenų asimetriškumo priežastys

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Lyčių vaidmenų asimetriškumo priežastys	Socio-ekonominių veiksnių įtaka	<i>„manau yra keli kriterijai: išsilavinimas, amžius ir gaunamos pajamos. Būtent šie kriterijai, o ypač išsilavinimas stipriai įtakoja porų požiūrį į santykius šeimoje ir lyčių vaidmenų pasidalijimą tarpasmeninėje šeimos sferoje“ (Nr.4)</i>
	Patriarchalinių tradicijų tęstinumas	<i>„Visuomenėje yra priimtina manyti, jog rūpinimasis namų ūkio ir vaikų priežiūra „natūraliai“ priklauso moterims [...]Ta pati lyčių disproporcija egzistuoja ir tarp netolygaus mokamo ir neapmokamo darbų pasidalijimo“ (Nr.5)</i>
	Lyčių vaidmenų stereotipai	<i>„egzistuoja labai didelės pareigų šeimoje disproporcijos. Išryškėja nuostata, kad vyras lyg ir privalo uždirbti daugiau, nes jis išlaiko šeimą, kadangi tradiciškai yra įsivaizduojama, jog vyras – šeimos maitintojas, visuomenėje yra labai stipriai „įkalta““ (Nr.7)</i>
	Vaikų auklėjimo problema	<i>„lyčių lygybės propagavimas turėtų eiti ne per lyčių supriešinimą [...]priešingai, turėtų būti plėtojama lyčių lygybė</i>

		<i>per dialogą tarp vyrų ir moterų ir tą nuo mažens kryptingai ugdant“ (Nr.1</i>
	Išankstinis nusistatymas socialinės lyties atžvilgiu	<i>„visuomenė tarsi uždeda tokią kaip ir stigmą, kad moteriai šeima yra svarbiausia, dėl ko ji patiria psichologinį stresą ir spaudimą. Mėgindama vaduotis iš to, galutiniame rezultate ji kaip ir psichologiškai susitaiko su jai primetama nuomone, pateisindama esamą, nors ir nepalankią moteriai terpę“ (Nr.2)</i>
	Vertybinių konfliktas	<i>„nepaisant to, kad moteris prisiima žymiai didesnę dalį naštos ant savo pečių, jos visgi yra linkusios manyti, kad jos šeimos yra pakankamai egalitarinės. Kita vertus, procentais skaičiuojant išaiškėja, jog namų ruošos darbų pasiskirstymas tarp lyčių yra moterų nenaudai“ (Nr.4)</i>

Ekspertės 4 požiūriu, tokie veiksniai, kaip išsilavinimas, pajamos ir amžius yra vieni iš daugelio faktorių, kuriais remiantis galima paaiškinti netolygų darbų ir atsakomybės pasidalijimą šeimoje. Išsilavinimo kriterijus yra suvoktinas kaip tam tikras galios pasiskirstymo privačiojoje sferoje išraiškos matmuo, lemiantis didesnę arba mažesnę sutuoktinių polinkį į lygių teisių ir pareigų pasidalijimą namų ūkyje. Dažna tendencija yra pastebima tokia, jog kuo aukštesnis vyro turimas išsilavinimas, tuo didesnė tikimybė, kad jis rodys mažesnę polinkį įsitraukti į buitines darbų atlikimą dėl jo turimų kur kas stipresnių patriarchalinių pažiūrų. Darbo ir šeimos dimensijų diferencijavimas lyties pagrindu gali būti įtakojamas ir pačios moters turimo išsilavinimo lygio – kuo jis aukštesnis, tuo didesnė tikimybė, jog nuostatos, kuriomis moteris vadovaujasi, yra egalitariškesnės. Vadinasi teigiama šių dviejų kintamųjų koreliacija atitinkamai koreguoja apmokamo ir neapmokamo darbo pasidalijimo pobūdį tarp vyro ir moters.

Dar vienas Ekspertės 4 išskirtas veiksnys – amžius. Žvelgiant į lyčių santykių poveikį vyro ir moters atliekamų vaidmenų pasiskirstymo proporcingumui, pastebimas didesnis lyčių atliekamų vaidmenų disbalansas vyresnės kartos atstovų šeimose nei tarp jaunesniojo amžiaus atstovų. Tendencingas kohabitacinių sąjungų skaičius augimas, bylojantis apie liberalėjantį jaunesnės kartos atstovų požiūrį į lyčių vaidmenis šeimoje, taipogi iš dalies patvirtina šį teiginį. Kas reikštų, jog didesnė tikimybė vyrams tolygiau pasidalyti namų ūkio darbų našta su savo partnere egzistuoja partnerystėje gyvenančių tarpe nei tarp sutuoktinių. Vis dėlto, minėtasis veiksnys nėra didžiausią svertinę galią turintis elementas.

Ne ką mažiau reikšmingas faktorius, Ekspertės 4 pažymėjimu, – pajamos. Kaip taisyklė, pajamos yra suvokiamos kaip savotiška individo disponuojamos galios išraiška, reiškianti, jog didesnes pajamas gaunantis šeimos narys atitinkamai įgauna aukštesnę šeimoje „statusą“, leidžiantį jam atsiriboti nuo buitinių darbų atlikimo naštos, ją perleidžiant mažesnę finansinę galią turinčiam partneriui. Tai reikštų, jog turimos šeimos pajamos atitinkamai įtakoja moters vaidmenų atliekamo krūvio intensyvumą. Tačiau šiame kontekste vienareikšmiškai teigti, jog „silpnesnioji“ šeimos grandis – moteris, būtų neadekvatu. Juolab, kad visuomenėje vykstantys struktūriniai pokyčiai

sudaro vis labiau palankesnę terpę mažinti lyčių diferenciaciją viešojoje sferoje. Pripažįstant aktyvaus moterų dalyvavimo darbo rinkoje faktą, galima ir priešinga tendencija, t.y. moteriai siekiant karjeros, šeimoje reprodukcinio darbu ir vaikų priežiūra gali užsiimti vyras. Tokia modeliuojama situacija iš esmės paneigia nusistovėjusį visuomenėje stereotipą, kad vaikų priežiūra ir su namų ruoša susijusi veikla biologiškai turėtų būti priskirtina tik moteriai. Analizuojant Ekspertės 4 paminėtą vieną iš lyčių vaidmenų asimetriškumo priežastį reikėtų suvokti, kad esminė problema skirstant apmokamą ir neapmokamą darbą tarp lyčių yra būtent individo atliekamo neapmokamo darbo nuvertinimas.

Kalbant apie lyčių hierarchiją privačiojoje sferoje ir ją reprodukuojančias aplinkybes, Ekspertė 5 dėmesį sutelkia į vis dar tebevyraujančias patriarchalines tradicijas. Šių laikų moterys, nors ir nėra išstumtos iš viešojo gyvenimo sferos, tačiau jų vaidmuo ir atliekamų (ne)apmokamų darbų krūvis viešajame ir privačiajame gyvenime, lyginant su vyrais, visuomet išlaikė disproporciškumą moterų nenaudai. Turimos dvigubos atsakomybės našta, Ekspertė 5, grindžia visuomenėje plačiai įsišaknijusiais kultūriniais lūkesčiais, kurie yra didžiaja dalimi sietini su lyčių stereotipais. Tokia privačiosios ir viešosios sferų takoskyra, pasak Ekspertės 7, parodo, jog egzistuojanti nuostata, kad vyras – duonpelnys, o moteris – „šėimos židinio“ kurstytoja, yra vis dar gyvybinga. Neabejotina, kad toks visuomenės vyro vaidmens pripažinimas, susiejant jį su darbo sfera, o moterims priskiriant įsipareigojimų šeimai išpildymą, sukuria rimtus barjerus nepakankamam moterų intelektualinės darbo jėgos potencialo išnaudojimui, atliekamo neapmokamo darbo deramam įvertinimui ir tradicinės lyčių darbo organizavimo tvarkos kvestionavimui.

Sprendžiant vis dar gają lyčių vaidmenų stereotipų problemą visuomenėje, Ekspertė 1 koncentruoja dėmesį į stereotipinių vyro ir moters atliekamų vaidmenų formavimą auklėjimo procese. Kad lyčių stereotipų formavimas prasideda mokykloje, patvirtina Šiaulių ir Vilniaus universitetų mokslininkų vykdytas tyrimas, parodęs, jog moksleivių stereotipinis požiūris yra perimamas iš mokytojų²¹⁷. Kas reikštų, jog tokia švietimo ir mokymo sistemoje egzistuojanti „praktika“ implikuoja stereotipinį pagal lytį auklėjimą, moterims ir vyrams tradiciškai priskiriant moteriškus ir vyriškus darbus. Toks auklėjimas vėlesniame individo raidos ir socializacijos etape sąlygoja patriarchalinių nuostatų lyčių vaidmenų ir santykių šeimoje įsisąmoninimą bei praktinį tokio požiūrio siekiant karjeros ar pasiskirstant darbais šeimoje taikymą. Todėl kaip pirminį šios problemos sprendimo atskaitos tašką, Ekspertė 1 pažymi ugdymo, orientuoto į lyčių lygybės principo integravimą, būtinybę, teigiant, jog tik tinkamas vaiko auklėjimas, nuo mažų dienų

---

²¹⁷ Purvaneckienė G. „Mokslininkų karjera tiksluosiuose moksluose ir šeima: pasirinkimas ar dėmė?“ // *Acta paedagogica Vilnensia*, 2008, t.21, p.192-207 // <http://www.minfolit.lt/arch/14501/14846.pdf> [žiūrėta: 2011-11-10], p.196.

formuojant ir subtiliai išaiškinant bendrą suvokimą apie moters ir vyro vaidmenų skirtumus, vėlesnėse gyvenimo stadijose gali padėti išvengti lyčių konfrontacijos.

Visuomenės lūkesčiai vyro ir moters atliekamų vaidmenų atžvilgiu yra socialinių lyčių atspindys, kuris ne tik apibrėžia darbų pasidalijimo tarp abiejų lyčių skirtumus, bet ir palaiko, kaip Ekspertės 1 yra teigta, socializacijos proceso metu suformuotas stereotipines nuostatas, aiškiai apibrėžiančias „vyriškasias“ ir „moteriškasias“ sritis. Toks išankstinis lyčių stereotipizavimas, Ekspertės 2 vertinimu, yra sąlyginis moters padėties visuomenėje stigmatizavimas. Dėl primetamų tradicinių vaidmenų, dažna moteris susidūria su vaidmenų suderinamumo konfliktu, lydimo ne tik papildomo streso ir psichologinio visuomenės spaudimo, bet ir tokiu būdu sukuriama ribotų profesinės veiklos galimybių, pasižyminčių neigiamu poveikiu tarpasmeninių lyčių santykių ir vaiko priežiūros kokybei. Tokios minėtosios praktikos, kurios viešajame diskurse nėra kvestionuojamos, sudaro pagrindinę kliūtį moterims lygiomis teisėmis kartu su vyrais konkuruoti viešojoje ir privačiojoje erdvėje. Dėl ko, Ekspertės 2 nuomone, nereta moteris vietoje to, kad bandytų vaduotis iš jai primetamų tokių negatyvių stereotipų, kaip moters vieta šeimoje arba ji yra „silpnoji lytis“, yra linkusi susitaikyti su menkesnį socialinį statusą įtvirtinančiais socialiniais vaidmenimis.

Svarstydamą lyčių vaidmenų asimetriškumo priežastis, kurios yra aktualios šių dienų Lietuvos kontekste, Ekspertė 4 išskiria vertybinį konfliktą, kurį apibūdina kaip dvilypę situaciją moters atliekamo namų ruošos krūvio santykiyje su deklaruojamu šeimos modelio atžvilgiu. Lyčių asimetrija, pasak jos, pasireiškia tiek tradicinėmis, tiek egalitarinėmis nuostatomis besiremiančiose šeimose. Nepriklausomai nuo to, koks būtų šeimos modelis, didesnis atliekamo darbo krūvis atitenka moters nenaudai. Tokį šeimoje atliekamo darbo krūvio disproporciškumą patvirtina 2006 m. statistiniai duomenys, parodę, jog nors didžioji dalis apklaustųjų preferenciją teikė egalitariniam šeimos modeliui, pagal atliekamos namų ruošos ir vaiko priežiūros veiklos pasiskirstymą tarp lyčių, didesnė dalis namų ūkio darbų naštos visais atvejais gulda ant moters pečių²¹⁸. Visumoje tai reikštų, kad visuotinai pripažįstamas egalitarinis lyčių vaidmenų modelis išlieka daugiau siekiamybe, nei tikrovę atitinkančiu faktu.

3.3.1. Profesinės veiklos ir šeimos vaidmenų konflikto problema

Kaip jau buvo pažymėta, darbo – šeimos derinimo aspektas ES viešosios politikos diskusijose išpopuliarėjo jau devintajame dešimtmetyje. Lietuvoje poreikis išsamesnių tyrimų, susijusių su

---

²¹⁸ Reingardė J., Tereškinas A. „Darbo ir šeimos gyvenimo suderinimas Lietuvoje bei lyčių lygybė: iššūkiai ir galimybės“ // Reingardė J. (sud.) *(Ne)apmokamas darbas: šeimai palanki aplinka ir lyčių lygybė Europoje*. Vilnius: Socialinių tyrimų centras, 2006, p. 94.

visuomenės požiūriu į lyčių santvarkas, darbo rinkos segregaciją, viešosios ir privačiosios dimensijų diferencijavimą lyties pagrindu, atsirado posovietinių permainų kontekste. Traktuotina kaip viena iš kertinių lyčių nelygybę galinčių sumažinti priemonių, darbo – šeimos derinimo politika yra orientuota į demografinių problemų sprendimą, lankstesnių darbo organizavimo formų paiešką, kokybiškų vaiko priežiūros paslaugų užtikrinimą – visa tai panaudojant kaip adekvatų ir efektyvų atsaką į šiuolaikinėje visuomenėje ryškėjančius šeimos instituto struktūros, lyčių vaidmenų ir gimstamumo probleminius pokyčius.

Žvelgiant iš politinės perspektyvos, esama situacija Lietuvoje Eksperčių yra vertinama nevienareikšmiškai. Daugumos teigimu, dėka valstybės teikiamų pakankamai dosnių vaiko priežiūros atostogų išmokų bei iš dalies palaikomų nors ir nepakankamų vaiko priežiūros paslaugų, moterų ekonominio užimtumo rodikliai yra palyginti aukšti. Tačiau kylančios „vaidmens perkrovo“²¹⁹ byloja apie palankių moterų atliekamų darbo – šeimos vaidmenų derinimo galimybių stygių. Nagrinėdamos šių dviejų dimensijų sankirtoje išryškėjančią vaidmenų konflikto problemą, Ekspertės išskiria tokias praktiniame darbo – šeimos derinimo politikos įgyvendinimo lygmenyje egzistuojančias problemines sritis (žr. 11. lentelę).

11. Lentelė. Šeimos ir profesinės veiklos derinimo problema: priešasčių paieška

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Šeimos ir profesinės veiklos derinimo problema: priešasčių paieška	Ikimokyklinio ugdymo įstaigų trūkumas	„Ikimokyklinio ugdymo įstaigų trūkumas yra pagrindinė problema Lietuvoje. Esama vaiko priežiūros infrastruktūra nėra tiek išplėtotą, kad pilnai patenkintų jaunų šeimų poreikius ir taip sumažintų kylančią įtampą lyčių vaidmenyse“ (Nr.7)
	Tėvo atostogų reglamentavimo problema	„Lietuvoje dosnios tėvo atostogos skiriamos kai abu tėvai yra namuose. Tokia praktika parodo aiškią lyčių nelygybę, kadangi į vyrą žiūrima tik kaip į pagalbininką, bet ne kaip į visavertį vyrą – tėvą, kuris sugebėtų prižiūrėti vaiką, už jį atsakyti ir kartu motinai padėti“ (Nr.3)
	Politinės iniciatyvos ir švietėjiškos veiklos poreikis	„manyčiau pasigendama politinės iniciatyvos kvestionuojant ribą tarp viešo politinio diskurso ir tai, kas paliekama privačiajam diskursui [...] įvairios švietėjiškos veiklos, metodai turi būti aktyviai remiami, tam kad būtų mažinami visuomenėje stereotipai, kurie yra konstruojami remiantis lyčių vaidmenų diferencijavimu“ (Nr.4)
	Lanksčių darbo formų organizavimo problema	„nors lanksčių darbo formų reglamentavimas yra, tačiau pasigendama praktinio realizavimo viešojoje erdvėje [...] laisvai derinamas abipusiai priimtinas darbo grafikas dažniau taikomas kvalifikuotiems viešojo

²¹⁹ „Kuo didesnė vaidmens akumuliacija, tuo didesni poreikiai ir vaidmens nesuderinamumas bei tuo didesnė vaidmens įtampa ir konfliktas“. Čyžiūtė J. „Veiklios moters socialiniai vaidmenys šeiminių partnerystės kontekste“ // *Filosofija. Sociologija*, 2007, Nr.2 // <http://www.ebiblioteka.lt/resursai/LMA/Filosofija/fil72/8.pdf> [žiūrėta: 2011-04-04], p.59.

		<i>sektorius darbuotojams [...]galimybė šeimai dirbti nepilną darbo dieną ir taip derinti įsipareigojimus darbui ir šeimai yra išnaudojama gerokai per mažai, todėl čia svarbi paties darbdavio iniciatyva“ (Nr.5)</i>
	Požiūrio į šeimai palankios darbo kultūros teikiamos naudos stoka	<i>„šeimai palankios kultūros nėra, apie tai yra daugiau kalbama, bet praktiniuose veiksmuose iniciatyvos trūksta [...] vis dar egzistuoja požiūris, jog darbo ir šeimos derinimo galimybių sudarymas tarsi „meškos paslauga“ darbuotojui [...] Mano supratimu, politiniame diskurse įsipareigojimus šeimai neatsižvelgiama kaip į svarbų faktorių, kurio mes turėtume paisyti. Tuo tarpu darbo kolektyvų, bendruomenių lygmenyje pasigendama tokios kultūros ir supratimo, kad tai mums yra svarbu ir gali būti naudinga“ (Nr.2)</i>

Ikimokyklinio ugdymo įstaigų trūkumas Lietuvoje, Ekspertės 7 manymu, – viena iš opiausių bėdų. Jei pažvelgti į turimą statistiką, tai po 90-ųjų yra pastebimas labai aiškus ikimokyklinių įstaigų skaičiaus kritimas (žr. 3 pav.), ypač stipriai pasireiškęs kaimo tipo vietovėse. Šių dienų situacija, pasak Ekspertės 7, mažai kuo skiriasi nuo praėjusio dešimtmečio. Viena vertus yra taikomi patrauklūs vaiko priežiūrai skirtų išmokų skyrimo mechanizmai, tačiau vaiko priežiūros paslaugų įvairovės trūkumas, sunkus vaikų priežiūros įstaigų teikiamų paslaugų prieinamumas, per dideli privačių darželių paslaugų įkainiai ir valstybinių darželių trūkumas kaimo vietovėse daugeliui tėvų sukelia papildomo streso. Nesugebėjimas išpildyti jaunų tėvų poreikių tik sustiprina kylančią įtampą lyčių vaidmenyse. Esant tokiai situacijai moterims tenka pagrindinė našta, atliekant namų ūkio darbus, dėl ko egalitarinis lyčių vaidmenų modelis sunkiau „skinasi kelią“ mažamečius auginančių šeimų gretose.

Tėvo atostogų vaikui prižiūrėti reglamentavime Ekspertė 3 išvelgia dvilypiškumą, t.y. jog vieno mėnesio trukmės tėvo atostogos yra itin dosnios tiek jų apmokėjimo, tiek skiriamo laiko prasme, tačiau pasinaudojimas jomis persidengia su motinystės atostogomis, kadangi tuo metu motina yra išėjusi motinystės atostogų. Tai reikštų, jog tėvams prižiūrint vaiką vienu metu, galima lyčių vaidmenų pasidalijimo šeimoje disproporcija. Labai tikėtina, jog vyro vaidmuo, kaip ir jo indėlis vaiko priežiūros procese, taps mažiau reikšmingas, nes didžioji dalis atsakomybės naštos už mažamečių vaikų priežiūrą guls ant moters pečių. Ekonominiu požiūriu didesnis moters įsitraukimas į neapmokamą darbą šeimai yra labiau naudingesnis, kadangi vyras, disponodamas didesnėmis gaunamomis pajamomis, po vaiko gimimo stengiasi kuo greičiau sugrįžti į darbą, tokiu būdu užtikrindamas šeimos gerovę. Tačiau, jei atkreipti dėmesį į vaiko priežiūrai skiriamų atostogų trukmę, perspektyvoje moteriai egzistuoja didesnio laispsnio rizika profesinės karjeros tęstinumo, geresnio darbo užmokesčio praradimo ar lengvesnės reintegracijos į darbo rinką atžvilgiu.

Kalbėdama apie švietėjiškos veiklos ir politinio diskurso formavimo klausimo aktualumą, Ekspertė 4 akcentavo, jog būtinos abejos iniciatyvos siekiant spręsti vienokias ar kitokias visuomenei aktualias problemas, pvz., netolygų namų ūkio darbų pasidalijimą ar lankstesnių darbo formų organizavimo stygių. Politinė iniciatyva yra svarbi tuo, jog nuolatinio viešojo politinio diskurso intervencijos į privačią sferą kvestionavimo kontekste valstybė sūlydama tam tikrus politinius sprendimus, stiprindama ne tik įstatymų bazę, bet ir įgyvendindama atitinkamas lyčių nelygybei šalinti skirtas programas ar laikinas pozityvias priemones, bandytų struktūriškai ir iš pagrindų keisti esamą probleminę situaciją. Kaip vieną iš galimų išėities taškų, Ekspertė 4 įvardina švietėjiškos veiklos skatinimą, orientuotą į visuomenės sąmoningumo didinimą siekiant sumažinti lyčių vaidmenų stereotipizavimą, konstruojamą lyčių vaidmenų diferencijavimo principu.

Kitas Ekspertės 5 įvardintas institucinis veiksnys – lanksčių darbo formų organizavimo problema. Nepaisant to, jog LR darbo kodeksas reglamentuoja darbo santykius, susijusius su lankstesnių darbo laiko tvarkos taikymu, vis dėlto tokios praktikos viešojoje erdvėje, o ypač žemesnės kvalifikacijos sektoriuose, yra stipriai pasigendama. Nors dalinis užimtumas yra viena iš labiausiai paplitusių darbo organizavimo formų ir, pasak Ekspertės 5, dažniau pasitaikančių labiau kvalifikuotas pareigas užimančių asmenų tarpe, tačiau bendrai vertinant padėtį, tokia situacija neišsprendžia moterų ekonominės nepriklausomybės ir netolygaus lyčių atsakomybės šeimoje pasiskirstymo problemos. Pasigendama darbdavių iniciatyvos skatinant šeimai palankios darbo kultūros formavimo, šeimai palankių priemonių taikymo, o socialinės atsakomybės rėmuose – darbdavių suvokimo, jog galimybė sudaryti palankias darbo ir šeimos pareigų išpildymui sąlygas gali būti naudinga tiek darbuotojui, tiek ir pačiam darbdaviui.

Labai panašią nuomonę išreiškia Ekspertė 2. Detaliau apžvelgdama šeimai palankios darbo aplinkos, kaip tokios organizacijos, motyvuojančios darbuotojus bei palengvinančios jų įsipareigojimų profesinei veiklai ir šeimai našta, situaciją Lietuvoje, Ekspertė 2 įvardija šeimai palankios kultūros nebuvimą. Kas reikštų, jog egzistuoja darbdavių negatyvus / pasyvus požiūris į šeimai palankios darbovietės kūrimą, kaip vieną iš esminių darbo – šeimos derinimui palengvinti būtinų priemonių. Kaip praktika yra parodžiusi, neretai darbuotojas, siekdamas surasti galimybių išpildyti turimus įsipareigojimus šeimai ir darbui, yra priverstas ieškoti bendro konsensuso eidamas derybų su darbdaviu asmeniniame lygmenyje. Pasak Ekspertės 2, darbo rinkoje paplitęs „meškos paslaugos“ požiūris į geresnių sąlygų sudarymą darbuotojui sukelia papildomą stresą ir baimę rizikuojant netekti darbo vietos, kas labai dažnai tik atgraso nuo bet kokių derybų galimybių ir išėities taškų paieškos.

Remiantis Ekspertėjų pateiktomis nuomonėmis, galima daryti išvadą, jog tik priemonių pozityviems rezultatams pasiekti neužtenka. Pirminė sąlyga turėtų būti darbo rinkoje įsitvirtinusių

požiūrio į darbuotoją kvestionavimas ir švietėjiškos veiklos šio klausimo pagrindu organizavimas. Šių veiksmų įgyvendinimas turi būti nukreiptas į darbdavių, profsąjungų, savivaldybių atstovų, bendruomenių suvokimo apie teikiamus šeimai palankios darbo kultūros privalumus ir gaunamą naudą didinimą.

3.3.2. Nuostatų į tėvystę, vyriškumą kaitos aspektas

Tėvystės samprata gali būti konstruojama remiantis įvairių diskursų pagalba: teisinio reglamentavimo, švietimo ir ugdymo sistemos, politinės iniciatyvos, žiniasklaidos ir pan. Ne ką menkesniu poveikio stiprumu tėvystės apibrėščiai pasižymi visuomenėje išsisknijusios vertybinės nuostatos, praktikuojamos tradicijos ar hegemoninio vyriškumo normos, kurių epicentre išryškėja šiandieninės Lietuvos visuomenės teikiama svarba vyro atliekamo vaidmens šeimoje ir vaiko priežiūros veikloje atžvilgiu.

Kaip žinia, tėvystės praktikų formavimas per kultūrinių normų, stereotipinių požiūrių į lyčių vaidmenis palaikymą ir multiplikavimą yra viena iš aplinkybių, lemiančių tokias negatyvias praktikas, kaip tradicinio požiūrio į tėvystę gyvybingumą, galimybių pasinaudoti tėvystės teikiamais privalumais neišnaudojimą, šeimos ir profesinės veiklos krūvio pasiskirstymo lyčių tarpe asimetriškumą. Taipogi, pasyvaus, neretai kritiško aplinkinių ir darbdavių požiūrio į tėvystės atostogų išeinančius vyrus sklaidą. Turint omenyje, jog vyrų, pasinaudojusių teise į vaiko priežiūrai skirtas atostogas, procentas 2008 m. siekė 4,35 proc. nuo visų pašalpos gavėjų skaičiaus²²⁰, bei apeliuojant į būtinybę kvestionuoti tradicinį su gloga ir vaiko priežiūra susijusį aspektą²²¹, nagrinėjamą problemą būtina apžvelgti keliais esminiais pjūviais. Visų pirma, išsiaiškinti vis dar labai mažo teise į tėvystės atostogas pasinaudojančių vyrų procento priežastis; antra, įmanomas šios problemos sprendimo išeitis; trečia, siektinus pozityvius visuomenėje pokyčius.

12. Lentelė. Moderni tėvystė: esama problema, būtina sąlyga, siekiama nauda

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Moderni tėvystė: esama problema	Nepalankios nuostatos darbo rinkoje	<i>„darbo rinkoje egzistuoja tokia nuostata, jog „normalūs“ darbuotojai reiškia vyrai, turintys šeiminių įsipareigojimų. Darbdavių požiūris į tokius vyrus yra teigiamas, kadangi pastarieji yra atsakingesni ir pastovesni. Tuo tarpu moterys dėl turimų šeimos įsipareigojimų yra laikomos blogomis darbuotojomis [...] išeidami tėvystės atostogų vyrai neretai patiria šaipymąsi ir psichologinį spaudimą – visumoje tai</i>

²²⁰ Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. www.sodra.lt.

²²¹ „Modernūs vyrai išsiplėtusioje Europoje: naujų lyčių lygybės strategijų paieška“. Lygių galimybių plėtros centro vykdyto tarptautinio projekto ataskaitos santrauka, Socialinių tyrimų centras, VDU, 2004-2005 // http://www.euro.lt/documents/pdf/Ataskaita_santrauka.pdf [žiūrėta: 2011-10-30], p. 14.

		<i>laikant „nevyrišku“ užsiėmimu“ (Nr.3)</i>
	Tradiciniai lyčių vaidmenų stereotipai	<i>„tokie stereotipiniai požiūriai, jog tik moterys yra pajėgios rūpintis vaikais ar kad tik jos gali juos savarankiškai prižiūrėti ir tinkamai globoti, neabejotinai diskriminuoja vyrus [...] Visuomenė į vyrus yra linkusi žiūrėti kaip į pinigų nešėjus, duonpelnius, bet ne kaip į globėjus ir visaverčius vyrus – tėvus“ (Nr.6)</i>
	Nepakankamai efektyvi vaiko priežiūros atostogų schema	<i>„sakykime Islandijoje dalį vaiko priežiūros atostogų imti vyrui yra privaloma, kitą dalį pasiima moteris, tai pas mus to deja, bet nėra. Vyras iš esmės nors ir gali pasiimti atostogas, bet nėra privalomojo laikotarpio, dėl ko procentas tėvų, išėjusių vaiko priežiūros atostogų yra toks menkas“ (Nr.1)</i>
	Darbo užmokesčio dydžių skirtumai	<i>„vyras neima tėvystės atostogų dėl esamos mūsų darbo rinkos specifikos. Žvelgiama daugiau iš praktinės naudos [...] tose tradicinėse šeimose, kurios skaičiuoja gaunamus atlyginimus ir kur vyrai uždirba daugiau, jose vyrai ir imtas atostogas“ (Nr.5)</i>
Moderni tėvystė: išeičių paieška	Visuomenės sąmoningumo didinimas	<i>„viena iš aktyvios tėvystės skatinimo priemonių galėtų būti visuomenės sąmoningumo didinimas, inicijuojant viešas kampanijas, edukacines programas mokyklose, pasitelkiant žiniasklaidą tam, kad būtų keičiamas mentalitetas, požiūris, jog ne tik moteris gali tinkamai prižiūrėti vaiką“ (Nr.1)</i>
	Tėčio kvotos įvedimas	<i>„reikalingi įstatymai, kurie numatytų tėčio kvotas. Kol tai nebus įgyvendinta, jokių kardinalių pokyčių ir nereikėtų tikėtis [...] Islandijos pavyzdys atskleidė, jog kuo tėčio kvota didesnė, tuo vyro dalyvavimas aktyvesnis [...] tokio įstatymo buvimas Lietuvoje labai stipriai pakeistų požiūrį į tėvystę“ (Nr. 4)</i>
	Tėvystės atostogų trukmės pailginimas	<i>„ką būtų galima daryti, tai ilginti atostogas. Norvegijoje, kur buvo priimta nuostata, jog kitas iš tėvų būtinai turi paaimti dalį atostogų arba kitaip jos bus prarastos – tai buvo padaryta ilginant atostogas“ (Nr.3)</i>
Moderni tėvystė: siektina praktika	Pozityvaus požiūrio į tėvystę skatinimas	<i>„viešame diskurse būtina kvestionuoti tradicinį požiūrį į tėvystės atostogų teisę pasinaudojančius vyrus [...] nepalankus darbdavio požiūris, patiriamas psichologinis spaudimas vėlgi reikštų pasyvų vyrų įsitraukimą į neapmokamą veiklą, kas ilgalaikėje perspektyvoje atsisuktų prieš tas pačias moteris“ (Nr.2)</i>
	Tolygesnis darbų pasiskirstymas šeimoje	<i>„kuomet abu tėvai vienodai ar bent iš dalies vienodai įsitraukia į vaikų priežiūrą ir buitines darbus, tuomet yra mažinamas atliekamų vaidmenų krūvis, mažėja socialinė įtampa nuo kurios dažniausiai nukentia moterys. Išnaudojant vyrų potencialą vaikų priežiūroje, moterims sudaromos geresnės galimybės dalyvauti ekonominėje veikloje, skatinamas gimstamumo didėjimas, gerėja vyrų ir moterų santykių kokybė“ (Nr.3)</i>

Koncentruodamos dėmesį ties šiuolaikinių Lietuvos vyrų dalyvavimo vaiko priežiūros ir namų ūkio ruošos patirtimis, dominuojančia tėvystės ideologija ir ją reprodukuojančiomis aplinkybėmis, viena iš Eksperčių (3) pažymi, kad darbo rinkoje yra pastebimi

skirtingi požiūriai į lyčių turimus įsipareigojimus šeiminiam gyvenimui ryšium su visuomenėje įsitvirtinusiomis tradicinėmis vyriškumo ir moteriškumo normomis. Pasak apklaustos Ekspertės 3, lyčių įsipareigojimų šeimai vertinimas darbo sektoriuje yra nelygiavertis. Jei darbdavio požiūriu moters turima atsakomybė už vaikų priežiūrą ir namų ruošą yra traktuotina kaip nepatikimos darbuotojos rodiklis, sudarantis kliūtis moteriai pilnai realizuoti savo intelektualinį potencialą profesinėje veikloje, tai vedusio vyro atveju pastebima atvirkštinė darbdavių reakcija. Vyro buvimas tėvu – šeimos finansiniu ramsčiu reiškia darbuotoją, turintį didesnę motyvaciją, atsakomybę ir atsidavimą darbui. Toks darbo rinkoje vyraujantis dvilypiškas lyčių socialinio statuso (ir vaidmenų) vertinimas demonstruoja, jog su priežiūra ir globa susijusi veikla yra vis dar veikama patriarchalinio vyro ir moters atliekamų vaidmenų šeimoje suvokimo, kadangi tokie bruožai, kaip empatija, užuojauta ar globa yra priskirtini moteriškumo dimensijai. Tokia praktika, pasak Ekspertės 3, tik įrodo, jog vyrams, panorusiems išeiti tėvystės atostogų, tenka susidurti su aplinkinių priešišku, kandžiomis pašaipomis ar smerkiančiu požiūriu buvimą tėvystės atostogose laikant „nevyrišku“ užsiėmimu.

Nors po 1999 m. balandžio 1 d. įsigaliojusio LR Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo vis aiškiau yra pastebimas lyčių lygiateisiškumo principo viešas deklaravimas siekiant sudaryti kuo palankesnę terpę jo praktiniam įgyvendinimui (pvz., pasitelkiant tėvo atostogas, lankstesnį darbo laiko reglamentavimą), tačiau realybėje vyraujančių nepalankių nuostatų moterų ir vyrų atliekamų vaidmenų atžvilgiu tai iš esmės netransformuoja. Susidariusi spraga tarp to, kas viešajame diskurse yra pateikiama, kaip požiūrio į egalitarinio vaidmenų pasiskirstymo ir aktyvios tėvystės ideologijos skatinimas, bei to, kas realiai privačiajame gyvenime yra praktikuojama, išryškina problemą, kad nepriklausomai nuo politiniame lygmenyje rodomos iniciatyvos keisti tradicinius vyriškumo modelius, visuomenėje glūdintys požiūriai į aktyvią tėvystę kinta labai lėtai. Ekspertė 7 tai aiškina per tradicinių lyčių stereotipų prizmę, kurių įtakos „zonoje“ esančios „moteriškos“ ir „vyriškos“ veiklos sritys aiškiai nubrėžia atitinkamas lytiškumo dimensijas, diferencijuojančias šeiminio gyvenimo veiklas. Apskritai, tokie stereotipiniai požiūriai yra diskriminacinio pobūdžio, kadangi vyras, net ir turėdamas teisę į tėvystės atostogas bei ja pasinaudodamas, yra atribojamas nuo galimybės prisidėti veikloje kartu su motina prižiūrint ir auginant vaikus. Ekspertės 7 manymu, toks vaiko priežiūros veiklos sulytinimas, kuomet ši pareiga yra tarsi „prigimtinai“ priskiriama moteriai, vyrui atitinkamai suteikiant šeimos maitintojo rolę, puikiai iliustruoja tą faktą, kad visuomenė pasižymi stipriu polinkiu vadovautis hegemoninio vyriškumo samprata.

Kita reikšminga aplinkybė, apibrėžianti vyrų ir moterų įtraukties į neapmokamą vaiko priežiūros ir globos darbą amplitudę, pasak Ekspertės 1, yra vaiko priežiūros atostogų schema. Lygindama Lietuvoje skiriamų vaiko priežiūros atostogų sąlygas su vienoje iš Šiaurės šalių –

Islandijoje taikoma praktika, Ekspertė 1 išryškina akivaizdžius skirtumus, turinčius esminės reikšmės vyrų dalyvavimo vaikų priežiūroje procento didinimui.

Visų pirma, minėtasis Islandijos modelis yra paremtas lyčių lygybės principu, t.y. vyrų – tėvų aktyviu skatinimu dalyvauti šeiminiame gyvenime per moterų rizikos būti susaistomomis su vaikų priežiūros veikla ir namų ruoša mažinimu. Šio tikslo siekimas yra vykdomas remiantis 2000 metais priimtame įstatyme numatyta trijų trečdalių sistema, kuomet motinai ir tėvui yra priskiriama teisė į 3 mėnesių privalomas atostogas, paskutinius tris mėnesius iš 9 pasidalijant tarpusavyje pasirinktinai. Nežiūrint to, jog Islandijoje bendra tokių atostogų trukmė yra žymiai trumpesnė lyginant su esančia Lietuvoje, pastarosios atveju, Ekspertė 1 pastebi teisinio reglamentavimo problemą, t.y. pasigendama individualizuoto (privalomojo) laikotarpio, skirto vyrams – tėvams išeiti vaiko priežiūros atostogų be galimybės šią teisę perduoti motinai. LR darbo kodekso 180 straipsnis imperatyviai nurodo, jog asmenys, turintys teisę į tokias atostogas, gali jas imti visas iš karto arba dalimis, arba pakaitomis. Kas reikštų, jog atitinkamas lankstumas jomis pasinaudojant yra garantuojamas, tačiau to neužtenka, kadangi tik retais atvejais atostogas vaikui prižiūrėti, kol jam sueis treji metai, tėvai tolygiai pasidalija tarpusavyje. Šiaurės šalių patirtis yra parodžiusi, kad siekiant vyrus įgalinti likti namuose, o moterims suteikti palankesnes galimybes suderinti darbą su šeima, Lietuvoje reikalingos griežtesnės politinės priemonės, suteiksiančios daugiau inertiškumo kultūrinių nuostatų ir vertybių poslinkiams visuomenėje.

Darbo užmokestis – dar vienas kintamasis, Ekspertės 5 teigimu, įtakojantis mažą vyrų, pasinaudojančių vaiko globai ir priežiūrai skirtomis atostogomis Lietuvoje, procentą. Esama priklausomybė tarp atitinkamo darbo užmokesčio dydžio ir jo poveikio sprendimui išeiti vaiko priežiūros atostogų, Ekspertė 5 požiūriu, yra akivaizdi: pasirinkimas, kuris iš tėvų išeis atostogų, yra nulemiamas pagal tai, kurio gaunamos pajamos yra didesnės. Statistiškai yra apskaičiuota, kad moterų atlyginimai, lyginant su vyrų gaunamu darbo užmokesčiu, yra mažesni. Vadinasi žvelgiant iš finansinio stabilumo perspektyvos, bet kokia finansinių nuostolių grėsmė bei patriarchalinės nuostatos neskatinys vyrų dalį atostogų perimti iš motinų tokiu būdu pasidalinant vaiko priežiūros našta.

Tam, kad vaiko raidos ir psichologijos atžvilgiu tėvo vaidmuo pirmaisiais vaiko vystymosi metais būtų stiprinamas, o aktyvus vyrų dalyvavimas vaiko priežiūros veikloje nebūtų laikomas reta išimtimi, reikalingi tam tikri reikšmingi pokyčiai. Vienas kurių, Ekspertės 1 nuomone, galėtų būti visuomenės sąmoningumo didinimas. Siekiant griauti tradicinius lyčių vaidmenų stereotipus, patriarchalines nuostatas reprodukuojančias tradicijas bei giliai įsišaknijusią sampratą, jog rūpinimasis kitais nepriklauso nuo lyties, būtina sąlyga – visuomenės (darbdavių, vyrų ir pačių moterų) švietimas. Ekspertės 1 siūlymu, tikslo įgyvendinimas gali būti vykdomas pasitelkiant tiek

švietimo ir ugdymo įstaigose sudaromas edukacines programas, tiek organizuojant viešus renginius, inicijuojant įvairias į lyčių lygybę orientuotas informavimo kampanijas, įgyvendinamas žiniasklaidos priemonių pagalba.

Jei prieš tai minėtoji tradicinės tėvystės ideologijos kaitos sąlyga apėmė mikro ir mezo lygmenų pokyčius, tai Ekspertė 4 kalbėdama apie aktyvaus tėvo vaidmens skatinimą įvardija tėčio kvotą, kaip vieną iš galimų politinių sprendimų. Pasak jos, tėčio įtraukimas į vaiko priežiūrą įmanomas tik įteisinant tam tikro laikotarpio privalomą tėčio kvotą. Ideologinis šio pokyčio sustiprinimas praktinėje plotmėje duotų pozityvių rezultatų didinant procentą vyrų, pasinaudojusių teise į vaiko priežiūrą. Islandijos pavyzdys, Ekspertės 4 teigimu, tik patvirtino šių dviejų kintamųjų priklausomybę, t.y. tėčio kvotos didinimas atitinkamai skatino vyrų įsitraukimą. Turint omenyje pastarojo dešimtmečio Islandijos gimstamumo rodiklio išaugimą virš reprodukcinio lygio²²², toks sprendimas yra vienas iš efektyvesnių alternatyvių priemonių, skatinančių ne tik aktyvų vyrų dalyvavimą vaiko priežiūros procese, bet ir bendrai gerinančių šalies gimstamumo rodiklius per moterų padėties viešojoje ir privačiojoje sferose palengvinimą.

Kita paskata, kuri galėtų duoti apčiuopiamų rezultatų įgalinant tėvus likti namuose ir užsiimti vaiko priežiūra, pasak Ekspertės 3, būtų tėvystės atostogų trukmės pailginimas. Kaip pavyzdį tokios gerosios praktikos ji pateikia Norvegijos atvejį, kur pirmasis tėvui skirtas mėnuo vėliau buvo mėnesiu prailgintas. Jei pažvelgti į Norvegijos statistiką, tai po 1993 m. įvestos tėvo kvotos vyrų, pasinaudojusių teise į tėvystės atostogas, procentas su kiekvienu dešimtmečiu demonstravo augimo tendenciją (2000 m. – 11 proc., 2008 m. – 16,5 proc.)²²³. Tuo tarpu Lietuvos statistikos rodikliai yra kur kas kuklesni (2003 m. tėvų, pasinaudojusių teise į tėvystės atostogas 1,08 proc.²²⁴, 2008 m. – 4,35 proc.). Nežiūrint to, nežymus procento padidėjimas Lietuvoje yra mažas žingsnis pirmyn, kuris suponuoja prielaidą, kad tokia priemonė pasižymi teigiamais visuomenėje pokyčiais, reformuojant tradicines nuostatas į tėvystę ir skatinant aktyviau jomis pasinaudoti.

Nevienareikšmiškai įvertindamos Lietuvos vyrų tėvystės atostogose patirtis, jas lemiančius veiksnius bei įmanomas problemas sprendimo alternatyvas, kelios iš apklaustų Ekspertė išskyrė viešosios politikos rėmuose akcentuojamus tikslus pozityviems rezultatams pasiekti. Ekspertės 2 siūlymu, pirminiame etape būtina kvestionuoti viešojo diskurso formuojamą hegemoninę tėvystės ideologiją. Tradicinės tėvystės sampratos Lietuvoje kaita yra įmanoma per šeimai palankios darbo

²²² Eurostat. Fertility rates by age. // <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do?dvsc=0> [žiūrėta: 2012-10-29].

²²³ "Parental benefits and paternity leave" // <http://www.norway.org.uk/aboutnorway/society/welfare/benefits/> [žiūrėta: 2012-09-29].

²²⁴ Tereškinas A. „Vyriškumas ir tėvystė: Lietuvos vyrų tėvystės atostogose atvejais“ // *Lyčių studijos ir tyrimai 2(2006)*. Teminis straipsnių rinkinys. Vilniaus universiteto lyčių studijų centras, Šiaulių universiteto lyčių studijų centras, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2006 // www.old.su.lt/.../5056/Lyčių%20studijos%20ir%20tyrimai%20nr.2.doc [žiūrėta: 2011-01-24], p.99.

aplinkos kūrimą, darbdavių požiūrio apie vyriškos globos teikiamą naudą skatinimą, ir vyrų nuomonės apie moters vaidmenį visuomenėje kaitą. Tikslingas tradicinio su gloga ir vaiko priežiūra susijusio aspekto reformavimas, Ekspertės 3 manymu, tikėtina, jog padės pasiekti tokių pozityvių pokyčių, kaip lyčių tarpe atliekamo neapmokamo darbo krūvio subalansavimo, dėl nuolatinio darbo ir šeimos derinimo kylančių įtampų sumažinimo, moterų užimtumo ir gimstamumo rodiklių didinimo, bei tuo pačiu lyčių tarpusavio santykių kokybės gerinimo.

3.3.3. Veikli moteris: požiūrio ir padėties visuomenėje vertinimas

Moters padėties pokyčiai visuomenėje gali būti vertinami įvairiais lygmenimis: per kultūriškai susiformavusias vertybines nuostatas, patriarchalinių tradicijų suformuotus lyčių stereotipus, šeimines partnerystės formų sklaidą. Taipogi per kintančių ekonominių sąlygų prizmę ar sociodemografinių rodiklių atspindėtus mikrolygmens pokyčius – visumoje leidžiančius tiesiogiai įvertinti moters situacijos viešojoje ir privačiojoje srityse kaitą bei santykiyje su iškeltais šeimai palankios politikos tikslais – daromą pažangą. ES lygmenyje plėtojama šeimai palanki politika įvardijo atitinkamas strateginiuose dokumentuose akcentuotinas veiksmų kryptis, kurių kontekste išryškėjo prioritetinėmis laikomos priemonės, skirtos moters padėties užimtumo sektoriuje ir lyčių lygybės namų ruošos veikloje skatinimui.

Pripažindamos moters indėlio į visuomenės ir šeimos gerovės didinimo būtinybę, kaip vieną iš esminių geresnio darbo našumo, ekonominio užimtumo, gimstamumo rodiklio gerinimo sąlygų, įgyvendinamų profesinei veiklai ir šeimos įsipareigojimams išpildyti skirtų priemonių pagalba, beveik visos Ekspertės vieningai sutinka, kad moters savirealizacijos ir karjeros galimybės darbo rinkoje, lyginant su prieš 20 – 30 metų turėta situacija, yra ženkliai padidėjusios. Tą patvirtina tokios pastebimos tendencijos, kaip išaugęs moterų užimtumo rodiklis (2005 m. – 59,4 proc., 2011 m. – 60,5 proc.)²²⁵, dėl profesinei karjerai teikiamos preferencijos vėlinami matrimonialiniai ir prokreaciniai moterų ketinimai, padidėjusi netekėjusių moterų procentinė dalis²²⁶. Kita vertus, šeiminio gyvenimo sritis, pasak Ekspertės, vis dar pasižymi disponuojamos lyčių galios disbalansu ir atliekamų vaidmenų diferencijavimu. Dėl ko, kaip jau anksčiau yra minėta, nereta moteris yra priversta įsipareigojimus šeimai priešpastatyti profesinės veiklos tęstinumui. Pastebima konfrontacija tarp viešojoje ir privačiojoje sferose egzistuojančių praktikų ir lyčių padėti

²²⁵ Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Moterys ir vyrai Lietuvoje. Women and Men in Lithuania 2011. Vilnius, 2012 // www.stat.gov.lt [žiūrėta: 2012-10-29], p.61.

²²⁶ Remiantis Statistikos departamento pateiktais duomenimis, 2001 m. 15 metų amžiaus ir vyresnių, niekada negyvenusių santuokoje, moterų procentas siekė 21,1 proc., tuo tarpu 2012 m. padidėjo iki 27,6 proc. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Moterys ir vyrai Lietuvoje. Women and Men in Lithuania 2011. Vilnius, 2012 // www.stat.gov.lt [žiūrėta: 2012-10-29], p.24.

apibrėžiančių tam tikrų aplinkybių, Eksperčių vertinimais remiantis, gali būti paaiškinama keliais rakursais.

13. Lentelė. Požiūrio ir galimybių moters saviraiškai darbe ir šeimoje vertinimas

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Požiūrio ir galimybių moters saviraiškai darbe ir šeimoje vertinimas	Diskriminuojantis požiūris į dirbančias moteris – motinas	„išlieka požiūris, jog jei moteris – šeimos žmogus, ji bloga darbininkė, o jei ji netekėjusi, tai kai ištekės ir susilauks vaikų, ji vėlgi bus laikoma prasta, mažiau gabi darbuotoja“ (Nr.1)
		„jei vyras vedė ir jam gimė vaikas, tai jo vertė darbo rinkoje padidėja. Tai reiškia, jog jis yra patikimas, atsakingas, suinteresuotas uždirbti daugiau vardant šeimos gerovės. Tuo tarpu jei moteris išteka ir turi vaikų, tai susidaro tokia nuomonė, jog dėl šeimos ji apleis darbą, nebebus suinteresuota karjera, nebesugebės dirbti atsakingai ir pan.“ (Nr.3)
	Šeima – kliūtis moters karjerai	„Kol šeimos ir vaikų nėra, tai manau galimybės kopti karjeros laiptais turint gerą išsilavinimą bus daugmaž vienodos kaip ir vyrų. Problema atsiranda, kuomet moteris susilaukia vaikų. Moterims, gyvenančioms su vaikais, sakyčiau, yra kur kas sunkiau daryti karjerą [...] tuo tarpu vyrui šeima – privalumas“ (Nr.2)
		„motinystė, kur karjerą moteris bedarytų, jai yra kliūtis, vien dėl to, kad ji turi dar ir tą naštą nešti. Plius, motinystė stipriai apriboja moters galimybes ištraukti į visuomeninį gyvenimą“ (Nr.6)
Prioritetų kaita: šeima vs karjera	„kinta šiuolaikiniai moters prioritetai, t.y. karjera priešpastatoma šeimai. Moterims atsiveria galimybės save realizuoti darbe, viešojoje sferoje, bet ne tiek šeimoje [...] Išryškėjanti problema tame ir yra, kad nėra galimybių derinti, o karjera vis labiau akcentuojama kaip viena iš siektinų gyvenimo prioritetų“ (Nr.5)	
Ilga vaiko priežiūros atostogų trukmė – darbo praradimo grėsmė	„mūsų vaiko priežiūros atostogų schema yra labai ilga ir jokiū būdu neskatina išsilaikyti darbo rinkoje, išsaugoti turimą darbo vietą, tokiu būdu didėja jų atotrūkis nuo darbo rinkos“ (Nr.4)	
	„nedalyvavimas darbo rinkoje 3 metus labai stipriai atsiliepia profesiniams įgūdžiams, atitolstama nuo esamų realijų darbo rinkoje [...] tokia problema puikiai paaiškina, kodėl vyrai nenori išeiti vaiko priežiūros atostogų“ (Nr.2)	

Nagrinėjant požiūrio į dirbančios ir šeiminių įsipareigojimų turinčios moters – motinos vaidmenų diskurso sklaidą, Eksperčių 1 ir 3 yra konstatuojama, jog moterų atliekamų socialinių vaidmenų statusas darbo rinkoje tebėra mažesnis nei vyrų. Patriarchalinės kultūros įtakotos, visuomenės sąmonėje išryškėjusios tradicinės nuostatos atskleidžia kuriamų moters ir vyro šeiminių padėties įvaizdžių konfrontaciją, reflektuojančią palankesnę požiūrį į šeimą sukūrusius ir mažamečius vaikus auginančius vyrus nei į moteris esančias analogiškoje situacijoje. Toks

nelygiavertiškas lyčių socialinių vaidmenų pripažinimas ir toleravimas darbo rinkoje, pasak abiejų Ekspertų, yra paremtas vis dar aktualiais stereotipiniais darbdavių įsitikinimais, kurie yra grindžiami nuostata, jog moters įsipareigojimai šeimai – kliūtis jos profesinei karjerai. Tuo tarpu vedusių vyrų statusas reiškia jų, kaip lojalių darbuotojų, patikimumą, atsakingumą ir stabilumą. Paplitę darbdavių įsitikinimai, jog tik netekėjusi moteris gali kokybiškai, produktyviai ir motyvuotai dirbti, sukuria papildomas įtampas stengiantis suderinti darbo ir šeimos sferoms priskiriamas veiklas. Bendrai vertinant Ekspertų 1 ir 3 pastebėjimus šiuo aspektu, galima daryti išvadą, jog dėl visuomenės daromo spaudimo moterims prisiimti didesnę dalį atsakomybės naštos už šeimos gerovės laidavimą, taip pat dėl diskriminuojančio darbuotojų požiūrio į lyčių socialinius vaidmenis, dirbančioms moterims – motinoms yra sudaromos papildomos kliūtys derinti darbą ir šeimą bei nubrėžiamos siauresnės jų savirealizacijos viešojoje erdvėje galimybės.

Kita problema, kurią Ekspertės 2 ir 6 nurodė, – ribotos moters profesinės karjeros galimybės dėl turimų šeiminių įsipareigojimų. Remiantis minėtųjų Ekspertų pastebėjimas, galimi dvejopi egzistuojančios problemos vertinimo scenarijai. Pirma, traktuojant moterų profesinę karjerą, kaip jų savirealizacijai būtiną sąlygą, stiprinančią moterų socialumą ir autonomiškumą²²⁷, profesinės karjeros siekimas yra vienas iš pozityvius rezultatus gerinant moters padėtį visuomenėje ir šeimoje duodantis sprendimas. Tačiau šio tikslo realizavimas, pasak Ekspertės 2, yra įmanomas tik dėka gero išsimokslinimo ir neturėjimo mažamečių vaikų, kadangi jų priežiūrai skiriamo laiko sąnaudos bei išaugęs darbo krūvis natūraliai sudaro kliūtis tolimesniam moterų karjeros tęstinumui. Antra, dosni Lietuvoje taikomos motinystės atostogų sistema yra viena iš pagrindinių priežasčių, ribojančių moteris nuo pilnavertiško dalyvavimo visuomeninėje veikloje, bei sudarančių palankų mediumą vyro-šeimos maitintojo modelio privačiame gyvenime palaikymui. Vadinasi, nors visuomenės vertybinių nuostatų skalėje šeima ilgą laiką buvo laikoma pagrindine vertybe, o moters saviraiškai – tinkamiausia terpe, tačiau pastarųjų kelių dešimtmečių laikotarpiu pastebimos augančio moterų išsilavinimo ir ekonominio aktyvumo tendencijos byloja apie visuomenėje kintančius prioritetus, pirmenybę vis dažniau užleidžiant profesinei karjerai.

Labai panašiu požiūriu į moterų padėties profesinės veiklos ir šeimos sankirtoje ryškėjančių prioritetų – šeimos ir darbo – kaitą pasidalijo Ekspertė 5, teigdama, jog šiuolaikinės moters preferencijų skalėje šeimos svarba nebetenka savo turėtosios galios, tokiu būdu pirmumo vietą užleisdama išaugusiai profesinės karjeros reikšmei. Atsižvelgdama į tai, Ekspertė 5 identifikuoja ir egzistuojančią problemą, t.y. galimybių derinti su darbu ir šeima susijusias veiklas stygių. Kas reikštų, jog šių laikų moteriai, patiriančiai sunkumus sprendžiant darbo – šeimos suderinamumo dilemą, dėl palankių galimybių šiai problemai spręsti nesudarymo, apribojančio jos profesinės

---

²²⁷ Valackienė A. „Lietuvos moterų profesinės karjeros veiksniai: subjektyvus vertinimas“ // *Filosofija. Sociologija*, 2003, Nr.1 // <http://www.ebiblioteka.lt/resursai/LMA/Filosofija/F-49.pdf> [žiūrėta: 2011-03-16], p.50.

karjeros ir savirealizacijos galimybių ribas, neišvengiamai teks patirti dvigubos naštos sunkumus, neigiamai įtakosiančius ir jos prokreacinę elgseną.

Vaiko priežiūros atostogos yra svarbi šeimai palankios politikos taikoma priemonė, leidžianti moterims lengviau spręsti darbo ir šeimos veiklų suderinamumo problemas, tuo pačiu neprarandant turėtos pozicijos darbo rinkoje. Nežiūrint dosnių vaiko priežiūros atostogų metu mokamų išmokų, neretai tampančių pagrindiniu motyvu žemesnės kvalifikacijos ir mažesnes pajamas gaunančioms moterims jomis pasinaudoti, egzistuoja ir tokių ilgų atostogų tam tikri trūkumai, Eksperčių 4 ir 2, siejami su rizika kvalifikacinių įgūdžių praradimo ir galimo atotrūkio nuo darbo rinkos. Lietuvoje taikoma vaiko priežiūrai skirta schema, nors ir yra finansiniu požiūriu dosni, o vaiko vystymuisi itin svarbi, tačiau ilga jų trukmė, minėtųjų Eksperčių vertinimu, pasižymi keliais neigiamais aspektais. Tai būtų: darbo atlygio, turimos darbo vietos, įgytų profesinių įgūdžių netekimo grėsme, turėtos kompetencijos ir profesinių žinių praradimu, neigiamu poveikiu tolimesniam karjeros aukštumų siekimui. Eksperčių 4 ir 2 detalizuotos tikėtinos neigiamos pasekmės puikiai paaiškina vyrų rodomo menko suinteresuotumo pasinaudoti jiems suteikta teise į vaiko priežiūros atostogas, tokį jų pasirinkimą iš esmės grindžiant per didelę atotrūkio ar iškritimo iš darbo rinkos grėsme.

Trumpai apibendrinant galima teigti, jog moters padėties vertinimas santykyje su jos turimais įsipareigojimais darbui ir šeimai, viešojoje erdvėje dažnai pasitaikančiu diskriminuojančiu darbuotojų požiūriu į lyčių socialinius vaidmenis, bei padidėjusia rizika atitrūkti nuo darbo rinkos dėl ilgų vaiko priežiūros atostogų iš esmės reiškia, kad egzistuoja plati įvairovė jos saviraiškos galimybes apribojančių veiksnių, sietinų tiek su giliai įsišaknijusiomis patriarchalinės kultūros suformuotomis stereotipinėmis nuostatomis, tiek su visuomenėje kintančiomis prioritetinėmis vertybėmis, įgalinančiomis karjeros moters modelį priešpastatyti idealu laikytinam šeimos moters modeliui.

IŠVADOS

1. Įvairių gerovės valstybėse taikomų šeimos modelių sugretinimas parodė, jog priklausomai nuo to, kokį atsakomybės tarp šeimos, darbo rinkos ir valstybės modelį šalys taiko, egzistuoja skirtingos problemų sprendimo galimybės. Priklausomai nuo šeimos politikos akcentuojamų prioritetų ir jiems teikiamos reikšmės, skirtingose valstybėse diegiamos šeimos politikos priemonės pasižymi daromu nevienodu poveikiu lyčių lygybės principo viešojoje ir privačiojoje erdvėje taikymui, tėvų profesinės veiklos ir šeimos pareigų derinimui, moterų ekonominio užimtumo ir padėties darbo rinkoje gerinimui, bei vaiko priežiūros paslaugų sistemos tobulinimui. Šeimos politikos efektyvumas pastebimas tose valstybėse, kurios ją vykdydamos vadovaujasi intervencijos į privačiąją šeimos sritį principu, nuosekliai ir kompleksiskai taiko šeimos poreikius atitinkančias paramos priemones, užtikrinančias aukštą dekomodifikacijos laipsnį valstybėje.

2. Šeimos instituto raidos apžvalga atskleidė, jog sociokultūrinių, technologinių ir ekonominių pokyčių kontekste šeimos instituto transformacija buvo stipriai įtakojama vertybinių nuostatų kaitos, davusios postūmį šeimos modelių diversifikacijai, išrykinusiai tokias šeimos deinstitutionalizacijai būdingas tendencijas, kaip šeimines partnerystės formų plitimą, nesantuokinių vaikų, vienišų motinų, skyrybų skaičiaus išaugimą, vėlinamus matrimonialinius ir prokreacinius porų ketinimus. Lietuvoje „startavę“ keliais dešimtmečiais vėliau nei kitose Skandinavijos ir Vakarų Europos valstybėse, šie pokyčiai reflektavo šeimos struktūros kaitą, nykstančius tradicinės šeimos bruožus, liberalėjantį visuomenės požiūrį į kohabitacines šeimas – visumoje reiškiančias nors ir pavėluotas, bet labai panašias išryškėjusias Lietuvoje pokyčių tendencijas.

3. Europos Sąjungos lygmenyje nuosekliai dedami teisiniai pamatai efektyvesniam darbo-šeimos derinimo politikos, kaip vienos iš prioritetinių šeimos politikos kryptių, reglamentavimui byloja apie išaugusį Europos Sąjungos susirūpinimą žemo gimstamumo problema. Suvokdamos, jog šeimos, darbo rinkos ir valstybės gerovės laidavimas stipriai priklauso nuo moterų ekonominio užimtumo, lyčių padėties darbo rinkoje ir šeimoje ypatumų, Europos Sąjungos institucijos ragina valstybes formuoti tokią šeimai palankią politiką, kuri užtikrintų lyčių lygybės principo integravimą į visas sritis, tokiu būdu siekiant kliūčių moterų dalyvavimui darbo rinkoje eliminavimo, tėvų įsipareigojimų šeimai ir profesinei veiklai palengvinimo, gimstamumo rodiklio gerinimo. Nežiūrint Lietuvos nemenko indėlio užtikrinant lyčių lygybę ir plėtojant paramos priemones darbo iš šeimos suderinamumui gerinti, praktiniame lygmenyje šių priemonių realizavimas atskleidžia egzistuojančias tam tikras tobulinimo reikalaujančias spragas, kaip lankstesnių darbo organizavimo formų stygių ir prieinamesnių vaiko priežiūrai skirtų paslaugų poreikį.

4. Kokybinio tyrimo rezultatai atskleidė, jog Lietuvoje liberalėjant visuomenės požiūriui į tradiciniu būdu kuriamas šeimas, kinta šeimos formavimo trajektorija, vietą užleisdama naujo tipo moderniai šeimai – kohabitacijai. Tačiau šioje vietoje pastebima paradoksali dvilypė situacija: tolerantiškėjant pažiūroms naujų šeimos organizavimo modelių, aktyvesnio moterų įsitraukimo į viešąjį gyvenimą atžvilgiu, lyčių vaidmenų ir šeimoje atliekamų neapmokamo darbo krūvis išlaiko disproporciškumą. Nepaisant teisiniais pagrindais dedamų pastangų ir politiniame lygmenyje rodomų iniciatyvų sudaryti šeimai palankią aplinką, realybėje vis dar pastebimos tokios neigiamos praktikos, kaip menkas vyrų įsitraukimas į vaikų priežiūrą, stereotipinis darbuotojų požiūris į lyčių socialinius vaidmenis, lankstesnių darbo ir šeimos įsipareigojimams derinti skirtų paslaugų stygius – visa tai tampa rimtomis kliūtimis derinti darbą ir šeimą bei nubrėžia siauresnes moterų savirealizacijos viešojoje erdvėje galimybes. Dėl išvardintų priežasčių galima teigti, jog nacionaliniu lygiu formuojama Lietuvos šeimos politika neišpildo šiuolaikinės šeimos lūkesčių ir neužtikrina palankių sąlygų simetriškam lyčių vaidmenų pasidalijimui šeimoje.

REKOMENDACIJOS

1. Kryptingai formuoti nuoseklią nacionalinę šeimos politiką bei plėtoti kintančioms realijoms adekvačias šeimos politikos priemones, kurios būtų orientuotos į efektyvesnį darbo ir šeimos derinimui skirtų priemonių diegimą, vaiko priežiūros paslaugų sistemos reorganizavimą, simetriškesnį lyčių vaidmenų ir atsakomybės privačiojoje sferoje pasidalijimą, bei moterų nuolatinio užimtumo palaikymą. Šiuo atveju geroji patirtis, kurios Lietuva galėtų pasisemti, būtų Švedijos atvejis. Kadangi šios valstybės gerovės ekonomika yra paremta dviejų maitintojų modeliu, kertine vykdomos šeimos politikos ašimi turėtų tapti lyčių lygybės palaikymas, kaip nekvestionuotina sąlyga, užtikrinanti geresnius gimstamumo rodiklius, palengvinanti moterims profesinio gyvenimo ir išsipareigojimų šeimai derinimą, padedanti įveikti rinkos ekonomikoje vyraujančius stereotipinius lyčių vaidmenis ir patriarchalines nuostatas.

2. Kadangi formuojama šeimos politika yra orientuota į visapusišką šeimos gerovės laidavimą, lygiateisiškumo viešojoje ir privačiojoje sferose skatinimą, viena iš rezervinių šalies gimstamumo problemai spręsti skirtų priemonių galėtų būti kohabitacijos formalizavimas, reiškiantis, kad valstybės siekis sudaryti modernėjančio šeimos instituto lūkesčius ir poreikius atitinkančias sąlygas, turėtų būti nukreiptas ne į santuokos instituto vertybinį devalvavimą, bet į visokeriopos gerovės kohabituojančioms poroms bei nesantuokoje gimusiems vaikams užtikrinimą. Šio tikslo realizavimas turėtų būti grįstas nuostata, jog vaikai, nepriklausomai nuo to, kokio tipo šeimoje yra gimę, negali būti diskriminuojami.

3. Atsižvelgiant į Europos Sąjungos įgyvendinamas iniciatyvas, Lietuvos vyriausybei, plėtojančiai šeimai palankią politiką, derėtų skirti didesnę dėmesį 2002 m. Barselonoje vykusio Europos Tarybos susitikimo metu išsakytiems tikslams bei 1992 m. pasirodžiusiai Ministrų Tarybos rekomendacijai dėl vaiko priežiūros tam, kad būtų efektyviau plėtojamos šeimai palankios priemonės, nukreiptos į lanksčių darbo sąlygų tėvams sudarymą ir teikiamų vaiko priežiūros paslaugų tobulinimą. Pagrindiniu siekiu turėtų tapti pigios, finansiškai prieinamos vaiko priežiūros paslaugos, o diegiamos lanksčios užimtumo formos turėtų sudaryti didesnes išsipareigojimų šeimai ir darbui derinimo galimybes.

4. Formuojant šeimai palankią politiką, ypatingas dėmesys turėtų būti skiriamas lyčių lygybės privačiojoje sferoje skatinimui. Šio tikslo pagrindu turėtų būti siekiama nuosekli šeimai palankių priemonių ir paslaugų sistemos plėtra, užtikrinanti kokybiškas, nebrangias arba subsidijuojamas vaiko priežiūrai skirtas paslaugas, kurios būtų lengvai prieinamos visiems tėvams, auginantiems ikimokyklinio amžiaus vaikus. Tuo tarpu lanksčių darbo formų reglamentavimas neturėtų pasižymėti neigiamu poveikiu moterų ir vyrų profesinės karjeros raidai, bet priešingai – tėvams

turėtų būti sudaromos palankesnės įsipareigojimų šeimai ir darbui derinimo galimybės. Dėl ko yra būtina stiprinti Lietuvos nacionalinės šeimos politikos formuotojų bei visos visuomenės sąmoningumą, jog profesinės veiklos ir šeimos suderinamumas nėra išimtinai tik moterų, bet abiejų tėvų problema, reikalaujanti kompleksinio valstybės požiūrio į šeimai palankios aplinkos kūrimą per ideologinių, politinių, teisinių kliūčių pašalinimą.

LITERATŪRA

MOKSLINĖ LITERATŪRA

1. Ainsaar M. 'The Development of Children and Family Policy in Estonia from 1945 to 2000' // *Yearbook of Population Research in Finland XXXVII*, 2001 // <http://vaestoliitto-fi-bin.directo.fi/@Bin/e3370aa7143134de7866926707dec2c3/1327784892/application/pdf/336401/2001Sisus.pdf> [žiūrėta: 2011-11-22];
2. Arcanjo M. 'Ideal (and Real) Types of Welfare State' // *Working Papers from Department of Economics at the School of Economics and Management*. ISEG: Lisbon, 2006 // <http://www.repository.utl.pt/bitstream/10400.5/2616/1/wp62006.pdf> [žiūrėta: 2011-11-28];
3. Arnlaug L. Dirbantys tėvai ir socialinės gerovės valstybė: kintanti šeima ir politikos reforma Skandinavijoje. Vilnius: Eugrimas, 2006;
4. Bagdonas A., ir kt. Skirtingi, bet lygūs visuomenėje ir darbuotėje. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007;
5. Batalova J. A., Cohen P. N. 'Premarital Cohabitation and Housework: Couples in Cross-National Perspective' // *Journal of Marriage and Family* 64, 2002 // <http://www.bsos.umd.edu/socy/vanneman/socy699F/BatalovaC02.pdf> [žiūrėta: 2012-01-09];
6. Bengtsson T., Ohlsson R. 'The Demographic Transition and the Welfare State – the example of Sweden' // Paper presented at The European Social Science History Conference, Netherlands, 1998 // <http://www.ekh.lu.se/pdf/AMST98BO.pdf> [žiūrėta: 2011-12-27];
7. Bernotas D., Guogis A. Socialinės politikos modeliai: dekomodifikacijos ir savarankiškai dirbančiųjų problemos. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003;
8. Borja M. L. 'Reconciling Work and Family Impact on Gender Equality' // Italy: European University Institute, 2002, <http://cadmus.eui.eu/handle/1814/1799?show=full> [žiūrėta: 2011-11-15];
9. Bovenberg A. L. 'Balancing work and family life during the life course' // *De Economist*, Vol.153, Nr.4, 2005 // http://www.tilburguniversity.edu/research/institutes-and-research-groups/center/staff/bovenberg/euszwshorteconom_may2005.pdf [žiūrėta: 2011-10-19];
10. Buika M. „Pasaulio demografinė kaita: mitai ir realybė“ // *Provita*, 2004, Nr.10(47) // <http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/provita/20041015/1-3.html> [žiūrėta: 2011-11-29];
11. Callus C. (ed.) Fathers on Parental Leave: A joint report based on qualitative research with fathers on leave, employers and decision makers in Lithuania, Iceland, Denmark and Malta.

- Vilnius: EUGRIMAS, Center for Equality Advancement, 2005 // http://www.etc.gov.mt/docs/Joint_Report.pdf [žiūrėta: 2011-11-03];
12. Česnuitytė V. „Socialinių sluoksnių matrimonialinės ir prokreacinės elgsenos strategijos: bruožai ir jų kaita“ // *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, Nr.1, 2004 // http://www.ku.lt/sociologija/files/2004_nr.01.97-103.pdf [žiūrėta: 2012-03-19];
  13. Čyžiūtė J. „Veiklios moters socialiniai vaidmenys šeiminių partnerystės kontekste“ // *Filosofija. Sociologija*, 2007, Nr.2 // <http://www.ebiblioteka.lt/resursai/LMA/Filosofija/fil72/8.pdf> [žiūrėta: 2011-04-04];
  14. Daukantienė N. „Darbo rinkos pokyčiai Lietuvoje: moterų ir vyrų padėties aspektai“ // *Filosofija. Sociologija*, 2006, Nr.4 // <http://www.lmaleidykla.lt/publ/0235-7186/2006/4/46-54.pdf> [žiūrėta: 2010-12-14];
  15. Davidavičius A. „Darbo ir šeimos suderinimo politikos kryptys bei galimybės ES ir Lietuvoje: vyraujančių viešosios politikos paradigmos kaitos analizė“ // Reingardė J. (sud.) *(Ne)apmokamas darbas: šeimai palanki aplinka ir lyčių lygybė Europoje*. Vilnius: Socialinių tyrimų centras, 2006;
  16. Dromantienė L. „Lyčių lygybės politika Europos Sąjungoje“ // *Socialinis darbas*, 2003, Nr.1(3);
  17. Dromantienė L. Socialinės Europos kūrimas. Monografija. Mykolo Romerio universitetas. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2008;
  18. Esping – Andersen G. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Policy Press, 1990;
  19. European Commission. ‘Reconciliation of Work and Private Life: A Comparative Review of Thirty European Countries’, 2005 // <http://www.cecot.es/harmonizacio/documentacio/estudi%20CE.pdf> [žiūrėta: 2012-03-20];
  20. Europos Parlamentas. „Demografinis deficitas: kur dingę vaikai?“ // *Socialinė politika*, 2008/06/02 // <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=IM-PRESS&reference=20080414FCS26499&language=LT> [žiūrėta: 2011-11-28];
  21. Furman E. „Viešosios politikos darbotvarkė: samprata, elementai ir formavimo modeliai“ // *Viešoji politika ir administravimas*, 2007, Nr.21 // http://www.ktu.lt/lt/mokslas/zurnalai/vpa/vpa21/VPA_Nr.21_E.Furman_A.Serikova_p.102-111.pdf [žiūrėta: 2011-11-26];
  22. Gamundi P. M., et. al. ‘Are Cohabiting and Being Married Different? Differences in the socio-demographic composition of partnership in Western European countries’ // Paper presented to the 506 Session (Union formation and marriage) in Theme 5 (Unions, families

- and households) for the XXVI IUSSP International Population Conference // <http://iussp2009.princeton.edu/download.aspx?submissionId=90723> [žiūrėta: 2012-01-09];
23. Gauthier A. H. *The State and the Family: A Comparative Analysis of Family Policies in Industrialized Countries*. Oxford: Clarendon Press, 1996;
24. Gonzalez L., Viitanen T. K. 'The Effect of Divorce Laws on Divorce Rates in Europe' // *Discussion Paper*, No.22023, The Institute for the Study of Labor: Germany, 2006 // <http://ftp.iza.org/dp2023.pdf> [žiūrėta: 2011-12-27];
25. Goodman A., Greaves E. 'Cohabitation, marriage and child outcomes' // The Institute for Fiscal Studies, London, 2010 // <http://www.ifs.org.uk/comms/comm114.pdf> [žiūrėta: 2012-09-10];
26. Guogis A. „Dėl Lietuvos socialinės politikos modelio“ // *Politologija*, 2002, Nr.4(28) // http://www.leidykla.vu.lt/fileadmin/Politologija/2002-4_28/str3.pdf [žiūrėta: 2011-11-28];
27. Guogis A. „Dekomodifikacijos reikšmė socialinėje apsaugoje“ // *Filosofija. Sociologija*, 2002, Nr.4 // <http://www.lmaleidykla.lt/publ/0235-7186/2002/4/40-45.pdf> [žiūrėta: 2011-12-03];
28. Jančaitytė R. „Palankios šeimai politikos įgyvendinimas Lietuvoje: problemos ir galimybės“ // *Socialinis darbas*, 2006, Nr.5(1);
29. Jančaitytė R. „Šeimai palanki politika ir socialinės gerovės valstybė: palyginamoji analizė“ // Reingardė J. (sud.) *(Ne)apmokamas darbas: šeimai palanki aplinka ir lyčių lygybė Europoje*. Vilnius: Socialinių tyrimų centras, 2006;
30. Jančaitytė R. „Šeimos politikos formavimas Lietuvoje“ // *Daktaro disertacija*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011;
31. Jančaitytė R. „Šeimos politika socialinės gerovės valstybėse“ // *Filosofija. Sociologija*, 2004, Nr.4 // http://www.ebiblioteka.lt/resursai/LMA/Filosofija/Fil057_063.pdf [žiūrėta: 2010-12-11];
32. Jančaitytė R. „Šeimos politikos formavimo problemų analizė“ // *Socialinių mokslų studijos*, 2010, Nr.3(7);
33. Jankauskas A. (atsak. red.) *Politikos mokslų enciklopedinis žodynas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007;
34. Jokubaitis A., Norkus Z. „Socialinės gerovės koncepcijos ir pilietybės renta kaip viešosios politikos orientyrai“ // *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2006, Nr.2 // http://www.ku.lt/sociologija/files/2006_nr.02.05-36.pdf [žiūrėta: 2011-12-03];

35. Jonkarytė A. „Antrojo demografinio perėjimo teorijos bruožai“ // *Filosofija. Sociologija*, 2002, Nr.3 // <http://www.lmaleidykla.lt/publ/0235-7186/2002/3/35-42.pdf> [žiūrėta: 2012 - 01-15];
36. JTO, Visuotinė Žmogaus Teisių deklaracija, 1948 m. // <http://www.lexilogos.com/declaration/lituanien.htm> [žiūrėta: 2011-12-01];
37. Kanopienė V. „Lyčių ekonominiai vaidmenys“ // *Lyčių studijos ir tyrimai*, Vilniaus universiteto lyčių studijų centras, Šiaulių universiteto lyčių studijų centras, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2006;
38. Kanopienė V. „Moterų diskriminacija darbo rinkoje“. Vilnius: Vilniaus universitetas, 1998;
39. Kanopienė V. „Moterų užimtumas Lietuvoje: ES kontekstas“ // *Socialinis darbas*, Nr.4(2), 2005 // [http://www3.mruni.eu/padaliniai/leidyba/Socialinis%20darbas/social_4\(2\)_tirazui.pdf](http://www3.mruni.eu/padaliniai/leidyba/Socialinis%20darbas/social_4(2)_tirazui.pdf) [žiūrėta: 2012-01-19];
40. Kanopienė V. „Moterys darbo rinkoje: padėtis ir problemos“. Lietuvos šeima, Vilnius: LFSI, 1995;
41. Kanopienė V. “Women and the labour market in Lithuania”. Women in Lithuania, Vilnius: Women’s Issues Information Centre, 1999;
42. Kanopienė V., et al. (ed.) “Women in the Lithuanian labour market. M. E. Domsch. (eds.) *Gender equality in Eastern European countries*. Frankfurt and Main: Peter Lang, 2003;
43. Kanopienė V. “Women’s status. Employment. Employment policy. National report on population. Lithuania. Vilnius, 1994;
44. Kiernan K. ‘The Rise of Cohabitation and Childbearing Outside Marriage in Western Europe’ // *International Journal of Law, Policy and the Family*, 2001, Nr.15 // <http://www.forumdafamilia.com/arquivo/ccom.pdf> [žiūrėta: 2011-11-10];
45. Korpi W. ‘Faces of Inequality: Gender, Class and Patterns of Inequalities in different Types of Welfare States’ // *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society*, Oxford University Press, 2000 // <http://www.lisproject.org/publications/liswps/224.pdf> [žiūrėta: 2011-10-20];
46. Lewis J. ‘Gender and Development of Welfare Regimes’ // *Journal of European Social Policy*, vol.2(3), 1992;
47. Liudvinovičienė A., Guogis A. „Lietuvos ir Švedijos socialinės politikos lyginamoji analizė“ // *Viešoji politika ir administravimas*, 2004, Nr.8;

48. Liukinevičienė L. „Visavertė lyčių partnerystė Lietuvoje: pozityvūs pokyčiai ir problemos“ // *Lyčių studijos ir tyrimai*, 2005, Nr.1 // http://su.lt/bylos/mokslo_leidiniai/lyciu_studijos/2005_5/liukineviciene.pdf [žiūrėta: 2012-01-19];
49. MacInnes J. ‘Work – life balance in Europe: a response to the baby bust or reward for the baby boomers?’ // *European Societies*, 2006, Volume 8, Nr. 2 // <http://www.ihs.ac.at/pdf/soz/macinnestext.pdf> [žiūrėta: 2011-10-19];
50. Mankiw N. G., Weil D. N. ‘The Baby Boom, The Baby Bust and The Housing Market’ // *Regional Science and Urban Economics*, 1989, Vol.19(2) // http://economics.harvard.edu/files/faculty/40_Baby_Boom.pdf [žiūrėta: 2011-10-25];
51. Maslauskaitė A. „Lytis, globa ir kultūriniai gerovės kapitalizmo barjerai Lietuvoje“ // Lygių galimybių plėtros centras. Socialinių tyrimų institutas // <http://www.gap.lt/main.php/id/765/lang/1> [žiūrėta: 2011-12-05];
52. Maslauskaitė A. „Lietuvos šeima ir modernybės projektas: prieštaros bei teorizavimo galimybės“ // *Filosofija. Sociologija*, 2010, Nr.4 // <http://www.lmaleidykla.lt/publ/02357186/2010/4/310-319.pdf> [žiūrėta: 2011-10-28];
53. Maslauskaitė A. „Šeimos deinstitutionalizacija: raida, priežastys ir iššūkiai šeimos politikai“ // Davidavičius A., Platovas A. (sud.) *Šeimos politikos ir teisės iššūkiai Europoje*. // LGL: Vilnius, 2004 // <http://www.gay.lt/family/knyga.pdf> [žiūrėta: 2011-10-10];
54. Maslauskaitė A. Lietuvos šeima: tarp rinkos ir politikos. Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2005;
55. Maslauskaitė A. Šeima ir šeimos politika: patirtis ir neokonservatyvios politikos gairės. Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2005;
56. McDonald P. ‘The ‘Toolbox’ of Public Policies to Impact on Fertility – a Global View’ // Paper presented at the seminar ‘Low Fertility, Families and Public Policies’, organized by the European Observatory on Family Matters, 2000 // http://213.133.108.158/rdb_db/PDF/bev_bevoelkerung_demographie/bew_Bewegung_Entwicklung/Geburten_Fertilitaet_Alterung/The_Toolbox_of_Public_Policies_to_Impact_on_Fertility_2000.pdf [žiūrėta: 2012-01-17];
57. Mitrikas A. A. “Moters vaidmens vertinimas Lietuvoje ir Europos šalyse” // *Filosofija. Sociologija*, 2001, Nr.4;
58. Mitrikas A. A. “Šeima ir vaikai: realijos ir vertinimai” // *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2006, Nr.1 // http://www.ku.lt/sociologija/files/2006_nr.01.61-75.pdf [žiūrėta: 2012-09-14];

59. Moor K. A., et.al ‘Marriage from a Child’s Perspective: How Does Family Structure Affect Children, and What Can We Do about It?’ // *Research Brief*, Washington, DC: Child Trends, 2002 // <http://www.childtrends.org/files/marriagerb602.pdf> [žiūrėta: 2012-01-10];
60. NACEW ‘Report on Parental Leave’ // The National Advisory Council on the Employment of Women (NACEW), 1997 // <http://www.nacew.govt.nz/publications/files/rpt-parental-leave.doc> [žiūrėta: 2012-01-09];
61. Navaitis G. „Vyrų nuostatos į saviraišką tėvystę“ // *Acta Paedagogica Vilnensia*, 2007, t.19 // <http://www.minfolit.lt/arch/16001/16286.pdf> [žiūrėta: 2011-02-23];
62. Neyer G. ‘Family Policies and Low Fertility in Western Europe’ // MPIDR Working Paper WP 2003-021, 2003 // <http://www.demogr.mpg.de/papers/working/wp-2003-021.pdf> [žiūrėta: 2011-12-05];
63. Obelienė B. „Santuokos ir šeimos vienovės vaidmuo šeimos tvarumui, asmenų ir valstybės gerovei“ // *Kultūra*, Vytauto Didžiojo Universitetas, Kaunas, 2011 // http://www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/logos/archyvas/?l=109626 [žiūrėta: 2011-12-28];
64. Organization for Economic Cooperation and Development // http://www.oecd.org/departement/0,3355,en_2649_34819_1_1_1_1_1,00.html [žiūrėta: 2011-11-22];
65. Parsons, D. W. Viešoji politika: politikos analizės teorijos ir praktikos įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2001;
66. Pilinkaitė-Sotirovič V. „Šeimos instituto istorinė raida: nuo tradicinės link modernios šeimos?“ // Pavilionienė M. A., Kuliešytė E. (sud.) *Lytiškumas: socialiniai, kultūriniai ir sveikatos aspektai*. Vilnius: SENOJA, 2009;
67. Pinneli A., et al. (ed.) *Genders in the life course: demographic issues*. Dordrecht: Springer, 2007;
68. Pison G. ‘Deux enfants per femme dans la France de 2010: la fecondite serait – elle insensible a la crise economique?’ // *Population et Societes*, 2010, Nr.474 // http://www.ined.fr/fichier/t_publication/1536/publi_pdf1_popetsoc_476.pdf [žiūrėta: 2012-01-04];
69. Policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos. “Prevenција, policija ir visuomenė” // Informacinis leidinys, Nr.14, 2006 // http://www.nplc.lt/lit/pub/inf_leid/14-2006/ilNr14-2006.pdf [žiūrėta: 2012-01-09];
70. Purvaneckienė G. „Darbo ir šeimos pareigų derinimas“ // <http://www.lygus.lt/seimairdarbas/files/Darbo%20ir%20seimos%20pareigu%20derinimas%20straipsnis.doc> // [žiūrėta: 2012-02-15];

71. Purvaneckienė G. "Family Policy in Lithuania: the Struggle between Ideologies or Backlash in Gender Issues?" // *Lyčių studijos ir tyrimai*, Nr.8, 2010 // http://su.lt/bylos/mokslo_leidiniai/llyciu_studijos/2010_8/purvaneckiene.pdf [žiūrėti: 2012-01-19];
72. Purvaneckienė G. „Mokslininkų karjera tiksluosiuose moksluose ir šeima: pasirinkimas ar dermė?“ // *Acta paedagogica Vilnensia*, 2008, t.21, p.192-207 // <http://www.minfolit.lt/arch/14501/14846.pdf> [žiūrėta: 2011-11-10];
73. Rakauskienė O. G., Lisauskaitė V. „Lyčių lygių galimybių modelis Švedijos ekonomikoje: gairės Lietuvai“ // *Viešoji politika ir administravimas*, 2005, Nr.12;
74. Reingardienė J. „Europos lyčių lygybės strategija: kintančios lyčių politikos privalumai ir grėsmės“ // *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2004, Nr.3(14) // http://www.ku.lt/sociologija/files/2004_nr.03.13-27.pdf [žiūrėta: 2011-09-22];
75. Reingardienė J. „Moterų karjeros ir šeimos dilemos“ // *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2004, Nr.1(12) // http://www.ku.lt/sociologija/files/2004_nr.01.59-72.pdf [žiūrėta: 2010-12-10];
76. Reingardė J. „Šeimos ir darbo derinimo iššūkiai ir lyčių (ne)lygybė“ // Pavilionienė M. A., Kuliešytė E. (sud.) *Lytiškumas: socialiniai, kultūriniai ir sveikatos aspektai*. Vilnius: SENOJA, 2009;
77. Reingardė J., ir kt. „Šeimai palankios organizacijos kūrimo prielaidos Šiaulių universitete“ // *Lyčių studijos ir tyrimai*, Šiaulių universiteto lyčių studijų institutas, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2007 // http://www.family-friendly-university.su.lt/roduo2006/metodas_tyrimui.htm [žiūrėta: 2011-11-22];
78. Reingardė J., Tereškinas A. „Darbo ir šeimos gyvenimo suderinimas Lietuvoje bei lyčių lygybė: iššūkiai ir galimybės“ // Reingardė J. (sud.) *(Ne)apmokamas darbas: šeimai palanki aplinka ir lyčių lygybė Europoje*. Vilnius: Socialinių tyrimų centras, 2006;
79. Skuodis M. „Naujųjų Europos Sąjungos valstybių narių gerovės režimų vieta tradicinių Europos socialinių modelių tipologijoje“ // *Filosofija. Sociologija*, 2009, Nr.2 // <http://www.minfolit.lt/arch/19501/19867.pdf> [žiūrėta: 2011-11-20];
80. Smalskys V. „„Gerovės valstybės“ ir socialinės viešosios politikos krypčių teoriniai aspektai“ // *Viešoji politika ir administravimas*, 2005, Nr.11 // <http://internet.ktu.lt/lt/mokslas/zurnalai/vpa/z11/1648-2603-2006-nr11-86.pdf> [žiūrėta: 2011-11-22];
81. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. www.socmin.lt;

82. Stankūnienė V. „Bendrosios Lietuvos gimstamumo kitimo tendencijos: 1990-2010 m.“ // *DEMOGRAFIJA ir MES*, 2011, Nr.4 // http://www.demografija.lt/users/www/uploaded/Policy%20brief/Biuletinis_gruodis_X.pdf [žiūrėta: 2012-03-19];
83. Stankūnienė V., Jasilionienė A., „Gimstamumo kitimas Lietuvoje: nauji metodai – nauja informacija“ // *DEMOGRAFIJA ir MES*, 2011, Nr.3 // http://www.demografija.lt/users/www/uploaded/Policy%20brief/Biuletinis_rugsejis.pdf [žiūrėta: 2012-01-02];
84. Stankūnienė V. „Ketiname turėti vis mažiau vaikų“ // *DEMOGRAFIJE ir MES*, 2011, Nr.2 // http://www.demografija.lt/users/www/uploaded/Policy%20brief/Biuletinis_birzelis.pdf [žiūrėta: 2012-03-19];
85. Stankūnienė V. „Lietuvos gyventojų politikos strategijos metmenys“ // Socialinių tyrimų institutas, Vilnius, 2004 // <http://www.demografija.lt/users/www/uploaded/mografijos/tekstai/Ltgyvpolstratmetm/LTgyvpolstrategmetm2004.pdf> [žiūrėta: 2011-02-06];
86. Stankūnienė V., ir kt. „Ekonomikos ciklai „piešia“ gimstamumo svyravimus“ // *DEMOGRAFIJA ir MES*, 2011, Nr.1 // <http://www.demografija.lt/users/www/uploaded/Policy%20brief/Migr2.pdf> [žiūrėta: 2012-01-08];
87. Stankūnienė V., ir kt. „Gimstamumas ir šeima: biografinis požiūris“. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1999;
88. Stankūnienė V., ir kt. „Šeimos transformacija Lietuvoje: požymiai ir veiksniai“ // *Filosofija. Sociologija*, 2003, Nr.2 // <http://www.ebiblioteka.lt/resursai/LMA/Filosofija/F-51.pdf> [žiūrėta: 2011-10-28];
89. Stankūnienė V., ir kt. Paramos šeimai politika: samprata ir patyrimas. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 2001;
90. Stankūnienė V., ir kt. Šeimos revoliucija? Iššūkiai šeimos politikai. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2003;
91. Stankūnienė V., Jasilionienė A., Jančaitytė R. Šeima, vaikai, šeimos politika: modernėjimo prieštaros. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2005;
92. Stankūnienė V., Jasilionis D. (ed.) *The Baltic Countries: Population, Family and Family Policy*. Vilnius: Institute for Social Research, 2009;
93. Stankūnienė V., Maslauskaitė A. (atsak. sud.) Lietuvos šeima: Tarp tradicijos ir naujos realybės. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2009;

94. Streckytė A. „Dabartinės vaiko priežiūros atostogų schemos Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje“
/ *DEMOGRAFIJA* *ir* *MES*, 2011, Nr.4 // http://www.demografija.lt/users/www/uploaded/Policy%20Brief/Biuletenis_gruodis_spaudai4.pdf [žiūrėta: 2012-01-24];
95. Strohm Ch. Q., et. al. ‘Living Apart Together’ relationships in the United States’ // *Demographic research*, Vol.21/7, 2009 // <http://www.demographicresearch.org/Volumes/Vol21/7/21-7.pdf> [žiūrėta: 2012-01-11];
96. Šventasis sostas. Šeimos teisių chartija // *Apaštaly sosto dokumentai*, Vilnius: Katalikų pasaulio leidykla, 1993;
97. Tereškinas A. „Šeimos bei partnerystės formos ir šeimos politika Lietuvos žiniasklaidoje“ // <http://www.gay.lv/family/tereshkinas.pdf> [žiūrėta: 2011-09-19];
98. Tereškinas A. „Vyriškumas ir tėvystė: Lietuvos vyrų tėvystės atostogose atvejais“ // *Lyčių studijos ir tyrimai* 2(2006). Teminis straipsnių rinkinys. Vilniaus universiteto lyčių studijų centras, Šiaulių universiteto lyčių studijų centras, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2006 // www.old.su.lt/.../5056/Lyčių%20studijos%20ir%20tyrimai%20nr.2.doc [žiūrėta: 2011-01-24];
99. Tereškinas A. “Between the Egalitarian and Neotraditional Family: Gender Attitudes and Values in Contemporary Lithuania” // *Kultūra ir visuomenė*, 2010, Nr. 1(1) // <http://sociology.lt/users/www/uploaded/NEISTRINAMI/Kultura%20ir%20Visuomene.1.pdf#page=63> [žiūrėta: 2011-10-21];
100. The Centre for Faith and Public Life. ‘When Two Become One: The Unique Nature and Benefits of Marriage’ // The Evangelical Fellowship of Canada, 2006 // <http://files.efc-canada.net/si/Marriage%20and%20Family/Marriage%20booklet%202006.pdf> [žiūrėta: 2012-01-09];
101. Thévenon O. ‘Family Policies in OECD Countries: A Comparative Analysis’ // *Population and Development Review*, Vol.37, 2011 // <http://www.thefamilywatch.org/doc/doc-0198-es.pdf> [žiūrėta: 2011-11-29];
102. Tidikis R. Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vilnius: LTU, 2003;
103. United Nations. ‘Report of the International Conference on Population and Development’ // Cairo, 5-13 September 1994 // <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/231/26/IMG/N9523126.pdf?OpenElement> [žiūrėta: 2012-01-25];

104. Vaidelytė E. „Socialinė politika ir filantropija Lietuvoje: teorinės interpretacijos ir empirinės išvalgos“ // *Viešoji politika ir administravimas*, 2007, Nr.21, Kaunas: Technologija;
105. Valackienė A. „Lietuvos moterų profesinės karjeros veiksniai: subjektyvus vertinimas“ // *Filosofija. Sociologija*, 2003, Nr.1 // <http://www.ebiblioteka.lt/resursai/LMA/Filosofija/F-49.pdf> [žiūrėta: 2011-03-16];
106. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. www.sodra.lt
107. Vėlyvis S., Šadžius H. „Dabartinės Lietuvos šeimos teisės modelio kūrimas tautinio atgimimo ir pirmaisiais nepriklausomybės atkūrimo metais (1988-1992)“ // *Jurisprudencija*, 2005, t. 69(61);
108. Vitkus G. (sud.) Europos Sąjunga. Steigimo dokumentai ir Sutartis dėl Konstitucijos Europai. // Vilnius: Eugrimas, 2005;
109. Žvinklienė A. „Lyčių atotrūkis ir patriarchyto raiška Baltijos valstybėse. Lietuvos ypatumai“ // *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2009, Nr.1(24) // <http://www.ku.lt/sociologija/files/2009-1p.99-118.pdf> [žiūrėta: 2011-11-15];
110. “Parental benefits and paternity leave” // <http://www.norway.org.uk/aboutnorway/society/welfare/benefits/> [žiūrėta: 2012-09-29];
111. „Vaikų darželių trūkimas: Lietuva – blogiausių devintuke“ // <http://www.delfi.lt/news/daily/education/vaiku-darzeliu-trukumas-lietuva-blogiausiuju-devintuke.d?id=53965873> [žiūrėta: 2012-01-27].

TYRIMAI IR TYRIMŲ ATASKAITOS

1. „Lietuvos gyventojų požiūris į šeimą“. „VILMORUS“ atlikta reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2007 // http://www.mususeima.lt/uploads/documents/apklausa_lt_gyventoju_poziuris_i_seima_rezultatai.pdf [žiūrėta: 2012-01-05];
2. „Modernūs vyrai išsiplėtusioje Europoje: naujų lyčių lygybės strategijų paieška“. Lygių galimybių plėtros centro vykdyto tarptautinio projekto ataskaitos santrauka, Socialinių tyrimų centras, VDU, 2004-2005 // http://www.euro.lt/documents/pdf/Ataskaita_santrauka.pdf [žiūrėta: 2011-10-30];
3. „Moterų ir vyrų teisių, pareigų, galimybių šeimoje ir darbe suderinamumas: sociokultūrinė analizė“. UAB BGI Cobsulting vykdyto tyrimo santrauka, 2007 // <http://www.socmin.lt/index.php?1606775163>[žiūrėta: 2012-01-20];
4. Purvaneckienė G. „Gimstamumas ir šeimos politika“. Pranešimas skaitytas Nacionalinės Lietuvos sociologų konferencijos „*Proveržio beieškant*“ metu, 2011, Mykolo Romerio universitetas, Vilnius.

LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISINIAI DOKUMENTAI

1. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas // Valstybinės žinios, 2002, Nr. 64-2569 // http://skelbimas.lt/istatymai/darbo_kodeksas.htm [žiūrėta: 2012-01-26];
2. Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymas // Valstybės žinios, 1994, Nr. 89-1706 // http://skelbimas.lt/istatymai/ismoku_vaikams_istatymas.htm [žiūrėta: 2012-01-16];
3. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybinės žinios, 1992-11-30, Nr. 33-1014 // <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm> [žiūrėta: 2012-01-19];
4. Lietuvos Respublikos Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas // Valstybės žinios 2000, Nr. 111-3574 // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=378844 [žiūrėta: 2012-01-26];
5. Lietuvos Respublikos Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo 2, 3, 5, 6, 7, 8, 10, 16, 17, 19, 20, 21, 22 straipsnių pakeitimo ir papildymo, trečiojo skirsnio pavadinimo pakeitimo ir įstatymo papildymo 18⁽¹⁾, 18⁽²⁾, 18⁽³⁾ straipsniais įstatymas // Valstybinės žinios, 2006-06-28, Nr. 72-2676 // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=278830 [žiūrėta: 2012-01-26];
6. Lietuvos Respublikos Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo 3, 5, 6, 8, 10, 15, 16, 17, 18, 18¹, 18³, 19, 20, 21 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas // Valstybinės žinios, 2007-12-15, Nr. 132-5346 // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=310952 [žiūrėta: 2012-01-26];
7. Lietuvos Respublikos Seimas. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas. // Valstybės žinios, 2011-06-14, Nr. 72-3475 // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=400334&p_query=smurtas&p_tr2=2 [žiūrėta: 2012-01-09];
8. Lietuvos Respublikos Seimas. Valstybinė šeimos politikos koncepcija. // Valstybės žinios, 2008, Nr. 69-2624 // <http://tar.tic.lt/Default.aspx?id=2&item=results&aktoid=8F42AA90-6EA6-49DC-BBC0-3B7EBBC66A98> [žiūrėta: 2012-01-06];
9. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. kovo 8 d. nutarimas Nr.88 „Dėl pašalpų moterims, auginančioms vaikus iki trejų metų“ // Valstybinės žinios, 1991-03-31, Nr. 9-256 // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=3928&p_query=&p_tr2=2 [žiūrėta: 2012-01-24];
10. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. liepos 29 d. nutarimas Nr.301 „Dėl valstybinio socialinio draudimo pašalpų nuostatų“ // Valstybinės žinios, 1991-09-30, Nr. 27-745 //

<http://tar.tic.lt/Default.aspx?id=2&item=results&aktoid=35B09400-6976-407E-B8C4-456B5C00E8AD> [žiūrėta: 2012-01-25].

EUROPOS SAJUNGOS DOKUMENTAI

1. Beijing Declaration and Platform for Action Fourth World Conference on Women, 15 September 1995 // http://www.unesco.org/education/information/nfsunesco/pdf/BEIJIN_E.PDF [žiūrėta: 2012-01-14];
2. European Council (2002). Presidency conclusions. Barcelona Eurpan Council 15 and 16 March 2002 // http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/71025.pdf [žiūrėti: 2012-01-14];
3. European Council (2007). Conclusions of the Council and of the Representatives of the Government of the Member States, meeting with the Council, on the importance of family-friendly policies in Europe and the establishment of and Alience for Families (2007/C 163/01) // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:163:0001:0004:EN:PDF> [žiūrėta: 2012-01-14];
4. Europos Bendrijų Komisija (2006). Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui. Moterų ir vyrų lygybės gairės 2006-2010, {SEK(2006)275} // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0092:FIN:LT:PDF> [žiūrėta: 2012-01-14];
5. Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl šeimos politikos vaidmens vykstant demografiniams pokyčiams. Valstybių narių dalijimasis geriausiaja praktika (2011/C 218/02) // Oficialus leidinys, C 218, 54 tomas, 2011 liepos 23 d. // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:218:0007:01:LT:HTML> [žiūrėta: 2012-01-15];
6. Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Vaiko priežiūros ir ugdymo (2010/C 339/01) // Oficialus leidinys, C 339, 2010 gruodžio 14 d. // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:339:0001:01:LT:HTML> [žiūrėta: 2012-01-14];
7. Europos Komisija (2005). Komisijos ataskaita Tarybai, Europos Parlamentui, Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui dėl moterų ir vyrų lygybės 2005 m. // Briuselis, Europos Bendrijų Komisija // [http://eur-](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0001:FIN:LT:PDF)

- lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52005DC0044:LT:HTML [žiūrėta: 2011-11-23].
8. Europos Komisija (2009). Komisijos ataskaita Tarybai, Europos Parlamentui, Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui. Moterų ir vyrų lygybė (2010 m.), {SEC(2009) 1706} // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52009DC0694:LT:NOT> [žiūrėta: 2012-01-16];
  9. Europos Sąjungos Taryba (2011). 2011m. kovo 7 d. Tarybos išvados. Europos lyčių lygybės paktas (2011-2020), (2011/C 155/02) // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:155:0010:0013:LT:PDF> [žiūrėta: 2012-01-14];
  10. Europos Vadovų Taryba (2006). Pirmininkaujačios valstybės narės išvados, 2006 m. kovo 23-24 d. // http://www.ukmin.lt/lt/strategija/doc/Lisabona/Vadovu_isvados.pdf [žiūrėta: 2012-01-14];
  11. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1989 // <http://www.socmin.lt/index.php?1625829077> [žiūrėta: 2012-01-20];
  12. Resolution of the Council and of the Ministers for Employment and Social Policy, Meeting with the Council, 29 June 2000 on the balanced participation of women and men in family an working life (2000/C 218/02) // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2000:218:0005:0007:EN:PDF> [žiūrėta: 2012-01-14];
  13. Tarybos direktyva (2010/18/ES) įgyvendinanti patikslintą BUSINESSEUROPE, UEAPME, CEEP ir ETUC sudarytą Bendrą susitarimą dėl vaiko priežiūros atostogų, ir panaikinanti Direktyvą 96/34/EB, 2010 kovo 8 d. // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:068:0013:0020:LT:PDF> [žiūrėta: 2012-01-16];
  14. Tarybos direktyva (96/34/EB) dėl Bendrojo susitarimo dėl tėvystės atostogų, sudaryto tarp UNICEF, CEEP ir ETUC, 1996 m. birželio 3 d. // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:05:02:31996L0034:LT:PDF> [žiūrėta: 2012-01-16];
  15. Tarybos direktyva (97/81/EB) dėl Bendro susitarimo dėl darbo ne visą darbo dieną, kuri sudarė Europos pramonės ir darbdavių konfederacijų sąjungą (UNICEF), Europos įmonių, kuriose dalyvauja valstybė, centras (CEEP) ir Europos profesinių sąjungų konfederacija (ETUC), 1997 m. gruodžio 15 d. // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1997:312:0013:0013:LT:PDF>

lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1997L0081:19980525:LT:PDF

[žiūrėta: 2012-01-15];

16. Tarybos reglamentas (EEB) Nr. 1365/75 dėl Europos gyvenimo ir darbo sąlygų gerinimo fondo įsteigimo // <http://eur-law.eu/LT/Europos-gyvenimo-darbo-salygu-gerinimo-fondas,1460,e> [žiūrėta: 2012-01-14];

17. The United Nations Economic Commission for Europe. Report of the European Population Forum 2004, ECE/AC.27/2004/2 // http://www.unece.org/fileadmin/DAM/pau/docs/ece/2004/ECE_AC27_2004_2_e.pdf

[žiūrėta: 2012-01-20].

STATISTIKOS LEIDINIAI

1. European Commission. Demography Report 2010 // Commission Staff Working Document, 2010 // <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/population/documents/Tab/report.pdf> // [žiūrėta: 2012-01-10];
2. Eurostat. Fertility rates by age. // <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do?dvsc=0> [žiūrėta: 2012-10-29];
3. Lietuvos švietimas (2001) // <http://www.pedagogika.lt/puslapis/svietimas/ikimokug.pdf> [žiūrėta: 2012-01-25];
4. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. www.stat.gov.lt;
5. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Demografijos metraštis 2007. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2008 // http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/pages_list/?id=1567 [žiūrėta: 2012-01-05];
6. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Demografijos metraštis 2010. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2011 // http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/pages_list/?id=1567 [žiūrėta: 2012-01-05];
7. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Dirbantys pensininkai, 2007 // <http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=2318> [žiūrėta: 2012-01-09];
8. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Lietuvos gyventojų surašymai: patyrimas ir žvilgsnis į 2011 – uosius. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2007 // <http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/viewfree/?id=1504&PHPSESSID=>. [žiūrėta: 2011-12-29];
9. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Santuokų skaičius. Požymiai: administracinė teritorija, statistiniai rodikliai ir metai // <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=2421> [žiūrėta: 2012-01-04];
10. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Moterys ir vyrai Lietuvoje. Women and Men in Lithuania 2009. Vilnius, 2010 // www.stat.gov.lt [žiūrėta: 2012-03-18];
11. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Moterys ir vyrai Lietuvoje. Women and Men in Lithuania 2010. Vilnius, 2011 // www.stat.gov.lt [žiūrėta: 2012-02-13];

12. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Moterys ir vyrai Lietuvoje. Women and Men in Lithuania 2011. Vilnius, 2012 // www.stat.gov.lt [žiūrėta: 2012-10-29];
13. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Demografijos metraštis 2005. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2006 // http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/pages_list/id.1567/?page=2 [žiūrėta: 2012-01-25];
14. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Socialinė apsauga Lietuvoje 2010. Vilnius, 2012 // <http://www.stat.gov.lt/lt/news> [žiūrėta: 2012-01-26];
15. Abortai Statistika. Pro Vita Lietuva // <http://provita.vdu.lt/pv/STa.htm> [žiūrėta: 2012-03-30].

Juraitė T. Šeimos politikos raida Lietuvoje šiuolaikinės šeimos transformacijos kontekste / Europos Sąjungos politikos ir administravimo magistro baigiamasis darbas. Vadovė doc. dr. D. Janušauskienė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Politikos ir vadybos fakultetas, 2012. – 119 p.

ANOTACIJA

Šiame magistro baigiamajame darbe išanalizuotos ir įvertintos su modernėjančiu šeimos institutu susijusios esminės makro ir mikro lygmenų tendencijos, įvertinami šeimos struktūros kaitą sąlygoję veiksniai, lyčių vaidmenų pokyčiai. Lietuvoje formuojamos šeimai politikos kontekste analizuojama šeimai palankių priemonių sistema, nustatomos su darbu ir šeimos derinimu susijusios problemos, potencialūs jų sprendimo būdai. Pirmoje darbo dalyje teoriniu aspektu aptariami socialiniams gerovės modeliams priskiriami šeimos politikos modeliai, išskiriamos pagrindinės darbo ir šeimos derinimui skirtos šeimos politikos priemonės. Antrojo demografinio perėjimo kontekste išsamiai atskleidžiama šeimos instituto transformacija ir ją lėmę veiksniai. Antroje dalyje, siekiant įvertinti ES pažangą plėtojant darbo ir šeimos derinimo politiką, atskleidžiami pagrindiniai ES sprendimai, skirti gerinti darbo ir šeimos suderinamumo galimybes, spręsti lyčių vaidmenų asimetriškumo, mažo gimstamumo problemas. Trečioje dalyje analizuojami Ekspertų vertinimai Lietuvos šeimos instituto raidos kontekste išryškėjusių sociodemografinių pokyčių klausimais, nagrinėjamos pagrindinės priežastys, skatinančios lyčių vaidmenų ir neapmokamo darbo krūvio privačiojoje sferoje neproporcingumą, išskiriami probleminiai su darbo ir šeimos veiklų derinimu susiję aspektai.

Pagrindiniai žodžiai: šeimos deinstitutionalizacija, kohabitacija, darbo ir šeimos derinimas, politikos formavimas, šeimai palanki politika.

Juraitė T. The development of Lithuanian family policy in the context of a modern family transformation / Master`s Work in European Union Politics and Administration. Supervisor assoc. prof. dr. D Janušauskienė. – Vilnius: Faculty of Politics and Management, Mykolas Romeris University, 2012. – 119 p.

ANOTATION

The main focus of this master`s final work is on the analysis and evaluation of macro and micro trends related to the modernization of the family institute, also, the assessment of the main factors which determine changes of the family structure and gender roles. In the context of Lithuanian family policy formation, family-friendly measures are analyzed; problems of work and family life reconciliation are identified as well as possible problem solving solutions.

The first part of this work is based on the theoretical analyses of couple important aspects: first, on family policy models that are linked to certain social welfare models; second, on the main family policy measures that are designed for work and family life reconciliation. What is more, in the context of the Second demographic transition, factors influencing modern family transformation are thoroughly disclosed. Whereas in the second part in order to evaluate European Union progress in regard to the development of work-life reconciliation policy, major European Union decisions concerning such problematic issues as the possible improvement of work and family life reconciliation, gender symmetry in parenting, low fertility rates are revealed. Meanwhile, the third part of this work presents the analysis of experts` individual attitude towards sociodemographic changes related to Lithuanian family transformation. Also, the focus is put on the examination of the main causes fostering the disproportion of gender roles and the unpaid workload in the private (family) sphere, and the main problematic aspects regarding work and family life reconciliation.

Key words: family deinstitutionalization, kohabitation, reconciliation of work and family life, policy formation, family-friendly policy.

Juraitė T. Šeimos politikos raida Lietuvoje šiuolaikinės šeimos transformacijos kontekste / Europos Sąjungos politikos ir administravimo magistro baigiamasis darbas. Vadovė doc. dr. D. Janušauskienė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Politikos ir vadybos fakultetas, 2012. – 119 p.

SANTRAUKA

Spartėjančių globalizacijos ir modernizacijos, ekonominių realiųjų ir politinių ideologijų pokyčių kontekste išryškėjo naujos demografinių rodiklių tendencijos, lydimos šeimos instituto struktūros, individų liberalėjančių nuostatų ir vertybių sistemos kaitos. Socialinės – kultūrinės sanklodos plotmėje atlikti išsamesni tyrimai, susiję su lyčių padėtimi šeimoje ir darbo rinkoje, parodė, kad, dėl patriarchalinio visuomenės požiūrio į lyčių vaidmenis, ryškaus atotrūkio tarp lyčių atliekamo neapmokamo darbo krūvio šeimoje, nepakankamos šeimos politikos intervencijos į privačiąją sferą per šeimos politikos taikomas darbo ir šeimos įsipareigojimų derinimui skirtas paramos priemones, Lietuvos moterų padėtis, lyginant su vyrais, viešosios ir privačiosios sferų sankirtoje išlaiko disproporciškumą.

Atsižvelgiant į šį kontekstą ir buvo pasirinktas magistro darbo objektas – šeimos politika Lietuvoje. Darbe siekiama tikslo – atskleisti Lietuvoje formuojamos šeimos politikos tendencijas, kintančio šeimos instituto ir lyčių vaidmenų derinimo kontekste. Nauja šeimos formavimo trajektorija išryškino individų matrimonialinės ir prokreacinės elgsenos kaitą, modernaus požiūrio į tėvystę ir vaikų priežiūros naštos palengvinimo poreikį, lyčių lygybės, orientuotos į dviejų maitintojų modelį, principo integravimo efektyvinimą. Šių probleminių aspektų sklaida leidžia teigti, jog šiuolaikinės šeimos transformacijos įtakojama šeimos politika neišpildo modernėjančio šeimos instituto lūkesčių. Iš to išplauktų hipotezė, jog Lietuvoje įgyvendinama šeimos politika neužtikrina palankių, modernėjančio šeimos instituto lūkesčius atitinkančių ir tolygų lyčių vaidmenų pasidalijimą užtikrinančių, sąlygų sudarymo.

Nežiūrint Lietuvoje atliktų įvairių sociologinių studijų, pasižyminčių kiekybinėmis demografinėmis analizėmis, gausa, pastebimas nemažantis kokybinių tyrimų poreikis, koncentruotas į kintančius šiuolaikinės šeimos lūkesčius, šeimos politikos pagrindu plėtojamas paramos šeimai priemones, skirtas stereotipinio požiūrio į lyčių vaidmenis eliminavimui, atotrūkio tarp lyčių padėties viešojoje ir privačiojoje sferose mažinimui, gimstamumo rodiklio gerinimui. Atsižvelgiant į tai, šiam darbui buvo pasirinktas būtent kokybinis tyrimas – ekspertų interviu, kurių vertinimais remiantis, buvo keliamas tikslas – išsiaiškinti Lietuvoje formuojamos šeimos politikos kontekste ryškėjančias, su šeimos instituto kaita susijusias, pokyčių tendencijas.

Gauti rezultatai atskleidė, jog darbo pradžioje iškelta hipotezė pasitvirtino: dėl lanksčių ir kokybiškų darbo ir šeimos įsipareigojimams derinti skirtų paslaugų stygiaus, patriarchalinės kultūros įtakojamo tradicinio požiūrio į lyčių vaidmenis privačiojoje sferoje, nepakankamai gerai išplėtotų tėvystės ir vaiko priežiūrai skirtų atostogų, požiūrio į aktyvią tėvystę ir šeimai palankios aplinkos kūrimą stokos, nacionaliniu lygiu formuojama Lietuvos šeimos politika neišpildo šiuolaikinės šeimos lūkesčių ir neužtikrina palankių sąlygų simetriškam lyčių vaidmenų pasidalijimui šeimoje.

Juraitė T. The development of Lithuanian family policy in the context of a modern family transformation / Master`s Work in European Union Politics and Administration. Supervisor assoc. prof. dr. D Janušauskienė. – Vilnius: Faculty of Politics and Management, Mykolas Romeris University, 2012. – 119 p.

SUMMARY

Rapid modernization and globalization processes, changing economic realities and political ideologies have highlighted new demographic tendencies, followed by the shift of family structure, values system and the conservative individuals' attitudes towards the liberal ones. On the basis of socio-cultural dimension, extensive research about gender differences in the labour market and private family life has been conducted. They revealed that, due to society's patriarchal attitude towards gender roles, gender gap of the unpaid workload performed in the family, inadequate family-orientated policy intervention in the private sphere, made by applying family-friendly measures, Lithuanian women's situation compared to men's maintains disproportion both in private and public spheres.

Taking into consideration this context, it was the reason why the object of this work was focused on Lithuanian family policy. The aim of the research was to disclose tendencies of Lithuanian family policy in the context of the family transformation and gender role compatibility. The formation of a new family pathway highlighted the change of individuals' procreative and matrimonial behavior, the demand of a modern approach to parenting and childcare burden relief, and the promotion of gender equality mainstreaming, orientated to a dual-breadwinner model. The diffusion of these problematic aspects suggests that family policy, influenced by a modern family transformation, does not fulfill the expectations of a changing family institute. This leads to the hypothesis that Lithuanian family policy does not create favorable conditions which would meet the expectations of a modern family and would ensure the balanced division of gender roles.

Despite the variety and quantity of sociological research carried out in Lithuania and characterized by the quantitative demographic analysis, there is a noticeable need of quantitative research that would concentrate on such aspects as changing expectations of a modern family institute, the development of family support measures, which are meant for the elimination of stereotypical attitude towards gender roles, the reduction of gender gap in the public and private spheres, and the improvement of fertility rate. Taking this into account, the qualitative sociological method, i.e. interviews with experts, was chosen purposefully. Bearing in mind experts' evaluation,

the main purpose of the research was to ascertain major tendencies of a family transformation in the context of the development of Lithuanian family policy.

The results revealed, that hypothesis was confirmed: due to the lack of flexible and qualitative services that are designed for the reconciliation of work-family obligations, the impact of patriarchal culture on the traditional attitude towards gender roles in the private sphere, also, the lack of well-developed paternity and childcare leave schemes, positive attitude towards active parenthood and the development of family-friendly environment, Lithuanian family policy does not fulfill expectations of a modern family and does not ensure favorable conditions for symmetrical gender role division in the private family sphere.

PRIEDAI

Šeimos politika ir šeimai palankių priemonių taikymas gerovės valstybėse

	Gerovės valstybių modeliai		
	Socialdemokratinis	Konservatyvusis-korporatyvinis	Liberalusis
Atstovaujancios šalys	Skandinavijos šalys: Danija, Norvegija, Švedija, Suomija, Islandija	Europos žemyno šalys: Vokietija, Prancūzija, Austrija, Belgija	Anglosaksų šalys: Jungtinės Karalystės, Jungtinės Amerikos Valstijos, Australija, Naujoji Zelandija, Kanada
Šeimos politikos modelis	Dviejų maitintojų	Bendros paramos šeimai	Į rinką orientuotas
Šeimos ir darbo derinimo politika	Lanksti	Iš dalies lanksti	Lanksti
Darbu šeimoje pasidalijimo principas	Vienodas darbų pasidalijimas tarp lyčių.	Išlieka tradicinis darbų pasidalijimas tarp lyčių: vyro – šeimos maitintojo, moters – vaikų priežiūrėtojos ir slaugytojos	„Lankstus“ darbų pasidalinimas, vyrui paliekant šeimos gerovės sergėtojo statusą, moteriai dalinai priskiriant ir vaikų priežiūrėtojos, ir šeimos maitintojos vaidmenį
Parama šeimoms	Dosni. Moterys labiau skatinamos ištraukti į apmokamą darbą	Menka. Moterys skatinamos atlikti namų ruošos ir vaiko priežiūros darbus	Menka. Politikos priemonių taikymas išryškina lyčių vaidmenų šeimoje asimetriškumą
Valstybės vaidmuo priežiūros srityje	Stiprus valstybės įsitraukimas	Dalinis valstybės įsitraukimas	Silpnas valstybės įsitraukimas
Vaiko priežiūros paslaugos	Gerai išplėtos. Abu tėvai dalyvauja prižiūrint mažamečius	Nepakankamai išplėtos. Dominuoja nuostata, jog moters pareiga – vaikų priežiūra, vyro – maitinti šeimą	Išplėtos tik privačios vaiko priežiūros paslaugos. Nors vyrauja netolygus darbų pasiskirtymas tarp lyčių, dedamos pastangos įtraukti vyrus į vaiko priežiūrą, moterims suteikiant galimybę dirbti
Vaiko priežiūros įstaigos	Gerai išvystytos	Išvystytos, tačiau pilnai poreikių neatitinka	Silpnai išvystytos
Motinstės atostogos	Gerai išvystytos	Išvystytos	Silpnai išvystytos
Tėvystės atostogos	Yra. Tėvams suteikiama galimybė jas pasidalinti	Yra. Tėvams paliekant galimybę jas pasidalinti	Ribotos pasinaudojimo galimybės

Sudaryta autorės, remiantis: Jančaitytė R. (2004); Stankūnienė V., ir kt. (2005); Korpi W. (2000); Borja M. L. (2002)

Ekspertų interviu klausimynas

Tema	Klausimai
Šeimos instituto kaita	<ul style="list-style-type: none"> • Jūsų vertinimu, ar Lietuvos visuomenėje ryškėjančios tokios tendencijos, kaip sparčiai plintanti kohabitacija, augantis skyrybų, nesantuokinių vaikų skaičius, „vėlinamos“ santuokos ir prokreaciniai porų ketinimai susilaukti palikuonių, yra panašios ar visgi skirtingos lyginant su kitomis Europos šalimis? • Ar pasirinktas santykių tipas turi įtakos lyčių vaidmenų šeimoje pasidalinimui? • Koks, Jūsų nuomone, yra tikėtinas šeimos instituto likimas? Žvelgiant į perspektyvą, kokie galimi šeimos raidos scenarijai?
Mažas gimstamumas	<ul style="list-style-type: none"> • Kokios priežastys lemia mažą šalies gimstamumo rodiklį? • Ar pasirinktas šeimos modelis turi reikšmės didinant gimusių vaikų skaičių Lietuvoje? • Ar moterų turimos pozicijos darbo rinkoje, išsilavinimo lygis įtakoja jų prokreacinius ketinimus?
Tėvo vaidmuo modernėjančioje visuomenėje	<ul style="list-style-type: none"> • Kaip galėtumėte paaiškinti pasyvų vyrų įsitraukimą į vaikų priežiūrą? Kokios priežastys lemia tradicinio požiūrio į tėvystę gyvybingumą? • Kuo, Jūsų nuomone, svarbus aktyvaus tėvo vaidmens skatinimas? • Kokių gerųjų pavyzdžių ar praktikų yra pasigendama?
Šeimos ir profesinės veiklos derinimo problema	<ul style="list-style-type: none"> • Kokios priežastys lemia menkai plėtojamą šeimai palankią darbo aplinką Lietuvoje? • Kaip manote, ar darbo – šeimos derinimo priemonių sistema, Jūsų vertinimu, yra pilnai išplėtotą? Su kokiais sunkumais susiduria šių dienų šeimos?
Šeima ir jos įtaka moters saviraiškai darbo rinkoje	<ul style="list-style-type: none"> • Ar įsipareigojimai šeimai šių dienų moterims išlieka kliūtimi siekti karjeros aukštumų? Jei ne, su kokiais realiomis kliūtimis moterims tenka susidurti?
Lyčių vaidmenų (a)simetriškumas	<ul style="list-style-type: none"> • Jūsų manymu, kokios priežastys / aplinkybės lemia lyčių vaidmenų asimetriškumą privačiojoje ir viešojoje sferose?